

ELIT,
ELITEK
A LOKÁLIS
KISTÉRSÉGI
TÁRSADALOMBAN

PÁSZKA IMRE

MEGRENDELHETŐ: TERJESZTES@BELVEDERE.MERIDIONALE.HU
A KIADÓ TOVÁBBI KÖTETEI: WWW.BELVEDERE.MERIDIONALE.HU/KOTETEK/

BELVEDERE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK XXI. évfolyam, 7-8. szám

Papp János, a
NEMZETI PARASZTPÁRT
hódmezővásárhelyi nemzetgyűlési képviselője

PRESZTÓCZKI ZOLTÁN ÉLETRAJZI ÍRÁSA LAPUNK 4-20. OLDALÁN OLVASHATÓ

MMIX
november–december

BELVEDERE 2009/XXI. 7-8.

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC

Szerkesztők HALMÁGYI MIKLÓS, KERTÉSZ PÉTER, KOVÁCS ATTILA,
MÉSZÁROS TAMÁS, MIKLÓS PÉTER

Munkatársak KISS NIKOLETT, KOMÁROMI CSABA, KÖNYVES PÉTER,
MÁTHÉ TÍMEA, POLGÁR ZSUZSANNA

A szerkesztőbizottság elnöke SZEGFŰ LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság DÖBÖR ANDRÁS, JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC,
MARJANUCZ LÁSZLÓ, NAGY TAMÁS, NÓTÁRI TAMÁS,
RÁCZ LAJOS, ZAKAR PÉTER

Számunk a Csongrád Megyei Önkormányzat, EIKKA Alapítvány, EMKE Kft., Magyar Közlöny- és Lapkiadó, Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Nemzeti Civil Alapprogram, Szeged Város Önkormányzata, Szegedért Alapítvány, Szociális és Munkügyi Minisztérium, SZTE Bölcsészettudományi Kar, SZTE BTK HÖK, SZTE EHÖK, valamint a SZTE Alkalmazott Humántudományi Intézet, a SZTE JGYPK támogatásával készült.

MEFESZ 1956
www.mefesz.hu

Belvedere Meridionale Alapítvány
www.belvedere.meridionale.hu

A Belvedere Meridionale 1989-es alapításától kezdődően a történelem és más társadalomtudományi szakos felsőoktatási hallgatók, doktoranduszok, fiatal kutatók és oktatók megjelenési fóruma. A lap legfontosabb kiüldetése a felsőoktatás és szakemberképzés alapját jelentő mester és tanítvány viszony kialakítása, a tudomány hagyományainak ápolása, a kutatói szellemiség kibontakozásának támogatása. Ennek szellemében a folyóirat tevékenységét a tudományos élet felkért képviselői és a szerkesztőbizottság tagjai segítik, lektorálják.

INGYENES PARTNERKIADVÁNY

A folyóirat megjelenik tavasszal: február–március és április–május; ősszel szeptember–október és november–december hónapokban. A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetések és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY. Felelős kiadó: DR. SZEGFŰ LÁSZLÓ

Cím: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6. Tel.: +36 62/544-759

E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu www.belvedere.meridionale.hu

Nyomás: BABA ÉS TÁRSAI KFT. B/KUL/523/SS1993.

TARTALOM

Referátumok

PRESZTÓCZKI ZOLTÁN: <i>A Nemzeti Parasztpárt hódmezővásárhelyi nemzetgyűlési képviselője</i>	4
FALUSI NORBERT: <i>A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja</i>	21
KATONA-KISS ATILLA: <i>Hol voltak a morva végek? – a „déli lokalizáció” kutatástörténeti vázlat</i>	37
CSÓTI SÁNDOR: <i>A kalocsai szőlőkbeli templom és plébánia története. 1. rész</i>	51

Hajdani vármegyéink

<i>Hajdú vármegye története</i> (KISS NIKOLETT)	74
--	----

Hadak útján

FEJES BÁLINT: <i>Színlelt menekülés, cselvetés a nomád népek harcászatában</i>	77
---	----

Antik

HOFFMANN ZSUZSANNA: <i>Cicero és Cato Maior</i>	81
--	----

Téka

MÁTHÉ TÍMEA: <i>Az interkulturális tanulásról, az Európai Unió nézőpontjából</i>	93
---	----

Pihenő

<i>Ezeréves államiság, ezeréves meggyerendszer</i>	
<i>Tablókiállítás a Szent István-i vármegyéktől napjainkig</i> (BÍRÓ CSABA)... ..	97

S Z Á M U N K S Z E R Z Ő I

BÍRÓ CSABA tanár (Szeged), CSÓTI SÁNDOR tanár (Kalocsa), FALUSI NORBERT hallgató (ELTE BTK, Budapest), FALUSI NORBERT hallgató (ELTE BTK, Budapest), FEJES BÁLINT tanár (Szeged), DR. HOFFMANN ZSUZSANNA egyetemi docens (SZTE BTK), KATONA-KISS ATILLA történész (Szeged), KISS NIKOLETT hallgató (Szeged), MÁTHÉ TÍMEA hallgató (SZTE JGYPK), PRESZTÓCZKI ZOLTÁN levéltáros (Hódmezővásárhely)

PRESZTÓCZKI ZOLTÁN

A Nemzeti Parasztpárt hódmezővásárhelyi nemzetgyűlési képviselője

— Pap János életútja és közéleti tevékenysége levéltári dokumentumok alapján —

Az 1945. november 4-én lezajlott nemzetgyűlési választásokat követően mind a négy koalíciós párt részéről jutottak be hódmezővásárhelyiek a törvényhozásba. A Független Kisgazdapártot Tárkány Szűcs Ferenc (1879–1967) és Keresztes Tamás (1909–1953), a Magyar Kommunista Pártot Oláh Mihály (1899–1981), a Szociáldemokrata Pártot Takács Ferenc (1893–1956), valamint Erdei István (1904–1987), és végül a Nemzeti Parasztpártot Pap János (1895–1973) képviselte.¹ Az utóbbi politikusról az 1990-es években összeállított Nemzetgyűlési Almanach egy nyúl farknyi cikket közöl, a halálozás időpontját ismeretlenként megjelölve.² Ezzel szemben a hódmezővásárhelyi levéltárban 1997 folyamán rendezésre került Pap János iratanyaga, amely annak ellenére, hogy csak egy doboz terjedelmet tesz ki, számos értékes információt tartalmaz a politikus életéről, politikai, közéleti, sőt irodalmi tevékenységéről.³ Kézrel írt önéletrajzai, első világháborús megpróbáltatásait taglaló visszaemlékezése (ez csak töredékesen került a levéltárba), a *Nemzetgyűlési Értesítő* néhány száma, valamint az általa írt olvasói levelek, cikkek, valamint anyakönyvi kivonatok révén pontosabb képet kaphatunk személyiségéről.

Pap János 1895. április 13-án született Hódmezővásárhelyen. Édesapja Pap Bálint (1852–?) napszámos, kubikos, édesanyja Labádi Lídia (1874–1897) volt. Szülei korai halála után anyai nagyszülei, Labádi Sándor (1842–?) és Rákos Erzsébet (1844–?) nevelték fel, akik Jánost már hétéves korától, az elemi iskola szüneteiben pásztorok adták, majd a hat elemi iskolai osztály elvégzése után cselédként folytatta pályafutását, egészen 1915 májusáig, amikor behívták katonának. 1915. december 17-én vitték ki társaival az orosz frontra, Bukovina térségébe. Az itteni harcokban mintegy fél évig, 1916 júniusáig vett részt, és mint tizedes esett orosz fogságba. Első szépirodalmi kísérlete a bukovinai harcokkal kapcsolatos élményei alapján született:

„A RARANCZEI NAGY CSATA EMLÉKE

*Sötét felhők tornyosulnak lent Bukovinában,
Ott, ahol a határ van lenn Bukovinában,
Vad keselyűk s éhes kányák keringnek ott régen
Magyar bakák vést jólóan tekingetnek széjjel.*

*Néma csönd van köröskörül oly szomorú minden
Csak a bakák, magyar bakák dalolgatnak ott lent.*

*A figyelő nagyot ásít s pajtásának mondja
Nem tudom én, mit jelentsen az álmom oly furcsa.*

3.

*Aztán a bátukat egymásnak fordítják,
Szótlanul figyelnek, nem látnak-e muszkát.
Percek telnek, órák múlnak, az idő oly untató,
A távoli faluból hallatszik harangszó.*

*Sapkájához nyúl egy öreg népfelkelő
Meglátszik, hogy elmúlt rajta 42 esztendő.
Megemeli sapkáját, aztán földhöz csapja.
Gondolhatott valamit, mert csattogott a foga.*

5.

*Az áldóját, így meg amúgy, miért vagyunk mi itten
Ha háború, hát legyen az, ne tartsanak tétlen.
Vagy háború vagy pipázunk s vén fejét vakarja
Hej de régen vágódok már egy muszka falatra.*

6.

*Szörnyű dühvel egy golyót küld a muszkák felé
Megismétli még vagy kétszer haraggja rettentő
Hogyha mostan elcsíphetne vagy 12 muszkát
Amily jó kedve van, biz azt mind fölfalná.*

7.

*Délutánra fordult az idő kereke
Az óramutató épp most ért kettőre.
Erős csattanás közléről hallatszik
Nehéz orosz gránát előmbe csapódik.*

*Mint egy gombnyomás, az orosz tüzéség
Szörnyű nagy erővel kezdi a tüzelést,
Rémítően süvít a gránát és srappel vegyest,
Mintegy ezer ágyú ontja ránk a tüzet.*

*Mint a dobpergés, úgy szólnak az ágyúk
A föld csakúgy reszket a sok robbanástól.
Azt hiszi a muszka hogy mostan jól arat,
Nyugodtan dúdoljuk: „Isten, áldd meg a magyart”.*

*Az ágyúk torka(i) rémesebben bógnek,
Azt hisszük, itt a halálos ítélet
Lekuporgunk jobban a lóárok mélyébe
Szeretnénk bebújni a föld belsejébe.*

*Uram, oh Istenem, ne haggy el engemet
Eleitől fogva bíztam én tebenned*

PAP JÁNOS ÉS KARÁCSONYI JULIANNA
ESKÜVŐI FÉNYKÉPE
(A KÉP MACZELKA BALÁZSNÉ ILLÉS
LÍDIA, PAP JÁNOS UNOKÁJA TULAJDONA)

*Uram oh Jézusom légy az én őrizőm.
Könyörülés jött fel a szívem mélyéből.*

*Erős légnyomás jön jobbra a fejemtől
Telitalálat volt, hallom hogy suttojják
Eltalált egy apát s mellette hős fiát
Szegény jó anyának egyetlenegy fiát.*

*Apám az Istenért, hogy van édes apám
Csókolja az öreg vérrrel telt homlokát
S letérdel az apja véres teste mellé
„Előre” súgja az s lehunyja a szemét.*

*Vérzik a fiú is, tele fájó sebbel
Érzi hogy neki is a vége közeleg.
Félre néztünk, arra ahol a szó hangzik,
Mindjárt szemüinkből a könnyecsepp kiesik.*

*Édes anyám, hazám oh Isten veletek.
Értetek áldozám ifju életemet.
Ólom színné az ég, az ágyú még bömböl,
Mint valami kráter, a föld úgy füstölög.*

*Három óra hosszat tart e pokoli borzalmas
Jajjgatás és lárma föld felett és alatt.
Vészcsengettyű szólal s a baka társaság
A lövéshez (lőréshez?) ugrik, jönnek már a muszkák.*

*Gyengül az ágyúszó, végre egész elhal
A muszka gyalogság megindul nagy garral.
Jön már egy rajvonal, mögötte a másik.
Számolgatjuk egész a 18. számig.*

*Kegyetlen cserkeszek, dühögő kozákok
Fergetege indul rátok ti győztes magyarok,
Fogaik közt fogják élesre fent bicskát
Kézbe tartják töltve a szuronyos puskát.*

*Mint mikor hangyabolyt valaki megmozdít,
S a dolgoz kis hangyák ezrei felzúdul(nak).
Úgy nyüzsg elöttünk a szomszagos muszka had.
Magyar fegyver most hősiezen arat.*

*Szörnyű nagy a lárma és nagy az ordítás.
A tánc megkezdődött s a puskaropogás*

*Fiaim bátorság, magyarok kitartás
Hátunk mögött biztat egy magyar kapitány.*

*Rémítően süvít a golyók zápora,
Hullanak a muszkák rakásra, halomra.
Szédítő látványt nyújt, vérező holttestek
Ezrével borítja az előterepet.*

*A vér, a piros vér patakká dagadva,
Gőzölgve folyik s ömlik az árkokba
Sírhatnak már szegény muszka anyák s lányok,
Fogát csikorgatja dühükben a cárjuk.*

*Csendesedik lassan a puskaropogás
A „géppuska” hallgat, elvégzé munkáját
A nap lehullajtja utolsó sugarát
Megcsókolja lágyan a haldoklók arcát.*

*Tizennyolcas sorba és többes csoportba
Indultak a muszkák egy elszánt rohamra.
A terv nem sikerült, ott maradt mind halva.
Mire kivirradott, a dér mind letakarta.*

*Orosz parlamenten fehér lobogóval
Jött által mihozzánk sápadt, fehér arccal.
Engedelmet kérni a végtisztelességre,
A muszka halottak eltemetésére.*

*Két óra idő engedtetett nekik.
Az eltakarítást szanitések végzik.
Nevezik e helyet a halál hegyének
Tízezer muszkának került életébe.*

*Magyar fiúk, hősök akik itt voltak!
E véres csatában bátran harcoltatok!
Ne csüggedjete el hős bajtársok során!
Kiket elvesztettünk a győzelem árán...*

*A Jóisten kezébe van mindnyájatoknak sorsa.
Áldott legyen a föld, mely őket takarja.
Buzgó ima rebbent ajkunkról az égbe,
Törő (?) könnyek gyúltak mindnyájunk szemébe.*

*Távol odahaza dicső magyar anyák!
Hős fiukat s férjüket mind várják!*

Hogyha szent hazánkért ez vagy amaz meghal!

*Érzékeny szívetek bánattal tele van?!
30.*

Majd ad a Jóisten részetekre vigaszt

Tűrjétek el e szörnyű nagy fájdalmat!

Büszkéek legyetek hogy férjetekek s fiatalok

Szent hazánkért halt meg s gyáván meg nem futott!

És ti, magyar lányok, kössetek koszorút,

Díszítsék virágok s fakadozó bimbók!

Ha sírjukat hazai koszorú takarja,

Könnyebb lesz nekik a föld nehéz súlya!

Mondjatok egy imát értük az Istenhez,

Magyar honleányok az Isten veletek!

Szívembe megújul a nagy csata emléke,

Nem foglak feledni Rarancze- Rarancze!

Írta és összeállította a bukovinai fronton: Papp (ügy!) János tizedes! 1916. januári csata után⁴

Visszaemlékezéséből több oldal hiányzik, a meglévők egy részéből a szövegrészek nehezen rekonstruálhatók, mivel a füzetlapok az évtizedek folyamán megrongálódtak, részben hiányossá váltak. A hatvankét számozott oldalból csupán negyvenkettő maradt fenn többé-kevésbé. A dokumentum forrásértéke jelentős lehet, hiszen érdemes más visszaemlékezésekkel is összevetni, amelyek igazolják, hogy magyar csapattestek is részt vettek a rarancei csatában a központi hatalmak oldalán 1916 januárjában.⁵

1918 márciusától, a breszt-litovszki béke ratifikálása után, a forradalmi események miatt Oroszország kilépett a háborúból, és ennek nyomán lehetőség nyílt számos hadifogoly, köztük Pap János számára is, hogy hazatérjen. Erre – némi viszontagság után – 1918. június 2-án került sor. A fronton teljesített szolgálataiért megkapta a Károly-csapatkeresztet.⁶

Nyolc hét szabadság után az olasz frontra hívták be, ahol mint kommunistagyanús elemet, menetszázadba osztották be, majd tizedesként a sorállomány képzésénél kapott feladatot. A Piave folyó melletti fronton éri utol az őszirózsás forradalom, és ezzel együtt a közös hadsereg csapattestjeinek felbomlása. Ebből a néhány hónapot felölelő időszakból is fennmaradt egy verse:

„JÖVEL, BÉKE!

Évek óta dúl a harc s zivatar

S a vérontás megszűnni nem akar.

Ég a világ, mind a négy sarkán ég!

S ki tudja hol lobban lángra még?

Pedig már is mérhetetlen a kár

A romok közt a bánat sírva jár.

*Maholnap már minden ember gyászt ölt
(Temetővé) válik az egész föld.*

*(Nincs) még elég jeltelen sírbalom?
(Nincs) bánat! Emészto fájdalom?
(Bánatos) özvegy, kesergő árva
(Ki) férjét, apját hiába várja?*

*(Nincs) még elég ki halálba rohant?
(Nincs) még elég ki nyomorult rokkant?
(Nincs) még elég ki hangot sohse hall?
(Aki) nem tudja éjj van-e vagy nappal!*

*Ember megállj! Elérni mit akarsz?
Hogy romba döntsön mindent ez a harc?
Csak az akarja maga a háborút
Kinek szíve és elméje elborult!*

*Milliók óhajtkák hogy legyen béke!
Mert Isten bizony nem lesz jó vége!*

Írta Papp János tizedes az olasz fronton.”⁷

Az első világháborús összeomlás után Pap János igyekezett haza Vásárhelyre. Emlékirataiban a forradalom fő okának a nagy vagyoni különbségeket, vagyis a nagybirtokosok és a nincstelen földművesek közötti ellentmondásokat, az utóbbiak kilátástalan sorsát, a dualizmus korának választási rendszerét, valamint az Ausztriától való erőteljes függést, azaz a függetlenség hiányát jelölte meg. „(...) Óriási nagy birtokok zárták el a határt mindenfelől a nép előtt, a nép nem bírt semerre se terjeszkedni, s mialatt a nagyurak munka nélkül fényűző és tobzódó életet éltek, dúskálkodva minden jóban, azalatt a szegény nép nyomorúságosan, kínos, keserves munkában tengődött s kénytelen volt ezrével kivándorolni Amerikába, ha sorsán javítani akart.”⁸

Az őszirózsás forradalom kezdetén belépett a vasúti nemzetőrségbe, majd rövid ideig vöröskatonaként tevékenykedett. Ezzel szemben, 1928-ban a polgármesterhez írt, egy megüresedett útkaparói állás betöltése iránti kérelmében arról számolt be: „A világháborúból, mint géppuskás tizedes jöttem haza. Alig hogy hazajöttem, a vasúti nemzetőrségbe léptem, ott teljesítettem mindaddig szolgálatot, míg a ránk nézve káros bolsevizmus ki nem tört, ekkor, mivel a nemzetőrséget „vörös öröknek” nevezték, kiléptem, és a földműveléshez fogtam.”⁹ 1919-ben, négy nappal a román megszálló erők Vásárhelyre történő bevonulása előtt feleségül vette Karácsonyi Juliannát (1897–1950). 1920 és 1928 között öt gyermekük, két fiuk és három leányuk született, név szerint és időrendben Julianna (1920–1998), János (1922–1999), Lídia (1924–1999), Sándor (1926–2002), valamint Erzsébet (1928–2003). A Tanácsköztársaság bukása után napszámosként dolgozott, majd vásárolt egy kis házat és egy hold földet, amelyen gazdálkodott. 1928-ban elvesztette ingatlanvagyonát egy bankügylet folytán, ezt követően jelentkezett a városi tanácsnál egy megüresedett útori állásra, amely

pozícióban egészen 1944. augusztus 1-jéig dolgozott. Feladata a városi utak karbantartása, valamint az útjavításokon dolgozó ínségmunkások irányítása volt. Emellett a szolgálati helyén egyebek mellett ügyelnie kellett arra is, hogy a helybeli gazdák ne az úton, vagy közvetlenül mellette legeltessék állataikat. Az úttörő munka sem volt nézeteltérésektől mentes. 1945-ben Magyary István volt városi útbiztos, Pap János egykori közvetlen felettese igazolása és állásába való visszahelyezése iránti kérelmében így emlékezett: „(...) Hivatali főnökeim közül Mérai Sándor, Budai László azt mondták, hogy az úttörőket nagyon liberálisan kezelem, ha ők vannak az én helyzetemben, minden héten egy úttört elcsapatnak – én erre kapható soha nem voltam. Reich Ede főtanácsos Papp János és Koczka (József) úttörőket 1929. május 1-jén nem akarta véglegesíteni, kihasználtam az alkalmat – tekintettel arra, hogy 4-5 gyermekes családapák voltak – főnököm távolléte alatt mind a kettőt véglegesítettem, amiért dorgálásban részesültem.”¹⁰ Egy másik eset: 1940-ben „Bodrogi Dezső T. 921. és Szénási Sándor T. 868. sz. a. lakosok a polgármesteri hivatalnál bejelentették, hogy a csomorkányi th. út külső szakaszán szolgálatot teljesítő Pap János kült. útkaparó állandóan zaklatja az útmenti birtokosokat. Egy alkalommal Bodrogi Dezsőt kihágási eljárás alá vonta, Molnár Ernő tanyaszomszédjukat feljelentette, hogy hitelesítettlen mázsáján méréseket eszközölt, Szénási Sándort pedig gúnyos megjegyzéssel szólította meg.” A bejelentést vizsgálat követte, amely során „Pap János maga is beismerte, hogy Bodrogi Dezső gazdálkodót és Molnár Ernő gazdálkodót feljelentette, amit felindult állapotban tett, mert nevezettek ellene alaptalan feljelentést tettek.” Mivel Pap János „az úton közlekedő gazdálkodó közönséggel szemben több esetben kifogásolható magatartást tanúsított,” ezért 5 pengő rendbírságot szabott ki rá a polgármesteri hivatal. Endrey Béla polgármester azonban nem eszközölte Pap áthelyezését, amelyet a panaszosok kértek, mert „...az útkaparó ház mellé most épített egy 400 P értékű melléképületet s az útkaparóház közelében 3 hold földje és 4 hold bérlete van, figyelemmel vettem a kérdés elbírálásánál azt is, hogy a mérnöki hivatal vezetőjének¹¹ véleménye szerint a reá bízott útszakaszt rendszeren karban tartja.”¹²

1935-ben Pap János szolgálati lakása a csomorkányi utásház volt és ebben az évben belépett az 1906 óta működő Csomorkány Templomromi Olvasókörbe, ahol 1938-tól házigondnokként, 1940-től jegyzőként tevékenykedett. Az 1940 és 1944 közötti jegyzőkönyvek az ő keze nyomát viselik. 1943. március 7-én Pap – egyéb elfoglaltságaira hivatkozva – megpróbált lemondani, de a választmány kérte, hogy maradjon. Ugyanezen az ülésen vitába keveredett Kóródy Gézával, az olvasókör leköszönt elnökével, mivel a távollévő N. Tóth Imre körtagot választották vezetővé. Végül Pap János álláspontja győzött, mert N. Tóth lett a Csomorkányi Templomromi Olvasókör elnöke.¹³ Miután nyugdíjazták mint úttört, kilépett az olvasókörből.¹⁴

Néhány év elteltével megszervezte az Útkaparók Országos Egyesületét, ahol az alelnökségig vitte, valamint az *Úttör* című lapot is szerkesztette. Ebben az időszakban ismerkedett meg többek között a városi tanács szociáldemokrata képviselőivel, Karácsonyi Ferencsel (1889–1966) és Takács Ferencsel (1893–1956). A szociáldemokrata pártnak 1927-28-ig tagja volt, de itt érdemi politikai tevékenységet nem fejtett ki. 1944. augusztus 1-jével nyugdíjazták, ezt követően el kellett hagynia a Csomorkányi úti, Tanya 901/a szám alatti utásházat. Nyugállományba helyezéséről az 1944. június 26-i th. közgyűlés döntött. Indoklásként a tiszti főorvos 1944. május 5-én kelt, 804/1944. számú véleménye – amely szerint „...további szolgálatra véglegesen képtelenné vált” –, valamint hároméves katonai tevékenysége szolgált. A határozat szerint 97 pengő 92 fillér nyugdíj mellett 10 pengő lakáspénzre, illetve 5 pengő

pótlékra számíthatott.¹⁵ Pap János még nyugállományba helyezése előtt, 1944. július 12-én kérelmet írt Sárkány Gyula polgármesternek címezve, melyben két hónap haladékot kért a költözködést illetően, mert csak október 1-jétől fog rendelkezésére állni üres tanya, másrészt őrizetlenül marad veteménye és jószágainak elhelyezéséről is gondoskodnia kell. Az utász-házhoz 1800 pengő értékű istállót és ólakat épített. Ezek lebontása is időigényes feladatnak bizonyul. Budai László városi főmérnök a kérelem elfogadását javasolta azon feltétel mellett, hogy ha Pap nem fizet minden hó 5-éig 13 pengő 49 fillér lakbért, akkor számolnia kell a kilakoltatással. A Városi Tanács végül Budai javaslatát magáévá tette és szeptember 30-ig engedélyt adott Pap Jánosnak az utásház használatára.¹⁶

A város német megszállás alóli felszabadulása után a Bereczk-palotában a földmunkás szakszervezet egyik alapítója és szervezője volt. Ekkortájt a politikai pártok is szerveződtek, egymással versengve. Pap János így emlékezett néhány éves politikusi karrierjének kezdetére: „(...) 1944 őszén a város felszabadulása után még Kecskemétnél dörögtek az ágyúk, a Bereczk palotába(n) megalakult a földmunkás szakszervezet. Már agitáltam a kisbérlok között, hogy lépjenek be és közös erővel védekezünk a kizsákmányoló bérbe adók ellen. Majd amikor a kom(munista) pártba be akartam lépni, Karácsonyi Ferenc (javasolta) szó szerint idézem szavait: „János, tudjuk, hogy velünk vagy, azt javasolhatom, lépjél be a parasztpártba, mint kisbérlok, fogd össze a kisbérloket, és azok a kisgazdapártból mind átmennek a parasztpártba, attól nem félnek.” Ugy is lett, a Kaszap utca sarkán találkoztunk, visszafordultam és 5 perc múlva be voltam iratkozva.”¹⁷ 1945. április 2-án lépett be a Nemzeti Parasztpártba, melynek helyi elnökévé, szeptember 1-jén járási titkárává választották. Ez év június 21-től az NPP képviselőjeként a városi Nemzeti Bizottság tagjaként dolgozott öt hónapig, de itt a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – néhány kisebb felszólalástól eltekintve – nem végzett érdemi munkát. Miután bekerült a Nemzetgyűlésbe, a Nemzeti Bizottságban Antal János foglalta el a helyét.¹⁸

Mint a Parasztpárt vásárhelyi elnöke, aktív szerepet vitt az NPP 1945. augusztus 26-i, Vásárhelyen megrendezett parasztnapjának lebonyolításában, melyre a *Vásárhelyi Népe* című kommunista napilap szerint több mint ötezer parasztember látogatott el. Pap János megnyitójában kiemelte: „Eddig sohase tudtunk felemelkedni (...), pedig mi voltunk a nemzet, a mi görnyedt hátunkon épült Magyarország. Ennek oka az, hogy szervezetlenek voltunk. Szervezkednünk kell tehát, hogy végre kezünkbe vehessük sorsunk munkálását.” Megnyitóját követően átadta a szót Veres Péter (1897–1970) pártelnöknek, akin kívül még Erdei Ferenc (1910–1971) belügyminiszter, valamint Nánási László (1906–1985) ideiglenes nemzetgyűlési képviselő beszélt az új választójogról, a földreformról, illetve a régi világ lezárulásáról.¹⁹

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások nyomán öt politikai párt került be a törvényhozásba. A Független Kisgazdapárt abszolút többséggel nyerte meg a voksolást, 245 helyet szerezve. A Magyar Kommunista Párt 70, a Szociáldemokrata Párt 69, a Nemzeti Parasztpárt 23, valamint a Polgári Demokrata Párt 2 mandátumhoz jutott. Rajtuk kívül még 12 személyt – politikusok, tudósok, művészek – behívtak képviselőnek. A Nemzeti Parasztpárt színeiben Pap János is a Nemzetgyűlés tagja lett, miután Erdei Ferenc lemondott csongrád–csanádi mandátumáról. Levéltári anyagában a Nemzetgyűlési Értesítő néhány száma, törvényjavaslatok, költségvetések, a Nemzeti Parasztpárttal kapcsolatos írásközpontok, valamint a nemzetgyűlési képviselők lakáskönyvének hiányos példánya is megtalálható.²⁰ Itt megtudhatjuk, hogy Pap János képviselő (Csongrád–Csanád, NPP), kisbérlok, törpebirtokos fővárosi elérhetősége a VI. kerület, Teréz körút 31. szám alatt, míg hódmezővásárhelyi címe az Andrásy út 30. sz. alatt volt.²¹ Parlamenti tevékenységéről,

interpellációiról, hozzászólásairól a *Nemzetgyűlési Napló*, valamint a *Nemzetgyűlési Értesítő* számai adnak tanúbizonyságot.²²

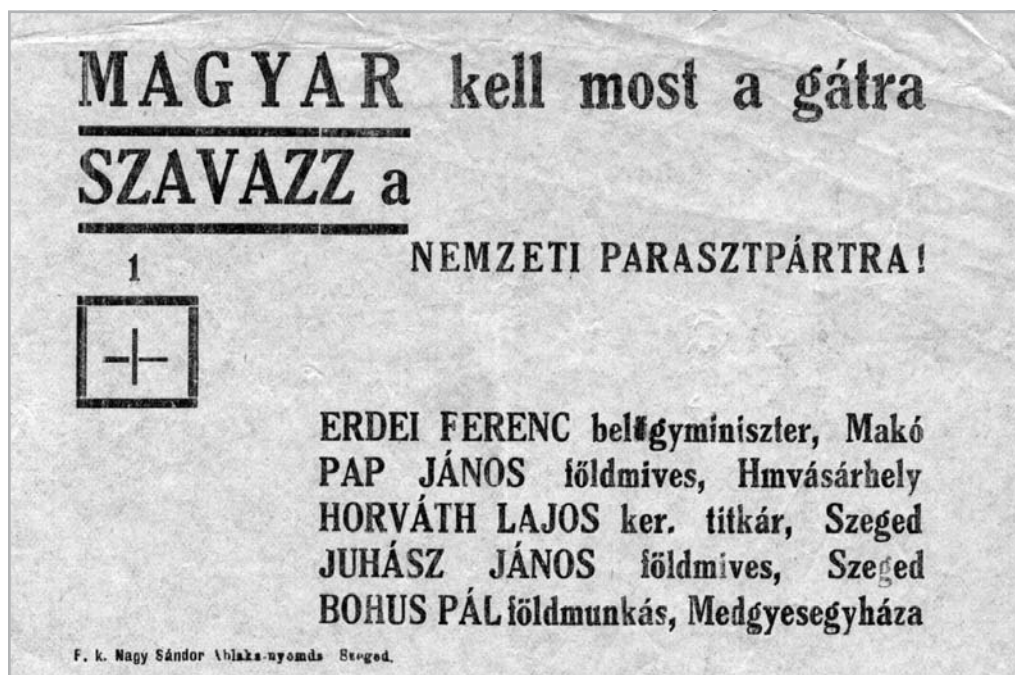
Nemzetgyűlési képviselőként tárgyalt Szász Geróvel, az Országos Földhitelezet tanácsosával a Dunántúlra, a svábok helyére távozni szándékozó helyi földigénylők érdekében. (...) „Ha valaki vagy valakik 1945 tavaszán földet igényeltek, és akkor kijelentették azt, hogy a föld, melyet igényeltek, jó lesz, ha a Dunántúlon lesz is, összeírandók és a Vármegyei Tanácshoz előterjesztendőek, akik azt kötelesek sürgősen az Országos Földhitelezet Intézethez fölterjeszteni (és) az Országos Földhitelezet a svábok kitelepítésével lépést tartva tudja az ilyen igénylőket kielégíteni. (1946.) március 5-én az Intézet Igazgatósága úgy határozott, hogy egyéni kérelmekkel nem foglalkozhat. Így hozzá a Földosztó Bizottság és a Megyei Tanács megkezdésével senki ne írjon kérelmeket, mert így befutott kérelmek felől nem fognak érdemben határozni.” A továbbiakban közli, hogy a Földhitelezet az igénylők csoportjait fogja értesíteni a földosztó bizottságokon, illetve a megyei földbirtokrendező tanácsokon keresztül.²³

A Nemzetgyűlés 41. ülésén, 1946. július 24-én interpellált Molnár Erik népjóléti miniszterhez a hadirokkantak, özvegyek és árvák ellátása ügyében. Az interpelláció szövegét Hegyesi János²⁴ jegyző olvasta fel: „Van-e tudomása a miniszter úrnak arról, hogy a rokkantak, özvegyek és árvák és a hadifogságban lévők hozzátartozói olyan kevés segílyt kapnak, hogy abból nemhogy egy hónapig, de még egy napig sem képesek megélni? Hajlandó-e a miniszter úr a fentiek segélye ügyében intézkedni, hogy azok a szerencsétlenek legalább a pusztá kenyerüket meg tudják vásárolni?” Ezt követően a Nemzetgyűlés elnöke, Varga Béla

(FKgP) megadta a szót Pap Jánosnak, aki javasolta, hogy a munkahelyeken a B-listára került altisztek helyére a hadifogságból hazatérteket, valamint az özvegyeket, rokkantakat állítsák. Kíváncsi volt arra is, hogy a minisztérium tett-e valamilyen lépéseket a hadigondozottak ügyében, mert eddig csak a társadalmi akciókat tapasztalta. A képviselő beszéde végén javaslatot tett hadigondozó közösségek felállítására a falvakban és városokban, hogy ne csak az állam viselje az ezzel járó költségeket. A vonatkozó, két világháború között hozott és 1946-ban is érvényben lévő rendeleteket, törvényeket át kell vizsgálni, a „demokratikus” jogszabályoknak viszont érvényt kell szerezni.²⁵ Az egykori hadifogoly Papot érdekelte a második világháború után fogságból hazatérők sorsa, hiszen korábban, május 22-én is interpellált a volt hadifoglyokkal kapcsolatos bánásmód és fogadtatás tárgyában, ezúttal Rajk László belügyminiszterhez. A miniszter írásbeli válaszában kiemelte: „Ismert tény a t. Nemzetgyűlés előtt, hogy nyugatról többszáz ezer főnyi hadifogollyal együtt számos háborús

ERDEI FERENC BELÜGYMINISZTER BESZÉL A NEMZETI PARASZTPÁRT VÁSÁRHELYI RENDEZVÉNYÉN, A NYÁRI SZÍNKÖR ELŐTT 1945. AUGUSZTUS 26-ÁN. MELLETTE JOBBRÓL PAP JÁNOS (CSML HL LÖKÖS IMRE IRATAI)

A NEMZETI PARASZTPÁRT CSONGRÁD–CSANÁD VÁRMEGYEI LISTAVEZETŐI
(A CSONGRÁD MEGYEI LEVÉLTÁR HL PLAKÁTOK GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

és népellenes bűnös, fasiszta vezető személyiség, volt SS-katona, Volksbund-tag és más, politikailag megbízhatatlan egyén érkezik Magyarországra, akiknek szökésétől tartani kell és akiknek bíróság elé állítása a magyar államnak elsődrendű érdeke.

Ez a meggondolás késztette arra a kormányt, hogy a hazatérő hadifoglyokkal kapcsolatban olyan intézkedéseket foganatosítson, amely intézkedések egyfelől biztosítják, hogy a politikai bűnösök megérdemelt büntetésüket elvegyék, másfelől, hogy a magukat igazolni tudók és politikailag megbízható személyek mielőbb családjukhoz visszatérhessenek. A hadifoglyokkal kapcsolatos ezen különleges teendőket a hazahozatali kormánybiztos úr intézi, akit munkájában, a rendészeti teendők elvégzése céljából, a magyar államrendőrség közegei támogatnak. (...)” Ezt követően Rajk ismertette és indokolta a szűrőtáborok felállításának fontosságát, ahol akár több ezer háborús és népellenes bűncselekményekkel gyanúsítható személyt lehetett átadni a rendőri szerveknek. A képviselő a választ tudomásul vette, de jelezte, hogy interpellációjához kapcsolódóan adatokkal fog szolgálni.²⁶

Arra nem került elő adat, hogy Pap János az egyre élesedő politikai küzdelemben részt vállalt, azonban a rendelkezésre álló források alapján kijelenthető, hogy a Nemzeti Parasztpárt képviselőinek többségéhez hasonlóan maga is a balszárny, tehát a kommunista párttal való együttműködés politikáját támogatta. Bár a Nemzetgyűlési Almanach szerint „1946 augusztusában részt vett annak a határozatnak a meghozatalában, amely elítélte a Baloldali Blokk politikai irányvonalát.”²⁷ Lőkös Imre, a parasztpárt egykori vásárhelyi titkára 1986-ban így emlékezett: „Kovács Imre...arra gondolt, hogy a Kisgazdapárttal való szoros együttműködés, vagy éppen egyesülés révén, az NPP politikáját ki lehet terjeszteni a kisgazdapárti tömegekre. És ezt a szép lehetőséget akadályozzák Erdeiek és a Györffy-

kollégisták. Elgondolásával (Kovács) nem volt egyedül. Támogatták Farkas Ferenc, Illyés Gyula, Jócsik Lajos, Tóth Endre, és esetenként sikerült megnyernie a paraszt képviselők többségét is. Nem volt kivétel a Vásárhelyt képviselő Papp János sem.²⁸ Emellett – a Nemzetgyűlés akkori kiszgazdapárti jegyzője, Vörös Vince (1911–2001) szerint alelnöke volt az ún. parasztblokknak, amely 1947 januárjában jött létre és a négy koalíciós párt parasztképviselőit tömörítette.²⁹ A parasztblokk, amelyet a kiszgazda Taksonyi János képviselő vezetett, az összeesküvésü ügy nyomán kieleződött, az alapvetően kiszgazda-kommunista ellentéteket volt hivatott enyhíteni, de tevékenysége nem hozott jelentős eredményeket. Talán emiatt, a kékcédulákról elhíresült 1947. augusztus 31-i választásokon Pap csupán pótképviselő lett, behívására azonban nem került sor. A megyei listán Veres Péter mellett Császár P. Balázs és Nagy István előzte meg. Utóbbi kettő képviselte Csongrád és Csanád vármegyéket az Országgyűlésben az NPP színeiben.

Pap János 1947 és 1948 között a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége kishaszonbérlelő szakosztályának elnöke. Munkája jórészt a fővároshoz kötötte; a szervezet székhelye az Úllői út 25. szám alatt volt. Elnökként aktívan részt vett törvényjavaslatok, rendeletek kidolgozásában, előkészítésében. Levéltári anyagában – az 1945 és 1948 közötti iratok között megtalálható a FÉKOSZ haszonbérlelő szakosztálya megalakulásáról 1947. szeptember 14-én készült jegyzőkönyv, amely tanúsága szerint Pap Jánost szakosztályelnökké választották. A földhaszonbérletekről szóló 12910/1947. Korm. sz. rendelet és annak részletes magyarázata címet viselő kiadvány előszavát is ő maga írta.³⁰ A FÉKOSZ szakosztályelnökként a haszonbérleti rendelet betartatásáért, illetve a kishaszonbérlelők esetleges panaszainak orvoslásáért volt felelős. Ez az érdekképviselési munka sokszor országjárással is társult. Azonban munkája során előfordult több esetben is, hogy cikkeit „...egyoldalúlag kapott adatok alapján írta.”³¹ Szakosztályelnökként „...több rendeletervezetet írtam és adtunk ki Dobival mint földművelési miniszterrel.”³²

Egy ízben Karácsonyi Ferenc hódmezővásárhelyi főispán Pap János segítségét kérte Hamar Sámuel pénzügyi igazgató és bérlelője, Bogdán János közötti vita rendezésével kapcsolatban. Pap kiderítette: Bogdán eltitkolta Hamar Sámuel előtt, hogy máshol is van lakása, így a kishaszonbérlelők védelméről szóló rendelet rá nem vonatkozott, így el kellett költöznie az igazgató tanyájáról.³³

Még nemzetgyűlési képviselősége előtt Pap Jánost három párttársával – köztük Gyáni Imre (1913–2009) gimnáziumi tanárral, később igazgatóval – behívták Hódmezővásárhely törvényhatósági bizottságába képviselőnek. A Nemzeti Parasztpárt által korábban delegált képviselők lemondtak mandátumukról és utódjaik tisztségét az 1945. június 23-i közgyűlés igazolta, majd Papot még a nap folyamán beválasztották a testület közegészségügyi bizottságának tagjai közé.³⁴ Pap – annak ellenére, hogy az 1947-es országgyűlési választások után a fővárosba került, mint FÉKOSZ-tisztviseelő – a vásárhelyi törvényhatósági bizottság tagja maradt egészen 1950-ig, a tanácsrendszer létrejöttéig. A város irányító testületében főként parlamenti képviselői munkájával összefüggésben szólalt fel, illetve terjesztett elő indítványokat. A tanácsülési jegyzőkönyveket, az üléseket követően számos esetben többek között ő hitelesítette a pártja részéről. A nemzetgyűlési választásokra való felkészülés idején ritkán jelent meg a közgyűléseken, a helyi közéletbe csak 1946 februárjától tudott bekapcsolódni, amikor a tanácsüléseken jórészt a városban és a külterületen tapasztalható visszasságok ellen emelte fel szavát. Február 15-én Kiss Pál (1898–1974) polgármesterhez intézve felszólalását, kitért arra is, hogy a „közellátásra a jövő évben már csak a hadirokkantak és munkaképtelenek, valamint a jóvátételi termelésben résztvevő gyárak munkásainak ellátása szorulhat.”³⁵

A törvényhatósági bizottság május 31-i ülésén sérelmezte, hogy a napisegélyesek ügyében írt és minden helybeli újságnak megküldött cikkét a kiskgazdapárt helyi lapja, a *Vásárhelyi Független Újság* nem közölte le. Emellett kívánatosnak tartotta, hogy a népjóléti miniszter a napi segélyben részesülőket jobban segítse. Pap János javaslatára a közgyűlés az NPP részéről Vári Sándort delegálta a 4575/1946. sz. tanácsülési határozat alapján felállított állattenyésztési bizottságba.³⁶ Június 21-én a közellátási kihágásokkal kapcsolatos parancsok kézbesítésének módját kritizálta, illetve felhívta a figyelmet arra, hogy a város körül bevetett területeket kifosztják az ingyenélők.³⁷ December 6-án a parasztpárt nevében bírálta a kiskgazdapárti törvényhatósági bizottsági tagok, többek között Kruzslíc Flórián kivonulását a testületi munkából. Véleménye szerint „a Baloldali Blokk képviselői nyomban a felszabadulás után munkába álltak, a Kiskgazda Párt tagjai pedig csak figyeltek az eseményeket. A Kiskgazda Pártnak a város igazgatásából történt kivonulása mögött az a gondolat húzódik meg..., hogy a város lakosságát szembeállítsák a jelenlegi vezetéssel. Ez azonban nem sikerülhet, mert a város minden egyes lakosát fel fogják világosítani arról, hogy személyes ellentétek miatt robbant ki ez a koalíciós válság. Maga és a párt részéről javasolja, hogy vegye tudomásul a közgyűlés a kivonulást és reméli, hogy majd a kivonult bizottsági tagok helyett dolgozó parasztlakosok fogják a th. bizottságban működni.”³⁸ A kiskgazdapárt nevében egyedül Tárkány Szűcs Ferenc nemzetgyűlési képviselő vett részt az ülésen, aki helytelenítette társai magatartását. A vita hevében Oláh Mihály törvényhatósági bizottsági tag így vélekedett a kiskgazda politikusok magatartásáról: „Az a katona, aki elhagyja posztját, hazaáruló.”³⁹ A jelen lévő képviselők többsége nem fogadta el a közgyűlés 393/1946. számú határozati javaslatát, mely szerint nem lehet tudomásul venni ilyen esetben a képviselők visszahívását. Arra hivatkoztak, hogy a háború utáni újjáépítési munkából egy törvényhatósági bizottsági tag sem vonulhat ki.⁴⁰

Még ugyanezen közgyűlésen bejelentette, hogy a nemzetgyűlésben interpellációt nyújtott be a közellátásügyi miniszterhez, amelyben a zsírbegyűjtés megszüntetését javasolta. A miniszteri válasz szerint ez azért nem volt kivitelezhető, mert akkor megszűnt volna a fővárosi dolgozók zsírellátása. Ezért új javaslatot terjesztett elő, amely szerint csak a földtulajdonosok legyenek kötelesek zsírt beszállítani, a földbirtok nagyságától függően. A beadandó mennyiségbe a baromfiszírt is beszámította.⁴¹

Az 1946-os év utolsó törvényhatósági közgyűlésen az előtte felszólalókhöz hasonlóan Pap János is elfogadta Kiss Pál polgármester IV. negyedévi jelentését, de felhívta a figyelmet arra, hogy a mének téli időszakban végzett ivartalanítása veszélyes a betegségek miatt, ezért változtatni kell ezen a gyakorlaton.⁴²

1947. március 28-án tárgyalta a közgyűlés az egykor városi tűzoltóparancsnokként is dolgozó Kiss Pál polgármester nyugdíjazásának ügyét. Pap János sajnálta, hogy Kiss Pál, akit gyermekkorától ismert, elbúcsúzott a közgyűléstől és a polgármesteri hivataltól. Az I. negyedévi polgármesteri jelentéssel kapcsolatban leszögezte, hogy nagyobb figyelmet kell szentelni az elvesztettség, illetve az újjáépítési személtalrakó kérdésének megoldására. A közgyűlés Pap János indítványára elfogadta a 145/1946. számú közgyűlési határozat módosítását, így a Szabadság téren felépítendő stadiont minden városi sportegyesület számára használhatóvá kellett tenni.⁴³

Az 1947. június 27-i ülésen a gépi aratás késői eltöltésével kapcsolatos nehézségekről beszélt. A július 25-i közgyűlésen nem volt jelen, ekkor Gyáni Imre parasztpárti törvényhatósági bizottsági tag nemtetszését fejezte ki Tamás Béla (1907–1972) volt ceglédi főjegyző vásárhelyi polgármesterré való kinevezése kapcsán. A módszer miatt az NPP vásárhelyi

frakciója kivonult erről az ülésről.⁴⁴

Pap János az 1947-es országgyűlési választásokat követően gyakrabban részt vett a közgyűléseken, de ritkábban szólalt fel. 1948-ban, lemondások folytán behívták a város kisgyűlésébe.⁴⁵ Itt részt vett a város irányítását érintő határozatok megvitatásában és megalkotásában. Utolsó jelentősebb közgyűlési felszólalását az 1949. december 20-i díszközgyűlésen mondta el a Nemzeti Parasztpárt nevében, amikor a törvényhatósági bizottság J. V. Sztálin hetvenedik születésnapjáról emlékezett meg. Figyelemre méltó, hogy az MDP kivételével az összes párt tevékenysége elhalt 1949. február 1-jét, a népfrontba való tömörülést követően, ennek ellenére Vásárhelyen (és országszerte) még viszonylag sokáig adtak a koalíciós látszatra. A *Független Újság* jogutódja, a *Délvidéki Hírlap* fejlécén az 1950-es év végéig még szerepelt „A Független Kisgazdapárt napilapja” megjelölés.

1948 szeptemberében megszűnt a FEKOSZ kisbérlo szakosztálya, ezt követően Gerő Ernő jóvoltából Pap János a szentesi állami építési hivatalhoz került központi útmesternek. Felesége, Karácsonyi Julianna súlyos betegsége miatt lemondott erről az állásról és Hódmezővásárhelyen, a termelősövetkezetek szervezésében vállalt szerepet. Megírta a szövetkezetek első és második típusának alapszabályát, majd „...Oláh Mihály testvérenek⁴⁶, aki képviselő volt és Szóke János párttitkár, Kincses Imre ávos parancsnokkal megbeszélve beléptem az alakuló Csapajev tszcs-be. Ott voltam két évig,⁴⁷ 1950-ben elveszítette feleségét, a tanácsrendszer megalakulása után befejezte helyi politikai tevékenységét, majd a tsz vezetőségével való elégedetlensége miatt távozott a szövetkezetből, és Szolnokra, a Tószegi Vegyi Művekhez ment dolgozni, ahol néhány hónap alatt sztahanovista oklevelet szerzett. 1951 nyaratól ismét Hódmezővásárhelyen, a tangazdaságban, majd a Kutasi úti Állami Gazdaságban dolgozott, mint gyapotminősítő és növény-egészségügyi felelős. A gyapottermelés megszüntetése után, 1952 ősztől két évig a Háztartási Vastömegcikk és Szegkovács Kisipari Termelősövetkezetben dolgozott raktárosként.

1954 ősztől a Lenin tsz tagja, majd a szövetkezet háztáji bizottságának elnöki tisztségét is betöltötte. Az ötvenes években újránősült, második feleségével, Otlokán Margittal a Kazinczy utca 16. szám alatti házban éltek Pap János 1973-ban bekövetkezett haláláig.

Pap János élete során aktív levelezési tevékenységet folytatott: először, mint az Útkaparók Országos Egyesületének alelnöke, az *Útör* című havonta megjelenő egyesületi lapot szerkesztette még a harmincas években, és ebből, valamint az akkori kormánypárt pénzszerzési módszerei miatt nem kevés konfliktusa támadt akkori feletteseivel, Mérai Sándor műszaki tanácsossal és Magyary István útbiztossal.⁴⁸

A második világháború befejezése után számos újságcikket, olvasói levelet írt, illetve több riportban is szerepelt. A cikkek jó részét még nemzetgyűlési képviselőként, illetve kisbérlo szakosztály-elnökként jelentette meg, ezek munkásságához szorosan kapcsolódtak. Az *Alföldi Újság*, a *Vásárhelyi Népe*, a *Vásárhelyi Független Újság* és jogutódja, a *Délvidéki Hírlap*, valamint a *Viharsarok*, később a *Csongrád Megyei Hírlap* rendszeresen közölte írásait. Ezekben a Rózsa Ferenc termelősövetkezetben uralkodó áldatlan állapotokról és visszasságokról, a vezetés és a tagok közötti viszonyról számolt be,⁴⁹ szót emelt az eltartott idős emberekről való gondoskodás mellett,⁵⁰ valamint megemlékezést jelentetett meg a vásárhelyi termelősövetkezeti csoportok alakulásáról,⁵¹ vagy éppen a város huszonöt évvel korábbi felszabadulásáról.⁵² A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötvenedik évfordulója kapcsán első világháborús hadifogoly-emlékeit osztotta meg a *Csongrád Megyei Hírlap* olvasóival.⁵³ Tóth József újságíró egy portrét közölt a már hetven fölött járó Pap Jánosról, aki visszaemlékezett

gyermekkorára, amikor nagyapja kivitte a vásárhelyi városháza előtti „emberpiacra”, ahol elszegődött egy gazdához.⁵⁴ Saját sorsán kívül az olvasók képet kaphattak a hatvan évvel azelőtti nincstelen parasztemberek sokszor kilátástalannak tűnő helyzetéről.

Összegezve Pap János életútját, azt mindenképp megállapíthatjuk, hogy igen változatos életpályát hagyott maga mögött. Gyermekkorától kezdve végigjárta a szokásosnak mondható ranglétrát, amely egyúttal a szegénységből való kiemelkedés lehetőségét is megteremtette. Dolgozott pásztorként, gazdasági cselédként, az első világháborúban, a bukovinai harctéren orosz fogságba esett, majd végleges hazatérését követően megnősült, aztán vett egy házat egy kis földbirtokkal, ahol 1928-ig gazdálkodott. A nehéz időkben érdeklődése az irodalom felé fordult, nemcsak sokat olvasott, hanem maga is írt verseket (a levéltárban meglévő kettőt katonaként), visszaemlékezéseket, újságcikkeket. A két világháború között aktív szerepet vállalt az olvasókori mozgalomban is, mint külterületi köri jegyző. 1928-tól tizenhat éven keresztül városi úttörként dolgozott, ezzel biztosítva maga és családja megélhetését. Ebben az időszakban ismerkedett meg Hegyesi Jánossal, akivel létrehozták az Útkaparók Országos Egyesületét, illetve a nemzetgyűlés képviselőiként a Nemzeti Parasztpárt színeiben politizáltak. Tevékenyen részt vettek a parlament munkájában. Az 1947-es országgyűlési választások után Pap János kimaradt a törvényhozásból, de Hegyesivel való barátságát ez nem érintette.⁵⁵

A választások után egy évig a FÉKOSZ kisbérli szakosztályának elnöke volt, majd a termelősövetkezeti mozgalomban vállalt szerepet, előbb ellenőrző bizottsági, a hatvanas években háztáji bizottsági elnökként. Számos tagtársa temetésére ő írt búcsúztató beszédeket, melyek vázlatai szintén a levéltári anyagában találhatóak. Törvényhatósági bizottsági tagként 1945 és 1950 között egy frakcióban dolgozott Gyáni Imrével, a Bethlen Gábor Gimnázium tanárával és későbbi igazgatójával. „Gyáni I(mre) szerint P. J. (Pap János) kb. a Szabó Páli közép platformon állt. Nem értette meg a szélsőbal, de nem is hajlott a szélső jobb felé sem. Szedged és Vh. (Vásárhely) körzetében gyakran szerepelt parasztpárti gyűléseken mint előadó.”⁵⁶

Pap Jánost az 1940-es évek végétől, 1950-es évek elejétől kezdődő politikai üldözések kevésbé, vagy egyáltalán nem érintették. Arra sincs adat, hogy részt vett volna az 1956-os eseményekben valamelyik oldalon, annak ellenére, hogy a közélet kérdései 1948 után is foglalkoztatták, azonban 1957-ben megjelent egy írása a Csongrád Megyei Hírlapban, amely az „ellenforradalomról” szólt.⁵⁷ A szövetkezeti mozgalom híveként többnyire a tagság érdekeit képviselte, ha kellett, a vezetőséggel szemben is. Mindezek ellenére megállapítható, hogy elfeledett emberként halt meg 1973. augusztus 16-án. A gyászközleményt leszámítva egyetlen megemlékezés sem jelent meg, amely Pap János életútját ismertette volna.⁵⁸

TIZENHÁRMAN AZ NPP NEMZETGYŰLÉSI KÉPVISELŐI KÖZÜL. ÜLNEK BAL SZÉLEN JÓCSIK LAJOS, AZ ASZTALFÖNÉL GÉM FERENC, ERDEI FERENC, VERES PÉTER ÉS BUZÁS MÁRTON, JOBB SZÉLEN NÁNAESI LÁSZLÓ, CZÉH JÓZSEF ÉS PAP JÁNOS. ÁLLNAK BALOLDALT HEGYESI JÁNOS ÉS MIKITA ISTVÁN (CSML HL)

A Nemzeti Parasztpárt parlamenti képviselői (1945–1947)

Képviselő neve	Születési és halálozási éve	Foglalkozása 1945 előtt
Adorján János	1900–1949	író, tisztviselő
Bartha László	1902–1989	földműves
Buzás Márton	1896–1972	földműves
Czéh József	1910–1977	földműves
Darvas József	1912–1973	író
Erdei Ferenc	1910–1971	író, agrárközgazdász
Farkas Ferenc	1903–1966	bankigazgató
Gém Ferenc	1912–1992	földműves
Hegyesi János	1899–1992	útór, író, költő
Illyés Gyula	1902–1983	író, költő, lapszerkesztő
Jócsik Lajos	1910–1980	újságíró
Kondor Imre	1911–1990	egyetemi tanár
Kovács Imre	1913–1980	író
Míkita István	1913–2000	földműves
Nánási László	1906–1985	földműves
Pap János	1895–1973	kisbérő, útór
Somogyi Imre	1902–1947	író, kertész
Szabó Ferenc, S.	1912–	tanár
Szabó Pál	1893–1969	földműves, író, pártelnök
Szabó Pál, Sz.	1912–1975	földműves
Tóth János	1897–1976	földműves
Válóczy János	1900–1985	földműves
Veres Péter	1897–1970	író, pártelnök

JEGYZETEK

- 1 A képviselők életrajzát lásd Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja. Szerk. Kovács István. Hódmezővásárhely, 2003. 80–88., 107–111., 152–153.
- 2 Az 1945. évi november hó 29-re Budapestre összehívott Nemzetgyűlés almanachja 1945. november 29–1947. július 25. Főszerk. Vida István. Budapest, 1999. 428.
- 3 Pap János nemzetgyűlési képviselő iratai szomszédja, Felletár Béla (1932–1998) tanár jóvoltából kerültek a hódmezővásárhelyi levéltárba.
- 4 Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára (CsML HL) XIV. 15. Pap János nemzetgyűlési képviselő iratai. Visszaemlékezés a galíciai harcokra. A versben lévő helyesírási hibákat, illetve a régies írásmódot korrigáltuk. A zárójelbe tett szavak hiányoznak az eredeti kéziratból rongálódás miatt.
- 5 Rarance bukovinai község Czernowitztól északra, ma Ukrajna része.
- 6 CsML HL Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város közgyűlésének iratai. Az 1944. június 26-i közgyűlés jegyzőkönyve. 164/1944. kgy. sz. határozat
- 7 A zárójelbe tett szavak részben vagy teljesen hiányoznak az eredeti leírásból. A helyesírási hibákat korrigáltuk és a régies írásmódot helyenként a maihoz igazítottuk.
- 8 CsML HL XIV. 15. Pap János töredékes állapotban fennmaradt visszaemlékezése az első világháborús élményeiről, valamint a forradalom okairól, 58.
- 9 CsML HL IV. B. 1406. a. V. 460/1930. sz. alatt.
- 10 CsML HL XVII. 1. A Hódmezővásárhelyi Nemzeti Bizottság iratai. 423/1945. sz. alatt. Pap János és öt társának véglegesítése: CsML HL IV. B. 1406. a. V. 220/1929. sz. alatt.

- ¹¹ Mérai Sándorról van szó.
- ¹² CsML HL Hmvhely Polgármesteri Hivatalának iratai. II. 463/1940
- ¹³ CsML HL A Csomorkányi Templomromi Olvasókör jegyzőkönyvei 1939–1948.
- ¹⁴ CsML HL Hmvhely Polgármesteri Hivatalának iratai V. 115/1942. Kóródy Géza elnök és Pap János jegyző jelentése a kapitányi hivatalnak a Csomorkányi Templomromi Olvasókör 1942. febr. 1-i tisztújításáról és CsML HL A Csomorkányi Templomromi Olvasókör tagnévsorai 1935–1949. A tagnévsorok hiányosak.
- ¹⁵ CsML HL Hmvhely Thj. Város közgyűlésének iratai. Az 1944. június 26-i közgyűlés szerkesztett jegyzőkönyve. A 164/1944. kgy. sz. határozat.
- ¹⁶ A kérelmet és a határozatot lásd CsML HL A Városi Tanács iratai II. 262/1944. szám alatt.
- ¹⁷ CsML HL Pap János nemzetgyűlési képviselő iratai. Hivatalos iratok, anyakönyvi kivonatok, önéletrajzok, visszaemlékezések 1921–1972. Pap János kézzel írt önéletrajza, 4.
- ¹⁸ CsMLHLAHódmezővásárhelyi Nemzeti Bizottságiratai. 4.k. Az 1945. évi ülések jegyzőkönyvei.
- ¹⁹ *Vásárhely Népe*, 1945. aug. 28. 1. A nép legyen a nemzet! Miénk ez a föld, a munka és a vér jogán – Hatalmas népgyűlést tartott a Nemzeti Parasztpárt Hódmezővásárhelyen.
- ²⁰ CsML HL Pap János iratai. Nyomtatványok, füzetek 1944–1969.
- ²¹ Lásd *uo.*, Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés képviselőinek lakaskönyve. 1946. évi hivatalos kiadás. Budapest, Athenaeum, 1946. 35.
- ²² A Hódmezővásárhelyi Levéltárban a Nemzetgyűlés 31., 37., 38., 41., 45., valamint 62. üléséről készült kivonatok olvashatók nyomtatott formában. (CsML HL XIV. 15. Nyomtatványok, füzetek 1944–1969)
- ²³ CsML HL A Hódmezővásárhelyi Földgénylő Bizottság iratai 2. d. 155/1946. Pap János 1946. márc. 7-i levele a bizottsághoz
- ²⁴ Hegyesi János (1899–1992) gazdálkodó, politikus, író, 1944 és 1949 között a törvényhozás tagja az NPP Békés vármegyei képviselőjeként. A nemzetgyűlési ciklusban jegyzőként is dolgozott. Rövid ideig az NPP pártigazgatója volt. 1956-os szerepvállalása miatt súlyosan meghurcolták. A hatvanas évektől ismét jelenhettek meg írásai. Pap János barátjának tudhatta. A füzesgyarmati könyvtár az ő nevét viseli. Bővebb életrajzát lásd: Az 1945. évi november hó 29-re Budapestre összehívott Nemzetgyűlés almanachja. 1945. november 29–1947. július 25. Főszerk. Vida István. Budapest, 1999. 219–221.
- ²⁵ CsML HL XIV. 15. Nyomtatványok, füzetek 1944–1969. A Nemzetgyűlés 41. ülése 1946. július 24. 352–354. h.
- ²⁶ CsML HL XIV. 15. Uo. A Nemzetgyűlés 45. ülése 1946. júl. 31. 643–644. h. A miniszteri választ Kiss Károly (MKP) jegyző olvasta fel.
- ²⁷ Nemzetgyűlési almanach id. mű, 428. p., valamint TÓTH ISTVÁN: *A Nemzeti Parasztpárt története*. Budapest, Kossuth, 1972. 183.
- ²⁸ Lőkös Imre beszédvázlata volt parasztpártiak 1986. okt. 17-i, vásárhelyi találkozójára (CsML HL Lőkös Imre iratai 46. dosszié)
- ²⁹ VÖRÖS VINCE: *Politikai utam*. Pécs, 1995. 117.
- ³⁰ A nyomtatvány megtalálható a CsML HL XIV. 15. fond nyomtatott anyagai között.
- ³¹ Lásd ezzel kapcsolatban Dapsy Béláné makói bérbeadó 1947. november 21-én kelt levelét, melyet Szabó Pálhoz, a Parasztszakszervezet főszervezőjéhez írt, helyreigazítást kérve a 19 nappal korábban, a lap hasábjain megjelent cikk miatt. Pap János a levél végén megjegyezte, hogy „az itt állítottak megfelelnek a valóságnak.” CsML HL XIV. 15. Személyes iratok, levelek 1918–1969 (1977).
- ³² CsML HL XIV. 15. Pap János kézzel írt önéletrajza 4.
- ³³ CsML HL XXI. 501. a. Hmvhely Város Főispánjának iratai. 38/1948. biz.
- ³⁴ CsML HL XXI. 502. a. A törvényhatósági bizottság iratai 1945–1950. 1. köt. Az 1945. jún. 23-i th. közgyűlés jegyzőkönyve 7. és 23. p. Lásd a 8800/1945. pm. sz. határozatot.
- ³⁵ CsML HL XXI. 502. a. A törvényhatósági bizottság iratai 1945–1950. 2. köt. Az 1946. febr. 15-i közgyűlés jegyzőkönyve. 3–4.
- ³⁶ CsML HL XXI. 502. a. 2. köt. Az 1946. máj. 31-i közgyűlés jegyzőkönyve. 9.

- 37 CsML HL XXI. 502. a. 2. köt. Az 1946. jún. 21-i közgyűlés jegyzőkönyve. 134.
 38 CsML HL XXI. 502. a. 2. köt. Az 1946. dec. 6-i közgyűlés jegyzőkönyve. 3–4.
 39 VN, 1946. december 8. 1. A város legégetőbb kérdéseivel foglalkozott a th. közgyűlés
 40 Uo., ill. CsML HL XXI. 502. a. Az 1946. dec. 6-i közgyűlés jegyzőkönyve. 2–6.
 41 CsML HL XXI. 502. a. 2. köt. Az 1946. dec. 6-i közgyűlés jegyzőkönyve 31–33.
 42 CsML HL XXI. 502. a. 2. köt. Az 1946. dec. 28-i közgyűlés jegyzőkönyve 3.
 43 CsML HL XXI. 502. a. 3. köt. Az 1947. márc. 28-i közgyűlés jegyzőkönyve. 6., 14., 168–170.
 44 CsML HL XXI. 502. a. 3. köt. Az 1947. júl. 27-i közgyűlés jegyzőkönyve 2.
 45 CsML HL XXI. 502. a. 4. köt. Az 1948. nov. 9-i közgyűlés jegyzőkönyve 7.
 46 Oláh Lajosról van szó, aki az 1949-es országgyűlési ciklusban képviselő volt.
 47 CsML HL XIV. 15. Pap János kézzel írt önéletrajza 4.
 48 Uo., 5–8. Pap János beszámolt a kormánypárt számára szabálytalanul gyűjtött pénzek város-
 házi visszahangjáról, ahol végül Karácsonyi Ferencet széksértés miatt 50 pengőre büntették.
 49 *Viharsarok*, 1955. nov. 25. 3. Tilosban a háztáji jószág. (Egy olvasói levél nyomában)
 50 *Csongrád Megyei Hírlap*, 1967. jan. 20. 3.
 51 CSMH, 1968. márc. 3. 12. Amikor a vásárhelyi tsz-csoportok alakultak
 52 CSMH, 1970. ápr. 25. 4. Emlékezés a 25 év alatt megtett útra
 53 CSMH, 1967. okt. 20. 4. Amikor az Auróra ágyú eldördültek
 54 CSMH, 1967. szept. 29. 4. Szent Mihály napján volt az embervásár
 55 CsML HL XIV. 15. Személyes iratok, levelek 1918–1969 (1977). A levéltárban lévő személyes
 iratok közül Hegyesi János 1963-ban és 1977-ben írt levele (utóbbit Felletár Bélának címezte)
 igazolja, hogy Pap Jánossal való barátsága nem szakadt meg az 1947-et követő időszakban sem.
 56 CsML HL XIV. 15. Újságcikkek, -regeszták 1955–1970. Felletár Béla feljegyzése.
 57 CSMH, 1957. ápr. 14. 5. Beszéljessünk!
 58 A gyászközleményt lásd: CSMH, 1973. aug. 18. 6.

Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor
Majd' halálra ítéelve
 Dokumentumok
 Mindszenty József
 élettörténetéhez

Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor
Majd' halálra ítéelve
 Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez

Majd' halálra ítéelve
 Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez

Vetünk-e még valami új papírra Magyarország utolsó hercegprímásáról, aki életének nagy részét személyes szabadságáért megfojtva élte? Különbözőképp kerlelőzött, életfellel kusznoként évesen a Károlyi-kormány és a kommunai alatt, a Szálasi-féle nyilas-keresztény totalitárius rendszer idején, majd a Gerő és Rákosi-féle jelmezelt diktatúrában. Alig pár napot tölt szabadon '56 októberrel teli napjaiban, hogy, miután újra évekig éltet meg a menekültek-táborokban a budapesti amerikai követéség, a végül kénytelenül távozon szülőföldjéről.

Élete 83 esztendőjének közel egyharmada valamilyen kényszerhely. seikre szabad mozgástérben telt el, minden hurmáki nap valamennyi jogfosztással volt teli. Mindszenty József hercegprímásunknak alig több mint három szabad éve alatt az emberi szabadságjogok igen következetes szűzölője volt. Csodákozhatunk-e azon, hogy egyre katasztrofikább, terben és időben a való világ fő folyamatait elbujgató, kovács és későbbi átalakítás formációkhoz, politikai berendezkedések szelvényfűzésre mindennapiiban tapasztalva megkezdett, esetenként anklonizációs vály elviseh való ragaszkodással? A történelem szakáldott el mellette, vagy az ez-ellen kompromisszumok gyárték maguk alá? Vajon, ő nem értené meg a XX. század fő folyamatait, vagy az e századon véres nyomokat hagyó akaratok nem értenék meg őt? E dokumentumok elemzésével talán merésznek válnak a vitéltek ezekre a kérdésekre is.

Ára (CD-méretben): 12 600 Ft

A könyv megvásárolható a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó boltjaiban, vagy megrendelhető az alábbi szabványon.

Megrendelem a **Majd' halálra ítéelve** c. könyvet _____ példányban. Ára: 12 600 Ft.
 A megrendelő neve (köz): _____
 Címe (város, irányítószám): _____
 Utca, házszám: _____
 Összesítő neve, telefonszáma: _____
 A megrendelő példányok ellenértékét a postaköltséggel együtt, a szállítási követő száma kézhez vétele után 8 napon belül a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadóknak átjuttatja.
 Dátum: _____
 öljögzési aláírás: _____

Kérjük, hogy a kibővített megrendelési szelvényt a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 1384 Budapest, Pf. 361 postacímre, illetve a 310-8888-as vagy a 310-8411-es faxszámra küldje vissza. Megrendelést fogadjuk a www.mkh.hu/kozlonybol internetes címen is.

Közlöny Centrum
 1072 Budapest, Rákóczi út 30.
 (bejárat a Évkönyv u. és Nyár u. sarkán)
 Tel.: 31-9571-287-2790, fax: 31-5275

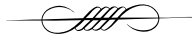
Jogi Könyvszolgáltató
 1083 Budapest, Somogyi B. u. 6.
 Tel./fax: 318-8411

Közlönypont hálózat
www.kozlonypont.hu

 MAGYAR KÖZLÖNY LAP- ÉS KÖNYVKIADÓ
 „a jogszabályok hiteles forrása”

FALUSI NORBERT

A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja

*Magyarország dúis ország volt,
Van termése, kincse, vadja,
De amit a bús nép szerzett,
Vig uraság zsebre rakja”*
(Ady Endre)

Bevezetés

A *polgári radikalizmus*, másképpen a *liberális szocializmus* nézetrendszere a Jászi Oszkár által életre hívott *Országos Polgári Radikális Párt* programjává vált. A dolgozat az eszme áttekintését tartalmazza.

Jászi társadalomtudományi elméleti, eszmetörténeti munkássága nehezen elemezhető és értékelhető. Ezen nehézség a következő okokból származnak: a) összefoglaló filozófia-, illetve szociológia-történeti munka, tanulmány nem létezik; b) nem kizárólagosan a tudomány területén mozgott, hanem munkásságát áthatja az aktív politikai szerepvállalás¹; c) tudományos közéletsszervezői (tudományos ismeretterjesztői) munkája során az interpretált elméletek állandó mozgásban tartották tudományos elképzeléseit, ilyen módon a szerzőt vizsgálva a legalapvetőbb recepció-történeti módszertani kérdés is felmerül.²

Jászi munkásságát leginkább a politikatudomány művelői (saját témaredukcióik alapján) értékelték (fel vagy le). Jásziról elsősorban, mint politológusról, mint nemzetiségi ügyekkel foglalkozó politikusról, mint kisebbségkutatóról, mint Közép-Európa szakértőről, mint a hazai tudományos közélet szervezőjéről jelentek meg tanulmányok, és nem filozófusi, illetve elméleti szociológusi munkásságáról. Jászi egész életét végigkísérte a filozófia iránti érdeklődés, mindennek ellenére nem jelentetett meg saját álláspontját összefoglaló filozófiai vagy társadalomelméleti művet. Szembetűnő továbbá, hogy a társadalom-statisztikai adatokra támaszkodó írásaiban keveredik a politológus (ideológus) és a történész nézőpontja az eszmetörténeti-filozófiai elméleti alapokra építkező szociológuséval, így ez a „kevert-komplex” nézőpont és „módszer” teszi szükségessé Jászi írásainak vizsgálatokor a szövegek történeti és politikatörténeti környezetének vázlatos elemzését.³

A témaválasztás tárgya Jászi Oszkár, mert radikális meggyőződése saját korában olyan merész és bátor, az igazságért és a szabadságért kiálló „tett”, amely mindenkoron legalább erkölcsi értelemben gátat emel minden önkényuralmi megnyilvánulásnak. Jászi a végletekben rendkívüli 20. századi magyar történelem egyik olyan szellemisége, gondolkodója és alkotója, akit az elmúlt történelmi rendszerek igyekeztek a történeti panoptikumba száműzni. Nem volt hozzá kegyes sem a sors, sem az utókor. A „fehér” és „vörös” hatalom, amely végig söpört Magyarországon, mind kritika nélkül, megalapozatlan általánosítások és megbélyegző jelzőkkel illette: a hazaáruló politikus; a haza ellenségeivel paktáló emigráns; a politika boszorkánykonyhájába tévedt szobatudós antikommunista, szovjetellenes, antimarxista,

tehát reakciós és a saját progresszív múltját megtagadó gondolkodó; az 1956 októberében „kirobbantott ellenforradalom” ideológiai előkészítője, azaz moralizáló polgári radikális. Jászi tiszttában volt azzal, hogy a politikai eszméi: a dunai konföderáció, a reformizmus, a társadalmi béke és kooperáció, amelyeket legpontosabban a *liberális szocializmus* fogalmával jelölhetünk, nem örvendenek népszerűségnek. A *Magyar Kálvária - Magyar Föltámadás* című munkájában a következőket írja magyarul: „tudom, hogy a rohanó társadalmi dialektika két szélsőséges szárnya egyaránt ki fog végezni: a fehér diktatúra eszelős hazaárulónak, a vörös pedig megriadt kispolgárnak fog mondani. Nekik kispolgár mindenki, aki terebélyes dogmáikat kétségbe vonja”.⁴

Jászi Oszkár (Nagykároly, 1875. március 2. – Oberlin, USA, 1957. február 13.) a magyarországi polgári radikalizmus vezető alakja és teoretikusa, az Országos Polgári Radikális Párt alapítója (1914) és elnöke. Író, politikus, egyetemi tanár, szociológus. A budapesti egyetem jogi karán tanult (1892–96), ahol nagyhatással voltak rá Pulszky Ágost, Pikler Gyula előadásai. Tanulmányait Franciaországban és Angliában folytatta. 1898-1906 között a Földművelésügyi Minisztérium tisztviselője. Többed magával megalakította a *Huszedik Század* című folyóiratot (1899), amelynek később hivatalos szerkesztője (1906-1919). A *Társadalomtudományok Szabad Iskolája* igazgatója volt. 1910-től a Világ című lap vezércikkírója. A kolozsvári egyetemen az alkotmánytan magántanára (1911). Az 1918-as októberi forradalom egyik vezéralakja, a nemzeti tanács tagja, a Károlyi-kormányban a nemzetiségi ügyek minisztere (1918 október 31. – 1919 január 19.), majd a Külügyi Tanács elnöke volt. 1919 januártól a szociológia professzora a budapesti egyetemen. Ugyanezen év májusában emigrált Bécsbe, ahol 1925-ig élt és főszerkesztője volt a magyar emigráció lapjának számító Bécsi Magyar Újságnak. Amerikai előadó útjának végén, 1925-ben az USA-ban telepedett le, ahol Oberlin egyetemének politikatudomány professzora lett. A II. világháború alatt az Amerikai Magyarok Demokratikus Szövetségének elnöke. 1947-ben rövid látogatást tett Magyarországon. Hamvait 1991-ben hazaszállították.

Jászi meghatározó szerepet játszott a modern társadalomtudományi gondolkodás magyarországi meghonosításában, különösen sokat tett a szociológia hazai megteremtéséért. Tudósként és politikusként is Magyarország demokratikus átalakulását tekintette fő céljának. A nemzeti-nemzetiségi kérdés egyik kiváló ismerője és elemzője volt. A közgondolkodásra nagy hatást gyakoroltak a Duna menti népek együttműködésére vonatkozó, illetve Magyarország nemzetiségi problémáinak megoldását célzó elképzelései. Különösen az ún. „Keleti Svájc” koncepciója vált ismertté, amely Magyarországnak a svájci modell szellemében történő átalakítását tartotta kívánatosnak. Szoros barátság fűzte Szabó Ervinhez, Ady Endre barátja és népszerűsítője volt.⁵

A marxista szocializmus válságának okai

Jászi kritika alá vette a marxi tanokat, azokat bírálta, reformációját szorgalmazta. Számos fórumon, köztük a *Világ* hasábján fejtette ki rövidebb írásokon keresztül gondolatait. Leghosszabb értekezését e témában az 1919-es Tanácsköztársaság bukását követően írta Bécsben, amelyben a marxista szocializmus válságát fejtette ki. A mű címe nem egyértelmű, mert az Jászi életében nem jelent meg. Naplójában a munkát Anti-Marx, illetve Anti Kommunista Kiáltvány címmel emlegette. Kézirat formájában került elő Amerikában a

nyolcvanas évek elején, és 1983-ban, Párizsban, a *Magyar Füzetek* sorozatban *Marxizmus vagy liberális szocializmus* címmel jelent meg.

A szocializmus válságának alapja, szellemi atyja, Marx örökségének ellentmondásosságából eredeztethető. Elméleti rendszere nagyjából két, egymással ellentétes alrendszerre bontható. Az egyik a *tudományos-racionalista-determinista* rendszer, amely az értékelmélet, a történelem dialektikus-materialista szemléleten alapul, vagyis a gazdasági termelőviszonyok elsőbbségét hirdeti. A másik a gazdasági viszonyokon való felülemelkedést lehetségesnek tartja, vagyis a *forradalmár* független eszmeiségét, az akarat elsődleges és döntő szerepét hirdeti. A marx elméletben a történelmi determinizmus és politikai-erkölcsi voluntarizmus paradoxona figyelhető meg. Ebből következik a marxizmus elméleti rendszerének problematikussága.⁶ A szocializmus válságát Jászi három területen állapította meg: *erkölcsi, tudományos és történelembölcseleti*.

Az erkölcsi válságot a szocialista mozgalom elbürokratizálódása okozta, amely együtt járt ideológiájának dogmatizálódásával. Ez abból következett, hogy a mozgalom annak ellenére, hogy világszerte gazdasági és politikai sikereket ért el, mégsem volt képes egy irányító „szocialista világegyház” létrehozására, egy vezető intézményes keret kiépítésére. Ehelyett számos és befolyásos „szocialista nemzeti egyház” alakult, amely a mozgalmat megosztotta. Mindenütt kialakult egy szakszervezeti és parlamentáris szocialista vezető garnitúra, amely Marx rendszerének dualista természetét a közvetlen hatalomszerzés, az előnyös kompromisszumok érdekében használta ki.⁷ Röviden a kicsinyes párt- és kompromisszumpolitika érvénysült. Továbbá a mozgalom egységességének fenntartása érdekében minden hivatalos állásponttól eltérő nézetet „kispolgárinak”, vagyis eretneknek bélyegeztek meg. Így vált a szocializmusnak egyetlen kategorikus imperatívuszává az osztályharc, amely többé nem mint szükséges rossz szerepelt a társadalmi fejlődésben, hanem mint a történelem lényege és értelme. Minden etikai kérdés fölé emelkedett a szigorú materialista elv. Mindez tisztán megmutatkozott Oroszországban és Magyarországon, ahol az uralomra jutott proletariátus a szabadságjogokat és a demokratikus garanciákat figyelmen kívül hagyta. Az erkölcsi válság további velejárója volt, hogy a szellemi munka értéke és megbecsülése alább szállt a szociáldemokrata mozgalmon belül. A mechanikus, bürokrata munka láttán azt az általánosítást tették, hogy minden szellemi munka a testi munkával egyenrangú, tehát kevésbé honorálandó.

Ezt a szellemi és erkölcsi helyzetet még jobban fokozta a nagyszámú zsidó szellemi munkásság szerepvállalása a közép- és kelet európai szocialista mozgalmaiban. A zsidóságnak ez az erőteljes részvétele minden szellemi vonalon megfigyelhető volt. A szocializmus terén azért vált feltűnővé, mivel a szocializmus a munkásságot, az ipari testi munkát képviselte, amelyben a zsidóság szinte semmi szerepet nem vállalt. Beáramlásuk oka érthető faji és történelmi okokból, ugyanis a szocializmus elvetette a faji és vallási megkülönböztetést. Jászi szerint a zsidóság spiritizáló, dogmatikus, a talmudi iskolákból – akik az élet realitásaitól elzárkózónak – kiáramló elemei a szocializmusban felfedezték „a próféták kétértelmű mondatain nyargalászó dialektikát, a gettó küzdelmi és megtorló morálját, Isten országának pontos megjósolását, mely az igazakat felmagasztalni és a gonoszokat megbüntetni fogja”.

A szocializmus tudományos válságát Jászi szerint az a hibás marxi módszer okozta, amely a munka nélküli jövedelem kiküszöbölését a kommunizmusban jelölte meg, és azt egyúttal a szocializmussal azonosította tévesen. Marx tézise alapján az árgazdaságtól vissza kell térni a szükséglet-kielégítési gazdaságba, vagyis meg kell szüntetni a piacot és a

versenyt, az egyéni célkitűzések és haszon által vezetett termelést, a kereslet és kínálat által szabályozott áralakulást. Jászi szerint mindez azzal a súlyos következményekkel jár: **1)** a szükségletek uniformizálása, és egy aszketikus szükségletkielégítési rendszer; **2)** általános munkakényszer; **3)** egy vallásos ideológia, amely a materializmust és hedonizmust visszaszorítja, és az emberi tevékenységet egy utópisztikus végső cél érdekében szabályozza. A szükségletek állami megsabása és kielégítése az államhatalmat rendkívüli, ellensúlyozatlan jogosítványokkal ruházná fel. Ez az emberi természetből kiindulva szükségszerűen egy centralizált és militarista szervekre támaszkodó bürokrácia osztályuralmához vezetne. Az abszolutisztikus osztálybürokrácia és katonai uralom e tekintetben egy despotikus hatalmi rendszerre változik. Jászi meg volt győződve Herbert Spencer elméletének, a kommunista és militarista társadalomtípusok azonosságának a helyességéről, amely a hadikommunizmust vetítette elő. Jászi ezzel és a kommunizmussal szemben a következőt javasolta: a fejlett, a messzemenő munkamegosztáson, a nemzetközi piacon alapuló társadalom gazdasági élet kialakítását, amely három előfeltételezésen alapulna: **1)** az egyéni kezdeményezés (iniciatíva) és szervezés folytonos gyarapodása, **2)** a kereslet és a kínálat által megszabott áralakulása, **3)** a nagyobb, megfeszítettebb, ritkább munkaenergiát az átlagnál jobban honoráló jövedelemelosztás, amely szintén a szabad verseny terméke.

A harmadik válságot a marxista történelembölcselet jelenti, amely a „történelem osztályharcok sorozatának” felfogásában áll. Marx szerint a világtörténelem nem más, mint a (magasabb produktivitást képviselő) uralkodó osztályok harca a kizsákmányolt osztályokkal szemben. E harc hátterében a technológia lineáris fejlődése áll: ennek adott állapota (a termelés viszonyai) meghatározza a társadalom felépítményét és az osztályok közötti erőviszonyokat. Amint a termelés viszonyai ellentmondásba kerülnek a felépítménnyel, és az adott berendezkedés produktivitás-szintjével, bekövetkezik a forradalmi átalakulás: a magasabb produktivitást képviselő, kizsákmányolt osztály kerül hatalomra. A proletariátus osztályharca véglegesen befejezi az osztályok állandó összeütközését. A munkásosztály alatt ugyanis nincs más alávetett osztály, amikor a munkásosztály önmagát felszabadítja, voltaképp az egész dolgozó emberiséget emancipálja, és egy új korszakba lép (*Sprung in die Freiheit*: ugrás a szabadságba). Jászi szerint ez a felfogás a polgári rend és a feudális erők közötti harcnak, tulajdonképpen a francia forradalomnak a kivetítése a történelem egészére.

Jászi szembe helyezkedett a marxi dialektikával, ugyanis annak alapján a történelem egy egészen más természetű képet mutat, ellentmond a marxi felfogásnak. **1)** Az alávetett osztályok a legtöbbször passzív szerepet játszottak a társadalmak küzdő osztályaival szemben, ha mégis szerephez jutottak, az általában a túrhetetlen elnyomás és szenvedés elleni „elméletnélküli” fellépésben merült ki. **2)** A vallási és egyéb értékek sokszor történelemalakító szerephez jutnak, és soha sem vezethetők vissza pusztá érdekellentétekre. **3)** A kizsákmányolt, sőt, az új uralkodó osztályok sem képviselték mindig a termelésnek egy fejlettebb fokozatát. Az elmélet további vélt hibája annak szigorú dialektikai jellege: a történelem során egyszer sem következett be egy osztály teljes győzelme és egy másik teljes veresége: az osztályharcok terméke mindig egy új szintézis a „múlt” és a „jövő” erői között. A forradalmak ezért soha el nem érik maximális célkitűzéseiket egyetlen téren sem, mert az ideológiai elképzeléseket a reálpolitikai hétköznapiág mindig befolyásolja.

A marxista történelembölcseletre vonatkozóan Jászi a következőket állapította meg:

- a marxista történelembölcselet a polgári forradalmak általánosításából ered,
- az osztályharcok fontosságát túlbecsüli, de a társadalmi szolidaritás tényeit lebecsüli,

- felfogása fatalisztikus: lebecsüli az emberi lélek alkotó tevékenységét és a moralitást a társadalmi fejlődésben,
- kapitalista rend összerokadását nyilvánvalónak vélte,
- a munkásság fokozódó elnyomorodásától várta a forradalom kitörését,
- jövőképe hibás: ha a társadalmi fejlődés megfelelő foka bekövetkezik, az új uralkodó osztály egyszerűen romba dönti a régi világot, teljesen új gazdasági, jogi és erkölcsi rendet teremtve. Az esetleges problémákat maga a társadalmi fejlődés fogja megoldani.⁸

A marxizmus mint tömegvallás

A marxizmus a legszélesebb körben elterjedt ideológiák és politikai mozgalmak közé tartozott, amelyet Jászi a modernkor egyik legnagyobb tömegvallásaként értelmezett. A marxi eszmék rendkívül termékeny talajra hullottak az egyre elnyomorodó proletariátuson belül. A kommunizmus társadalmi eszménye ugyanis a munkásság legközvetlenebb tapasztalataiból táplálkozott (munkamegosztás, munkateljesítmény uniformizálódása, szervezés, szellemi vezetés, egyéni lét összeszűgödése a tömegléttel szemben, stb.). E milióben természetszerűleg adódott egy olyan eszme, amely a társadalmat és az államot egy nagy gyár mintájára szervezné meg, amely egyben a termelés és szétosztás irányítójává válna, természetesen a kapitalizmus kiküszöbölésével. Az egész állami és társadalmi életet egyetlen nagy szociálpolitikává alakítaná át. Az állam így elhalna, azaz átalakulna tömegjóléti intézménnyé, amely ellátná a közös szükségletek kielégítésére a dolgozó proletárt.

A marxista tan kritikátlanul felmagasztalja a proletariátust, és úgy véli, hogy osztályérdeke egybeesik az emberiség közös érdekével, mert mikor önmagát felszabadítja, valamennyi osztályt emancipál. Ellenséggépe a kapitalizmuson kívül az a paraszti társadalom, amelyet a liberális szocializmus védelme alá vett. A marxizmus a parasztságban veszélyt látott a proletárdiktatúra megvalósulása miatt, mert abban a vallás, a babona, a tradíció, a konzervativizmus és minden reakció megtestesítőjét látta, amely lassíthatja és gátolhatja a társadalmi forradalom végbemenetelét. A parasztság tehát magában foglalja a kapitalizmus, a feudalizmus és a klerikalizmus minden vélt rossz tulajdonságát. Mindez maga után vonta azt a nézetet a munkásságon belül, hogy predesztináltságából adódóan minden jogi és erkölcsi féket könnyen félredobhat egy forradalmi pillanatban és a politikai hatalom diktatúráját is gyakorolhatja. Ezt a helyzetet fokozta a már fentebb is említett szocialista pártok egyházzá válásának folyamata.

Jászi szerint a marxizmus győzelme a következő fölényen alapult a régibb, utópista szocialista nézetekkel szemben: **1)** a kizsákmányolás tényét sokkal meggyőzőbben állapította meg, **2)** „a tömegek ősi vallásos szükségletének megfelelően felújította az Isten kiválasztott népének, azaz osztályának hitét”. Az objektív mérlegelés helyett ugyanis az emberek és tömegek érdekek, szenvedélyek által vezetettek. A mozgalomban ellenállhatatlan erővel érvényesült a mítoszteremtés ereje: egyes történelmi személyek kiemelése és a rájuk való hivatkozás, mint igazoló tényező (Marx, Engels, Lenin). A vallásos tömegáramlatokat nem lehetett tudományos, tehát logikai és racionalista ellenérvekkel feltartóztatni. Az összes szocialista és kommunista tanok között a marxizmus volt az, amellyel szemben nem létezett komoly ellensúly, egy másik tömegmozgalom. Azok a tanok, – ún. professzor-tudományok, a polgári világrendből kiindulók – amelyek mégis felvették volna a harcot a marxizmussal,

megelégedtek a tüneteket enyhítő szociálpolitikai beavatkozás hirdetésével. Azt vallották, hogy a gazdasági élet bajait csak enyhíteni lehet, mert a tőke uralma egy kikérülhetetlen gazdasági kényszerűség. A polgári tudományok háttérbe szorulása ellenben a szocializmus gyakorlati és politikai sikerei a marxista tanok szélesebb körben való terjedését vonta maga után. A gyakorlati politika terén megjelent munkáspártok tömegpártjai mellett az összes más pártok szűk osztálypártokká lettek, ahol sem etikai, sem világnézetük nem bontakozott ki lehetséges ellenpólusként.⁹

A liberális szocializmus alapértékei

Arra a kérdésre, hogy a *liberális szocializmus* rendszere miért maradt hatástalan a marxista tömegmozgalommal szemben, elsőként tisztázni kell a liberális szocializmus történeti háttérét. Jászi szerint a liberális szocializmus kudarcának az egyik fő oka, hogy nem volt szilárd, szigorúan kiépített rendszere. Itt azonnal felmerül az a gondolat Jászi véleményével szemben, hogy mégis miért kevesli a nézet hiányosságait, amelynek igenis léteztek sajátos értékei és célkitűzései. Most nézzük azt a tizenkét pontot, amelyben Jászi éles határt húz a marxizmus és a liberális szocializmus között.

A liberális szocializmus a társadalom organikus felfogásán alapszik. Ami az állati organizmusban az anyagcsere, az a társadalmi organizmusban a közgazdaság, vagyis olyan egyéni célkitűzésekről és tevékenységekről van szó, amelyeket véglegesen nem lehet kiküszöbölni, maximum állami beavatkozással módosítani. Abszurdum tehát, hogy a marxista szocializmus egy piac és verseny nélküli, államilag központosított gazdasági rendszert kíván életre hívni. A kereslet és kínálat a liberális szocializmus nézete szerint nem a kapitalizmus esetlegessége, hanem minden szabad cserének alapja.

A liberális szocializmus egy optimista társadalmi rendszer. Egy „tisztá” közgazdaságot feltételez, amely a végtelen haladás és fokozódó harmónia útján jön létre.

A liberális szocializmus elítéli a kommunizmus vakmerő operatív beavatkozási terveit a társadalom életébe. A liberális felfogásból adódóan az állam szerepe: a) a felmerülő akadályok elhárítása a fejlődés elől, b) szervezi a magasabb egységbe tömörülni akaró erőket. Míg a liberális államnak a hatalma rendkívül korlátolt, addig a szocialista állam erőteljes beavatkozások révén igyekszik a problémákat kezelni.

A liberális szocializmus geocentrikus. A társadalom legalapvetőbb szervező ereje nem az ipari működésben, hanem az embernek minden érték s tőke forrásában, a földben keresendő.

A liberális szocializmus a kapitalizmust maga is, a marxizmushoz hasonlóan egy igazságtalan és célszerűtlen rendszernek tekinti. Annak megszüntetésére törekszik, de ellentétben a marxizmussal a kapitalizmust a nagy földbirtok rendszere következményének tartja, amely ellen a földmonopólium megszüntetésével kell harcolni.

A liberális szocializmus individualista, és elveti a marxizmus centralizáló és etatista tendenciáit. A végső célkitűzése a szabad egyének szabad kooperációja, és nem egy mindenható és elnyomó közösségi hatalom.

A liberális szocializmus antimilitarista és pacifista.

A liberális szocializmus nem tulajdonít az osztályharcnak döntő jelentőséget, mint azt teszi a marxista bölcselet. A liberális szocializmus a szolidaritás tényét a társadalmi fejlődés egyik kulcskérdésének ítéli.

A liberális szocializmus hisz alapvető természetjogi viszonylatok létezésében az emberek között. Az erkölcs kérdése megkerülhetetlen, mert a társadalom velejárója. Ha megzavarják az megzavarja a gazdaságot és az emberi kultúrát. Az osztályharc eltűlése ezért rossz és veszedelmes politikai program, amely a társadalmi krízisek idején katarzishoz vezethet.

A liberális szocializmus hangsúlyozza a szellemi munka nagyobb produktivitását, a munka kvalitását és intenzitásának érvényesülését. Továbbá, hogy a szellemi munka vezető, célkitűző, szervező ereje nélkül nincs társadalmi fejlődés. Ezzel szemben a marxizmus mechanikus és uniformizáló.

A liberális szocializmus a gazdaságilag erősödő és függetlenedő egzisztenciák egyre növekedő számában látja a haladás irányát és értelmét. Míg a kommunizmus az alapvető és elmozdítható erőt a tömegek elnyomódásában látja.

A liberális szocializmus a marxizmussal szemben nem hisz sem a katasztrofális, sem a megváltási elméletekben. A forradalom ezért elkerülendő rossz, mert a belőle kialakuló világrend nem valami egyedi új, hanem természetes egyensúlyállapota a réginek és az újnak.

Ezek az eszmei pontok, ha kellőképpen és megalapozottan ki lettek volna fejtve, ill. terjesztették volna sikerrel fölvehette volna a versenyt a marxizmussal szemben – állította Jászi. Hogy ez nem történt meg, azt három okkal magyarázta: 1) a liberális szocializmusnak nincs olyan lezárt és befejezett rendszere, mint a marxizmusnak; 2) nincs egységes akcióprogramja; 3) a társadalomnak azok a rétegei, amelyekre egy ilyen politikát alapítani lehetett volna, már más ideológia által erősen befolyásolva voltak. Jászi itt elsősorban a parasztságra gondolt.¹⁰

A liberális szocializmus forrásai

A liberális szocializmus végső soron anarchisztikus (lásd később), ahol az egyéni szabadságnak ez a gondolatisága az egész iskola szellemi szerkezetében érvényre jut. E nézet rendszer ezzel ellentétben a marxizmust egy centralizált államegyházként kezeli, amelyen belül „egyetlen vezető szellem intellektuális és morális diktatúrája érvényesül”. A liberális szocializmus addig nemcsak nem egyház, de még nem is igazi iskola, mert az több izolált tanításon alapszik, amelyek ebből kifolyólag lényeges dolgokban is ellentmondanak egymásnak.

A liberális szocializmus eszmerendszere a következő gondolkodók tanaira épült:

- *Carey-Bastia* legnagyobb érdeme az emberi gazdálkodás szerves, tehát organikus természetének és alapvető harmóniáinak kimutatása,
- *Dühring* alapvető felismerése abban állt, hogy meglátta az erőszak és a kriminalitás döntő szerepét a közgazdaságban, valamint a kereslet és kínálat megszervezésének szükségességét,
- Alfred Russel Wallace terve a föld nemzetiesítésében állt,
- *Henry George* a szabad föld jelentőségét hangsúlyozta,
- *Achille Loria* a liberális szocializmus történetbölcseleti rendszeréhez járult hozzá. Kimutatta a kapitalizmus szabad föld elrablásának tényét. Az emberiség egész élettörténetét a népességnek a földhöz való viszonyából vezette le,
- *Hertzka Tivadar* a kapitalista gazdaság összefüggéseinek átható bírálatát írta meg,
- *Franz Oppenheimer* egyesítette elődeinek szétszórta, olykor ellentmondó alap gondolatait

(fiziokraták, Adam Smith, Dühring, Carey, George). Az oppenheimeri rendszer hiányossága Jászi szerint: **1)** nem ad teljes és befejezett, leegyszerűsített történetbölcseleti rendszert, mint a marxizmus; **2)** mereven értelmetlen a történelmi materializmust, és annak szinte marxista ortodox jelentőséget tulajdonít.

A liberális szocializmus fő képviselői tanainak e vázlatos ismertetése is jól mutatja, hogy a rendszer befejezetlen, tételeiben ellentmondó.¹¹

A reform után decentralizáció, önkormányzat, szövetkezés

A liberális szocializmus rendszere szerint a marxizmus ellentétben áll a társadalom gazdasági és erkölcsi fejlődéstörvényeivel. A társadalom ugyanis legbensőbb lényegében – és minél fejlettebb lesz annál inkább igaz – gazdasági oldalról nézve *csere*, és erkölcsi oldalról nézve *szolidaritás*. Ezzel szemben a marxizmus a *kényszerű, mechanikai szétosztást és az osztályharcok rendszerét* tette a központba. Mindennek tekintetében a marxi ideológia egyfelől utópisztikus, mert a javak kényszerű szétosztása csupán mesterséges megoldás egy fejlett organizmusban. Másfelől felszínes, mert az osztályharcok propagandája alatt a társadalmat harmóniák összessége tartja össze. A politikai feladat ezért nem az, hogy egy új terv és ideológia alapján szervezzék újra a társadalmat, hanem hogy kiküszöböljék a mindenféle monopóliumoknak, erőszaknak azt a rendszerét, amely lehetetlenné teszi, hogy az emberi társadalom alapvető biológiai, gazdasági és erkölcsi harmóniái érvényesüljenek. Jászi a szocializmusnak ezért merész és alapvető reformját javasolta az ellenforradalom és a bolsevizmus szélsőséges veszélye miatt. A szocializmusnak új etikára, új tudományos módszerekre és új gyakorlati célkitűzésekre van szükség, hogy kezébe vegye „világtörténelmi hivatásának betöltését: minden kizsákmányolás, minden erőszak, minden munka nélküli jövedelem kiküszöbölésének keresztülvitelét” – írta Jászi.

Az *erkölcsi reform* szükségessége: a marxizmusnak vissza kell térnie a természetjoghoz, hogy biztosítani tudja a szabad fejlődés lehetőségét, a munka, a gondolat, a közlekedés szabadságának érvényesítését, a monopólium mentes munkatulajdont, az egyesülés, szövetkezés szabadságát. Ezek az ember erkölcsi öntudatával összefüggő tényezők, amelyek szigorú erkölcsi törvényszerűségek. Szakítania kell az osztályharc merev, dogmatikus formulálásával. Az osztályharcban szükséges és kiküszöbölendő rosszat kell látni, nem pedig a társadalmi fejlődés tulajdonképpeni értelmét. Az eredményes forradalom csak az lehet, amely nemcsak egy osztály, hanem a társadalom minden produktív energiájának szellemi és erkölcsi együttértésére számíthat. Az igazi forradalmi akarat nem egy kisebbség akarata, az alapvetően egy kisebbség pusztá terrorizmusa, hanem magának az egész társadalomnak fejlődési lendülete. A fegyver tehát a meggyőződés és a propaganda kell, hogy legyen és nem hamis, megmérgezett ideológiák hirdetése. Az osztályharcot racionalizálni és humanizálni kell. Ha az erőszakot nem is lehet elkerülni, mégse legyen az vad militarizmus; az erőszakot tehát lokalizálni kell.

A *szocializmus tudományos megújításának* szükségessége, hogy a marxi elméletet, amely a piacnak és a kereslet és kínálaton alapuló szabad versenynek a kiküszöbölését mondja ki, félre kell tenni, ugyanis az állami készletgazdálkodás és az állami redisztribúció a gazdasági fejlődésnek egy alacsonyabb fokát eredményezi. Egy központi szerv által irányított termelés, ármegállapítás és szétosztás csak ideig-óráig volna képes funkcionálni egy despotikus,

bürokratikus és militarisztikus irányítás segítségével. Egy tiszta és szabad gazdaságra van szükség, amelynek három fő akadálya van:

– a *naggy földtulajdon*: a kisparasztság erőszakos deposszedálása (birtoktól megfosztás) egyfelől történeti oka a kapitalizmusnak, – miként Marx erre rá is mutatott – másfelől a kapitalista rend közvetlen gazdasági oka. A szabad föld által ez az erőszaktulajdon megszűnne, és csak a vállalkozói nyereség maradna meg.

– a *vámrendszer* protekcionizmusa, amely lehetetlenné teszi a piacok természetes tágulásának és ezzel az integráció és a differenciáció erőinek szabad érvényesülését. A vámrendszer akadályozza a termelést, és lehetetlenné teszi a munkamegosztást. Egyben ez az oka a nemzetek közötti ellentéteknek is, amely háborús feszültség szításával melegágya minden militarizmusnak.

– a *gazdasági és politikai kriminalitás*: adminisztratív és parlamenti korrupció, jogtalan törvény és rendelet, mesterséges monopólium az árak emelésére, szándékos félrevezetése a fogyasztóknak, szabad szervezkedés és szövetekezés akadályozása.

Miként a munka megkapná jogos egyenértékét és megvalósulna az egyenértékű csere, amely szerint egyenlő munkaidőt, munkaintenzitást és munkakvalifikációt képviselnek, a kizsákmányoló kapitalizmus vége szakadna. Ez maga után vonná, hogy a több tőkefelesleggel rendelkező munkások oly *termelőszövetkezetbe* tömörüljenek, amelyekben minden munkás úgy is, mint munkás, és úgy is, mint tőkés közvetlenül érdekelt lenne. Ebben a szabad és tiszta gazdaságban kialakulna egy olyan természetes bérpiramis, amelynek alapja nem a nyomorgó földmunkás, hanem a független, földjára nélkül gazdálkodó kisparaszt jövedelme, és amely rugalmas és érzékeny fokozatokban fejlődne és haladna a csúcs mind kvalifikáltabb, produktívabb szellemi munka felé. A gazdasági élet ezen az alapon szabad, erőszakmentes és szervezett. Érvényesülne a szocializmus nagy alap gondolata a szövetekezésről: *a kölcsönösség, az erők tömörítése, a munkamegosztás és munkaegyesítés.*

Jászi szerint világos, hogy ez a gazdasági rend megoldásul szolgálna az állandóan jelenlévő nemzeti problémákra is. A marxizmusnak egyik lényeges hiányossága, hogy megfeledezett az etnikai és nemzetiségi problémákról. A liberális szocializmus tételein alapuló társadalom, amely a termelőmunka társadalmát jelenti, egy termékeny nemzetköziségben fűzné össze az egyes nemzeteket. Eme békés nemzetköziségben belül a központi államhatalom csökkenésével szemben az önkormányzati-szövetkezeti szellem fokozódó növekedése, a partikuláris élet fejlődése lesz várható. A liberális szocializmus rendszere képes lenne megóvni az egyént és a kisebbségeket az osztályuralom és a többségi elv elnyomása alól. A marxista államban, amely gazdasági központosság rendszere szükségképpen ki lenne szolgáltatva az egyén és a kisebbség a többség kénye-kedvének. Az állami despotizmus és a kisebbségi forradalmak ellentmondásából adódó kérdés megoldását a liberális szocializmus és az anarchizmus közös állameszménye oldhatná meg: „a minél nagyobb decentralizálás, a minél több autonómia, a minél kiterjedtebb szövetekezés minden olyan téren, ahol az üzemek természet-technikai előfeltételeinek monopolisztikus jellege nem kényszeríti az államot azokat a saját kezébe venni.”

Az említett erkölcsi és tudományos alapelvekből kiindulva a liberális szocializmus programját a következőképpen lehet összegezni. A liberális szocializmus vállalja az etikai idealizmus védelmét a magán és a közélet minden vonatkozásában. Ez a politikai program általános emberi, osztály – és nemzetfeletti a többség érdekében, a monopolista és az erőszak hasznélvezőinek törpe kisebbségével szemben. Ez a szocializmus az igazságosságra és a humanitásra törekszik. Politikai feladatának tekinti:

- a társadalom természetes, organikus fejlődése elől az akadályok elhárítását,
- a gazdasági törvényszerűségek szabad érvényesülésének elősegítését,
- erősíteni az emberi természet nemes és tiszta hajlandóságait.

Minden életképes csoport önrendelkezését és önkormányzati jogát akarja kiépíteni. Ehhez pedig az ún. új szocializmus, azaz liberális szocializmus három fő politikai programjának kell megvalósulnia:

- DECENTRALIZÁCIÓ
- ÖNKORMÁNYZAT
- SZÖVETKEZÉS

Az állam korlátozott szerepet tölt be ebben a rendszerben. Feladatai közé a következők tartoznak: a közrend és a jogbiztonság fenntartása, a nemzetközi béke őrzője, valamint az elkerülhetetlen gazdasági monopóliumok ellenőrzője és irányítója. Ez a szövetkezeti rendszer egy komplex rendszert jelent, amely a gazdasági faktor mellett, a nevelési és kulturproblémák megoldásának módját is magában foglalja. A rendszer sikeressége azon múlik, ha képes a társadalmi produktivitást fokozni, mégpedig úgy, hogy a földjáradék és a profit visszaszorításával a munkajövedelmet oly mértékben növeli, hogy a nincstelen proletariátus helyét egyre inkább egy tőkével is rendelkező kispolgári osztály foglalja el. A liberális szocializmus szerint eme többtermelési gazdaságpolitikának három fő követelése van:

Az emberiség mezőgazdasági alapjainak reformja. A termelés alapvető forrása a föld, mégis milliók kényszerültek kivándorlásra, mert a kevesek földmonopóliuma lehetetlenné tette a nagy többség számára a mezőgazdasági megélhetést. Egyfelől ez a mezőgazdasági termelés elsoványodását eredményezte, másfelől az ipari termelés túltengését. Ezért az új szocializmus a földtulajdon társadalmisítását, azaz szövetkezesítését követelte.

A piacok kiterjesztése. Az elmélet egyik legelemibb követelése, amely előfeltétele a termelés fokozásának, de az igazi népszövetségnek is. A wilsoni politika ugyanis nem említi sem a free trade-eket, sem a vámsorompók leszerelését.

Szocializálni, azaz államosítani az összes monopoljellegű üzemet. Ha ez nem is fokozná a többtermelést, de a kapitalisták munka nélküli jövedelme az állam kezébe jutna, és elősegítené a jövedelemelosztás igazságosabb kialakulását.

A szövetkezési törekvések támogatása, úgy a termelésben, mint a szétosztásban. A gazdaság alapja a szövetkezeti forma, amelyhez a szellemi munkások is csatlakoznának, mert egy kedvezőbb pozícióban lennének az új bérpiramison.

A liberális szocializmus ezen erkölcsi, politikai és gazdasági programja egy új korszak felvázolását jelentette: a teljesen szabad föld és a szabad munkatársadalmát. Ez az új rend mindezek mellett kedvező választ adott a szellemi és a művészeti produktivitásra nézve is.¹²

Liberális szocializmus és az anarchizmus közös vonásai

Az anarchizmus szervesen illeszkedett a századforduló szellemi életébe. Elméleti kölcsönhatásban álltak más politikai ideológiákkal: a liberalizmustól a kommunizmusig valamennyi ellenzéki törekvéssel. Az anarchizmusra és a liberális szocializmusra általánosan jellemző a szabadság és az egyenlőség egyidejű hangsúlyozása. E tekintetben mindkét elmélet kiindulópontja, hogy a belső kibontakozás útja és az igazság megismerésének alapfeltétele

a szabadság, amely nem egyeztethető össze a hierarchikus, egyenlőtlenségi viszonyokkal. Mindkét elmélet elveti a diktatúra gondolatát, megkérdőjelezi a gazdasági determinációt és a szolidaritás eszméjére hivatkozva antimilitarizmust hirdet. Megegyeznek a szellemiség fontosságán és az erkölcsi megújulás szükségességének elismerésében is. Jövőképek szintén hasonló, feltételezésük szerint az emberiség útja a decentralizáción keresztül a harmónia állapota felé vezet. „Nem egy mindenható közösségi hatalom, hanem szabad egyének szabad korporációja a legfelsőbb politikai célkitűzés.” Főfeladat az egyéniség érvényesítése, alkotó, szabad, csak a szellem szerint igazodó emberek tevékenysége. A liberális szocializmus és az anarchizmus célja a társadalom megszervezése, az alulról felfelé való mozgósítás. Ez persze kétséges, ugyanis az utópiákból csak egyes elemek valósulnak meg a társadalom fejlődése során.¹³ Összegezve az anarchizmus és a liberális szocializmus három fő területen érintkezik:

- a politikai cselekvés általános *szellemiségének* és *erkölcsi irányultságának* tekintetében,
- közös a két irányzat végcélja: *uralommentes társadalom*,
- az irányzatok *belső felépítése*, vagyis, hogy a „a liberális szocializmus nemcsak végső tendenciáiban anarchisztikus, de az egyéni szabadságnak az a levegője az egész iskola szellemi szerkezetében is érvényre jut – írja Jászi”.

A két ideológia különbsége abban áll, hogy a közös végcél eléréséhez a liberális szocializmus konkrét politikai programot javasol. Jászi szerint (a liberális szocializmus szövetkezeti szocialista gazdasági programján túl) éppen az állam által biztosított széles körű szabadságjogokra épülő önkormányzati körök kialakításában, és – a hatalom eltüntetése helyett – a hatalom megosztásán és kiegyenlítésén keresztül vezet. Ez az út a liberális szocializmus és a liberális anarchizmus közös állameszménye: a minél nagyobb decentralizálás, a minél több autonómia, a minél kiterjedtebb spontán szövetkezés. A liberális szocializmus ezért a demokráciát minden életképes csoport önrendelkezési és önkormányzati jogáig kiépíteni és megvalósítani akarta. A három alapelvnek kell érvényesülnie: decentralizáció, önkormányzat, szövetkezés. Ezzel szemben az anarchisták elvont társadalomelmélete kitarthatatlan államellenessége mellett.

Jászi 1942-ben tisztázta az anarchizmusra vonatkozó nézeteit. Az anarchizmusra, mint sok különböző elképzeléseket összefoglaló nézetrendszerre gondolt. Ehhez hozzátette, hogy az anarchizmust nem annyira társadalomelméletnek, hanem inkább tömegideológiaként kell értelmezni, amelyet számos „érzelmi és vallásos elem színez”. Jászi kísérletet tett arra, hogy az „igazságot, egyenlőséget és kölcsönösséget teremtsen valamennyi emberi kapcsolatban”. Ennek útja az államlerombolása, és helyettesítése az egyének, csoportok, régiók és nemzetek teljesen szabad és spontán együttműködésével. Jászi anarchisztikus liberális szocializmusában ellentmondásokba ütközött. A fikció megnyerőnek tűnhet, de a liberális szocializmus gazdaságának gyakorlati elemei kidolgozatlanok maradtak.

Jászi paradox viszonya az anarchizmushoz a következőképpen foglalható össze. Határozottan elutasította a kapitalizmus és totalitárius diktatúrákat, helyébe a szövetkező és optimista ember képét állította. Jászi közel jutott az ún. „szociális miszticizmus” állapotához,¹⁴ amely nem volt mentes érzelmi és vallásos elemektől. Később tisztázta anarchisztikus nézetének vallásos igazságát, de továbbra is rokonszenvezett az anarchizmus általános irányultságával, végcéljával. A problémát azonban az jelentette, hogy nem tudott valós, kézzel fogható pragmatikus gazdaságpolitikai programot javasolni rá.¹⁵

A polgári radikalizmus összefoglalása

Sokak a radikalizmust a szocializmusból a szociáldemokráciába való átmenetként értelmezték. Jászi ennek az ellenkezőjét próbálta bizonyítani. A radikalizmusnak egy általánosabb fejlődéstani értelmet és jelentőséget tulajdonított. A polgári radikalizmus nem új keletű törekvésként jelentkezett, hanem egy kifejlődött jegyekkel és fejlődéstörténeti elemekkel bíró nyugat-európai politikai irányzat volt.¹⁶ A radikalizmus politikai és társadalmi törekvése azt volt, hogy a radikális szellemi intelligenciát és az ország két produktív erejét, a parasztságot és a földműves és ipari munkásságot közös együttműködésre bírja az *intenzívebb többlettermelés, a felvilágosodottabb népkultúra, az erkölcsi szabadság és szervezettebb tevékenység* érdekében. A megvalósítás módszerét a tudományos előrelátás, a klasszikus liberalizmus és a még életképes történelmi értékek konzerválása alapján lett meghatározva. A módszer tehát nem feltétlenül a forradalmi szellemiség. Jászi a forradalmat, mint a társadalmi fejlődésben olykor kikerülhetetlen eseménynek ítélte, amely végeredményében jótékony erőforrás is lehet. A radikalizmus a dolgozó középosztálynak anyagi, szellemi és erkölcsi többlettermelésére irányuló mozgalma, amely összefoglalóan a következő célokat tűzte maga elé:

felszabadítani az elméket és a lelkiismereteket a klerikális és sovíniszta nevelés béklyóiból olyan iskolapolitikával, amely a gondolat- és vallásszabadság feltétlen biztosításával az életre hasznos ismereteket tanít. Alapvetően a természettudományos gondolkodás előtérbe helyezéséről van szó.

felszabadítani a nemzetiségeket az asszimiláció alól, amely hatékonyan magyarosítani képtelen, és csak arra alkalmas, hogy nemzetiségek között ellenséges viszonyt szítson,

felszabadítani a produktív erőket és minden érték forrását: a földet a politikai privilégiumok, a gazdasági monopóliumok és a munkát bénító adók alól,

felszabadítani a forgalmat a vámok és differenciális tarifák alól, amelyek a nemzeti termelés védelmének hamis ürügye alatt csak a nemzeti monopolistákat gazdagítják a fogyasztók rovására.

A radikalizmus végcélja: az egyéni szabadság, az állami mindenhatóság ellen való küzdelem, a munka nélkül való jövedelem kiküszöbölése, a független parasztbirtok önállósága, a dolgozó középosztály erkölcsi és szellemi kultúrájának hasznosítása, az anyagi és a szellemi forgalom teljes szabadsága. A radikalizmus középpontjában áll az emberi egyéniség, mint a „vele született és el nem idegeníthető” jogainak követelése. Politikai programjában az általános, egyenlő, titkos választójog és az állam demokratizálása áll.¹⁷

A polgári radikalizmus és a szociáldemokrácia különbségei.¹⁸

	LIBERÁLIS SZOCIALIZMUS (POLGÁRI RADIKALIZMUS)	SZOCIÁLDEMOKRÁCIA
Társadalmi bázis	dolgozó középosztály és a kisparasztság preferálása	ipari munkásosztály preferálása
Tőkekoncentráció	független paraszti termelés erkölcsi és gazdasági jelentőségének preferálása	egyetemes fejlődési irány
Igazságosság	az osztandó fokozása és a többlettermelés a fő kérdés	igazságos megosztás a fő kérdés
Agitáció homloktere	Földprobléma	ipari szociálpolitika
Állam szerepe	egyéni jogok; egyéni kezdeményezés; egyéni kezdeményezés	átfogó állami szervezés; központi kényszerszabályozás

Kapitalizmus	Cobden és Brighth szabadkereskedelmi tanításai ¹⁹	kapitalizmus elleni küzdelem
Erkölcsei és szellemi megújulás	a klasszikus és a polgári kultúra tudományos, filozófiai, művészeti, etikai örökségének ápolása, fejlesztése	szociális forradalom után, mert előbb a társadalmi-gazdasági állapotot kell megváltoztatni
Gazdaság	egyenértékűség vitatása	egyén gazdasági érvényesülésének leküzdése

A polgári radikalizmus értékelése

A liberális szocializmus a marxizmussal szemben befejezetlen és sokban ellentmondó tételekből áll. A nézetrendszert az elméleti bizonytalanság, és az egységes akcióprogram hiánya (tömegmozgalom megvalósulása e nélkül lehetetlen) jellemzi. Az első állítást az támasztja alá, hogy az iskola három részre osztható. Az egyik része visszatér a régi liberalizmus alapelveihez, a másik része a „lassú és a belső érületi reformra támaszkodik (ún. dühringi út), de a nagy tömegekre hatástalan”, a harmadik része pedig a „társadalmon kívüli utópiákba téved”. Ami az akcióprogram hiányát illeti, amely egyúttal a liberális szocializmus erőtlenségét okozta a marxizmussal szemben, egyfelől racionális, másfelől tömegszervezeti és uralmi kérdésekkel áll összefüggésben.

A racionális természetű akadályok abban állnak, hogy a liberális szocialisták célkitűzései nem látszottak elég forradalminak, ugyanis a marxi szocializmushoz képest valami „felszocializmusnak” tűnt. George téziseit, amelyek a földjáradék lefoglalásáról szólnak, kommunista körökben pozitívan fogadták, de kevésnek ítélték, mert a kamat megszüntetését nem tette prioritássá. Az a liberális szocialista nézet, amely meg kívánta szüntetni a földjáradékot és a monopolista tőkekamatot a piac és a szabad verseny alapján pusztá fantazmagóriának, doktrinárságnak tűnt sokak szemében. Egyúttal azt a gyanút vetette fel, hogy a liberális szocializmus látszólagos tőkekímélete, voltaképp a kapitalizmust védő ideológia.

A tömegszervezeti és uralmi természetű akadályt Jászi Wallace és George kidolgozatlan propagandájában látta. Véleménye szerint oly mértékben fordult a két gondolkodó a földbirtokosok ellen, hogy az egész nem városi népességgel, és egy vékonyabb városi réteggel is összeütközésbe kerültek. Oppenheimer akcióprogramját pedig egyenesen parasztgyűlölnök vélte. Szocialista körökben ismeretes tény, hogy általánossá vált a parasztsággal szembeni gyanútlanosság, ugyanis őket született ellenforradalmárnak és antikommunistának vélték. Jászi az első állítást hamis feltételezésnek, a másodikat valóságnak vélte. A parasztság ugyanis azért fordult a konzervativizmus felé, mert a szocializmus kommunista fordulata az egész parasztságot elidegenítette a szocialisztikus tanoktól. Európában sehol nem törekedtek a kisparasztság progresszív szervezésére és öntudatra ébresztésére. A földmunkásság mobilizálása pedig helytelen irányban történt, mert azt mégis kommunista alapon és osztályharcsítással igyekeztek elérni, melynek eredményévé a kisparasztság és a mezőgazdasági proletárság közötti ellentét vált. A liberális szocializmus mivel nem tudott a paraszti tömegereire és tömegszervezettségre támaszkodni, hasonlóan a parasztsággal egyetemben, teljesen magára maradt. A liberális szocializmus csak úgy boldogulhatott volna, ha sikerült volna ezeket a régi tömegeket átszervezni, és egy új ideológiai szintézissel telíteni. A liberális szocializmus követői nagyrészt városi intellektuelekből állt, nem tudtak kellőképpen propagandát kifejteni a faluval szemben, annak ellenére sem, hogy ott komolyabb ellen szervezettséggel nem kellett megküzdeni. Ennek oka részben abban keresendő, hogy nem ismerték a parasztság értelmi és érzelmi légkörét, annak ellenére sem ismerték, hogy rokonszenveztek vele.²⁰

A radikális demokrata ideológia a magyar sajátosságokat egyeztetni a demokrácia általános követelményeivel. Egy új típusú politikai ideológia jelenik meg a magyar politikai és szellemi életben. Túllép a dualizmus korára jellemző közjogi vitákon, a fennálló tulajdonviszonyok és politikai intézményrendszer szabta kereteken, reformtörekvéseken. Egyszerre veszi kritika alá a feudális maradványokat és a monopolkapitalizmus jelenségeit. Elhatárolja magát az egyetlen társadalmi osztály érdekeit érvényesítő szociáldemokráciától is, de szövetségének tekinti a demokratikus haladás akadályának felszámolásában. Mélyre ható reformokat követel (földosztás, a nemzetiségi sérelmek orvoslása, a demokratikus önkormányzati és szabadságjogok biztosítása stb.) a társadalom valamennyi dolgozó osztályának érdekeit kifejező, az általános titkos választójogra alapozott parlamentarizmus keretei között kívánja azt megvalósítani. *A program lényege a biztos alapokra helyezett reformfolyamat.* Célként tűzi maga elé a modern, demokratikus politikai intézményrendszer kialakítását, mert ez kellően tág és rugalmas teret biztosíthat a társadalom erőinek kifejeződéséhez. Kétségtelenül sok utópista elem hatja át az egyaránt liberális és demokrata, illetve szocialista jegyeket is magában rejtő nézetrendszert. Jelentős tömegbázis nem rendelkezett, de az adott társadalmi struktúrában háttérbe szorított rétegek, osztályok érdekek képviselőit törekedett. Komoly politikai tényezővé válásához hosszú évek szervezőmunkája sem volt elegendő.

Valójában a világháború kitörése semmisítette meg annak az esélyét, hogy az elkerülhetetlenül szükségesnek tartott változások tömegtüntetésekkel és sztrájkokkal kikényszerítve, de végső soron mégiscsak parlamentáris úton következzenek be. A világháború azonban csak elodázta a forradalmat, amelybe 1918 őszén Jásziék és a radikálisok szinte öntudatlanul rohantak bele. Jászi radikalizmusa mindvégig megőrizte érzelmi jellegét. Az arisztokrácia és a középosztály kíméletlen, elfogult bírálataból kiindulva felépítette magának azt az ideális magyar polgárságot, amely politikai törekvéseivel rokonszenvezett, és hite szerint a radikálisok társadalmi bázisát alkotta. A radikalizmust követőket a produktív szellemi munka és a szolidaritás jellemezte – fogalmazott Jászi, aki az oligarchia romjain akarta, hogy megvalósuljon a magyar demokrácia.²¹

Jászi tisztában volt azzal, hogy a dunai konföderáció, a reformizmus, a társadalmi megbékélés, amelyeket legpontosabban a liberális szocializmus fogalmával jelölhetünk, nem örvendenek majd népszerűségnek. Abból a gondolatból indult ki, hogy az eredeti liberalizmust meghamisították, így az pusztán manchesteri kapitalizmussá züllött, az anarchizmus az erőszak bűvöletébe esett, a szocializmus – nem tudván megszabadulni a marxizmustól – mindkét formájában zsákutcába jutott (szociáldemokrácia és bolsevizmus). Úgy vélte, hogy a szabadság, az igazságosság és a nemzetköziség eszméit új szintézisébe kell hozni, mert hosszútávon ennek függvénye az európai béke. *Az út a szocializmus és a liberalizmus szintézisére.* Jászi hitt abban, hogy a liberalizmus individualizmusa és szabadságkultusza és a szocializmus programja (a munka nélkül való jövedelem szerzése, egyre növekvő spontán kooperáció által) összeegyeztethető. Ez a nézet egy funkcionálisan és harmonikusan működő társadalom ideáljára alapozódott. Jászi pontosan látta ennek nehézségeit, ti. szükség van „egy lelki konverzióra”, hogy a nyereszkeskedés motívumait a „gazdasági összeműködés egy új neme és motívuma” váltsa fel. A hogyan kérdésre adandó válasszal Jászi adós maradt.

Egy másik problematikus elem Jászi felfogásában a polgárság, a bourgeois és a citoyen merev szétválasztása, valamint a kapitalizmus meghaladása a szabad földek révén. Gyurgyák szerint nem véletlen, hogy a modern nyugat-európai szocializmus pontosan e két problematikus pont mentén tért el a Jászi által megálmodottól. A harmonikus és funkcionális

modell helyett egy konfliktusos (a konfliktusok érdekegyeztetéseken és kompromisszumokon keresztül történő feloldását megvalósító) modell jött létre. A polgári társadalom felváltása szocialistával szintén illúzióknak bizonyult, mert a polgárosodás a munkás és a paraszti rétegekben is lezajlott, és így a szocializmus ideológiája nem válthatta fel a polgárit, hanem azt csak kiteljesítette.²²

A marxi szocializmus tanaival szemben a liberális szocializmus kritikai érvrendszere eredménytelennek bizonyult. Széles tömegekre kellő hatást nem tudott gyakorolni, annak ellenére sem, hogy 1914 megalakult Jászi Oszkár által az Országos Polgári Radikális Párt. Az 1914-ben kitört első világháború és széleskörű hatásai a liberális szocializmus helyzetét még inkább gyengítette, ellentétben a marxizmuséval.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BOZÓKI ANDRÁS – SÜKÖSD MIKLÓS: *Anarcho-demokraták. Az anarchizmus elmélete és magyarországi története*. Budapest, 2007, Gondolat Kiadó.
- JÁSZI OSZKÁR: *Magyar Kálvária – Magyar Föltámadás*. Budapest, 1989, Magyar Hírlap Könyvek.
- JÁSZI OSZKÁR: *A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja*. Budapest, 1989, Századvég Füzetek
- LITVÁN GYÖRGY: *Jászi Oszkár*. Budapest, 2003, Osiris.
- MÉREI GYULA: *A magyar polgári pártok programjai 1867-1918*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó.
- PELLE JÁNOS: *Jászi Oszkár*. Budapest, 2001, XX. Század Intézet.

TANULMÁNYOK

- BOZÓKI ANDRÁS: Az anarchizmus elmélete és típusai. In *Anarchizmus és rendezőelvek*. Budapest, 1986, A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve.
- MUCSI FERENC: A polgári radikalizmus politikai programjának kialakulása Magyarországon 1900–1914. *Múltunk*, 1998. 3–4. szám.

NAPILAP

- LITVÁN GYÖRGY: Kudarc és siker – Jászi Oszkár születésének 125. évfordulójára. *Népszabadság*, 2000. március 4.

KIADVÁNY

- JÁSZI OSZKÁR: *Mi a radikalizmus?* 1918. március; kiadta: Országos Polgári Radikális Párt, Budapest, VI. Andrassy út. 48.

INTERNET

- SZOMBATI KRISTÓF: A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja. <http://szochalo.hu/hireink/article/100779/3218/> 2008. április 20.
- KUCSERA TAMÁS GERGELY: A szociológus Jászi Oszkár társadalom- és politikafilozófiai gondolatai. Filozófiatörténeti rekonstrukciós kísérlet. http://www.law.klte.hu/jati/bibo/articles/tanulmanyok/kucsera_tamas_jaszi_tanulmánya_2005-12-01.htm 2008. április 10.

JEGYZETEK

- ¹ LITVÁN GYÖRGY: Kudarccs és siker – Jászai Oszkár születésének 125. évfordulójára. *Népszabadság*, 2000. március 4.
- ² JÁSZAI OSZKÁR: *A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja*. Budapest, 1989, Századvég Füzetek. (továbbiakban: A kommunizmus kilátástalansága, 1989.) 335–336
- ³ KUCSERA TAMÁS GERGELY: *A szociológus Jászai Oszkár társadalom- és politikafilozófiai gondolatai*. Filozófiatörténeti rekonstrukciós kísérlet. http://www.law.klte.hu/jati/bibo/articles/tanulmányok/kucsera_tamas_jaszi_tanulmánya_2005-12-01.htm 2008. április 10.
- ⁴ A kommunizmus kilátástalansága, 1989. 334–335; Magyar Kálvária – Magyar Föltámadás, 1989. 23–24
- ⁵ PELLE JÁNOS: *Jászai Oszkár*. Budapest, 2001, XX. Század Intézet. (továbbiakban: Pelle, 2001.) 9.
- ⁶ SZOMBATI KRISTÓF: *A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja*. (Továbbiakban Szombati, 2003.)
- ⁷ A kommunizmus kilátástalansága, 1989. 11–12; Szombati, 2003.
- ⁸ A kommunizmus kilátástalansága, 1989. 13.
- ⁹ A kommunizmus kilátástalansága, 1989. 14–53.
- ¹⁰ A kommunizmus kilátástalansága, 1989. 54–57.
- ¹¹ A kommunizmus kilátástalansága, 1989. 57–63.
- ¹² A kommunizmus kilátástalansága, 1989. 66–93.
- ¹³ BOZÓKI ANDRÁS – SÜKÖSD MIKLÓS: *Anarcho-demokraták. Az anarchizmus elmélete és magyarországi története*. Budapest, 2007, Gondolat Kiadó. (továbbiakban: Bozóki–Sükösd, 2007.) 198.; BOZÓKI ANDRÁS: Az anarchizmus elmélete és típusai. In *Anarchizmus és rendezőeltek*. Budapest, 1986, A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve. 163.
- ¹⁴ (E. V. Zenker fogalmazta meg, aki az anarchizmust és a szocializmust különböző idoloikat imádó idolátriának tartja, „vallásnak és nem tudománynak, dogmának és nem okfejtésnek”. (Bozóki–Sükösd, 2007. 198–202)
- ¹⁵ Uo. 198–202
- ¹⁶ Például Franciaországban, Olaszországban, Angliában és Dániában. A radikalizmus képviselői többségében a kvalifikált szellemi munka emberei közül kerültek ki. Számszerűleg a társadalom kicsiny rétegét képviselték. Jászai úgy vélte, hogy nyugaton a polgári demokrácia pártjait és csoportjait vagy a vezető tőkés érdekeltségre, ipari és bankkapitalistákra támaszkodott (Jászai ezt nevezte eltorzult liberalizmusnak) vagy főként a kispolgári, az elproletariázódás útján lehanyagló kisiparos és kiskereskedőre. (JÁSZAI OSZKÁR: *Mi a radikalizmus?* 1918. március; kiadta: Országos Polgári Radikális Párt, Budapest, VI. Andrassy út. 48. Továbbiakban: Pártkiadvány, 1918. március)
- ¹⁷ MÉREI GYULA: *A magyar polgári pártok programjai 1867-1918*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó. 319–321; Pártkiadvány, 1918. március
- ¹⁸ Pártkiadvány, 1918. március
- ¹⁹ A világbékét a vármok eltörlésével hozzák kapcsolatba. (Pártkiadvány, 1918. március)
- ²⁰ A kommunizmus kilátástalansága, 1989. 63–66.
- ²¹ Pelle, 2001.
- ²² A kommunizmus kilátástalansága, 1989. 337.

KATONA-KISS ATILLA

Hol voltak a *morva végek*?

— *A „déli lokalizáció” kutatástörténeti vázlat* —

„E sorok írójának mondta fehér asztalnál egy vezető állású szlovák kutató: készek ők maguk megcáfolni a náluk, általuk közre adott szélsőséges nézeteket – tehát tudjuk, hogy azok! – „amennyiben a magyarok lemondanak a kettős honfoglalás teóriájáról”. A válasz erre az volt, (...) hogy a „kettős honfoglalás” elmélete Magyarországon nem általános és nem is hivatalos, nincs tehát „lemondani” róla.”¹

Előszó

Régóta vita tárgya a DAI által említett *μεγάλε Μοραβία* lokalizálása. A passzus és további más kútfők, leginkább frank évkönyvek, értesítései arra mutatnak, hogy a hagyományosan elfogadott, úgynevezett északi Morávián túl, a IX. században létezett egy másik, délszláv területekre helyezhető „Morávia” is; ez lenne a DAI által említett Ómorávia.² A magyar történettudomány a DAI adatait tekinti a honfoglaláskor egyik legfontosabb forrásának, ezért egységesnek mondható az a vélekedés, hogy a kérdéses időben valóban két Morávia létezett. Azonban a IX. századi Kárpát-medence múltjával foglalkozó munkák sem egységesen vélekednek ezen államalakulatok egymáshoz való viszonyáról, nevezetesen: időben és térben hogyan függ össze a két terület története egymással. A meggyökeresedett elgondolás szerint Morvaország előképe a IX. század első felében alakult ki a mai morva földek és Nyugat-Szlovákia területén, amely államalakulat aztán Szvatopluk alatt birodalomná nőtte ki magát és ez az impérium lenne megfeleltethető „Nagymoráviával”. Ezen elképzelés a görög jelzőt ’nagy’ és nem ’rég’i értelemben magyarázza és végső soron azt állítja, hogy soha nem létezett egy időben Ómorávia és Morávia, hanem Moráviából fejlődött ki a „Nagymorva Birodalom”.³ Azonban az elmúlt években, évtizedekben számos olyan munka látott napvilágot tekintélyes szerzők tollából Morávia fekvésének és kiterjedésének kérdését illetően, amelyek megállapításai gyökeresen eltérnek a közismert felfogástól. Dolgozatomban a „déli lokalizáció” hipotézisét elfogadók illetve mellette érvelők elgondolásainak, meglátásainak összegzését kívánom adni, kettős célból. Ellentétben a „hivatalos” nézettel a másik, ha úgy tetszik, „nem-hivatalos” elgondolás nem mondható népszerűsítettnek, ismeretsége esetleges, ráadásul a hipotézist érintők vagy vele foglalkozók elgondolásai között is vannak eltérések. Másrészt világossá kell tenni: akármilyen politikai akarat formálta is át a közelmúltban a történeti kutatások irányát, nem lehet tudományos nézeteket doktrínaként kezelni. Márpedig az „Ómorávia-probléma” pontosan ilyen; minden megállapítást, amely érintette a IX. századi morva történelmet, ahhoz kellett idomítani, hogy a Morva fejedelemség a Duna vonalától északra terült el, s fennállása időben megelőzte a honfoglaló magyar törzsek Kárpátokon belüli megjelenését. Ez az elgondolás azonban sokkal inkább politikai, semmint történeti alapokon nyugszik.⁴

Kutatástörténet

A kérdés kutatásának történetét először Püspöki Nagy Péter összegezte tanulmányában. Eszerint a „déli” lokalizáció alap gondolata a kutatásban a XVIII. századra megy vissza és Szklenár György pozsonyi jezsuita történészhez köthető, aki szerint Morávia „először Moesiában keletkezett és növekedett, onnan Dáciába (ti. a Duna–Tisza közébe) terjedt, és Rasztiszlav, de különösen Szvatopluk fejedelem, aki a morvák közt a leghatalmasabb volt, fegyveres erővel a mai Morvaország végső határáig terjesztette ki”.⁵ Szklenár új eredményeit annak rendtársa, Katona István történészprofesszor támadta a legélesebben, nem is rejtve véka alá, hogy indulatai honnan származnak Szklenár művével szemben: „...amikor [ti. Szklenár] Anonymust, Béla jegyzőjét a legméltatlanabb módon kigúnyolta, mint mesemondót és álmodozót kinevette, s e kérdés olyan élenjáró íróit, mint Sulzerust, Gelaziust, Aventinust, Ransanust és még másokat felfalni látom, magamat nem mérsékelhettem mindaddig, amíg ama könyvet sarkaiból ki nem forgattam...”.⁶ Mivel Katona István a középkor folyamán rögzült szemlélet híve volt, Szklenár György 1790-es halálával az Ómorávia-kérdés lekerült a napirendről s a vita egyoldalú befejezést nyert: Magyarországon a következő évszázadokban Katona nézete vált irányadóvá, majd a XIX. századdal érkező nemzeti ébredés a kialakuló cseh és szlovák történetírás alapjait is meghatározta.⁷ Mintegy másfél évszázaddal később jelent meg Boba Imre, USA-beli lengyel–magyar történész könyve,⁸ amelyben a szerző Ómoráviát a Szerémség területére lokalizálta. Boba a – többnyire – korabeli források elemzése révén arra a következtetésre jutott, hogy Szvatopluk állama egy, a Rusz felépítésére hasonlító, „*Sclavonia* néven ismert nagyobb condominium patrimonális része volt” Pannoniában, az antik Sirmium központtal,⁹ azaz a *terra Slavorum* egy részfejedelemsége. Boba könyvnyi érveinek ismertetése nem lehet feladatunk, de érdemes indoklásának fő vonulatát megrajzolni: Ómorávia földrajzi lokalizálása a források adatai alapján csakis a Duna vonalától délre lehetséges; Metód érseki joghatósága csak Pannóniára terjedt ki,¹⁰ az nem foglalt magába Dunától északra fekvő vidéket. Ez a terület pedig („szem előtt tartva a középkori államoknak a világi és egyházi felépítésében megmutatkozó elválaszthatatlan egységét”) megegyezett a Rasztiszláv és Szventopolk által kormányzott uradalommal, azaz: a „morvák” országának a Dunától délre, Pannóniában kellett lennie. Ez a „Morávia” nem a morvák lakta „nemzetállam” volt, hanem egy szlávok (*Slavi*, *Slavi* vagy *Slaviene*) lakta, *Marava/Maraha* v á r o s a (! – tehát nem nép, hanem város nevével állunk szemben¹¹) körül szerveződött patrimonális fejedelemség. Ez a település adatolhatóan megfeleltethető az antik Sirmiummal, Metód érseki központjával (aki a források szerint *Marava*, és nem Morávia püspöke illetve érseke volt).¹² Boba Imre tehát, Szklenár eredményeihez hasonlóan, úgy gondolta, hogy mind Mojmir és Rasztiszláv, mind pedig Szvatopluk szláv állama a Balkánra lokalizálható és ahhoz az északi morva területeknek organikusán nincs köze, e területek csak hódítás útján kerültek rövid időre Szvatopluk fennhatósága alá.

Boba koncepciójának nyomában¹³ Püspöki Nagy Péter nemcsak továbbgondolta annak eredményeit, hanem megrajzolta a „hivatalos” elmélet kialakulásának történetét és cáfolt vagy súlytalaná tett számos összefüggést, amelyeket addig Ómorávia északi lokalizációjának bizonyítékaként értelmeztek. Püspöki Nagy szerint a források (mégpedig a két, közvetlen geográfiai adatokkal rendelkező kútfő, a Bajor Geográfus és a DAI,¹⁴ valamint számos közvetett földrajzi adattal rendelkező forrás) két Moráviáról tudnak,¹⁵ és Ómorávia területe a földrajzi adatok alapján Szvatopluk fellépéséig (871) az egykori Bács, Bodrog és

Csongrád vármegyék, valamint a Dráva és a Száva között Valkó és Szerémség, továbbá a szerbiai Drina meg a Morava folyók alsó szakaszának között, a Macsói Bánság vidékén helyezkedett el. Ez a terület az antik és a kora középkori fogalmak szerint Pannonia Savia, Dacia, Felső-Moesia és Dalmácia – a másik nevén Illyricum – egy-egy vidékét ölelte fel.¹⁶ A két, konkrét utalással rendelkező értesítést egyéb lejegyzések adatai is támogatni látszanak. Ilyen pl. a Fuldai Évkönyvek 846. événél adatolt katonai itinerárium (hadak vonulási rendjének útleírása). Itt a frank sereg „a Margus folyó menti szlávok ellen vonult”, majd Német Lajos sikeresen meggátolta azok elszakadását a birodalomtól Mojmír helyett Rasztiszlávot tette meg fejedelemmé. Ugyanerről a hadjáratról több forrásban azt jegyezték le, hogy Német Lajos meghódította Pannóniát. A Frank Birodalom pannóniai részének déli határa a Dráva volt. Pannónia meghódítása a Dráva-Száva közének megvívása volt, a Margus folyó pedig a szerbiai Morava régi neve. A lokalizáció világos, mint ahogy Mojmír és Rasztiszláv személye is.¹⁷ Püspöki Nagy hivatkozik Nagy Alfréd földrajzi leírására is, amelyben Karintia és Bulgária között egy pusztaságról tesz említést.¹⁸ A leírás pontosan illik az egykori Ómoráviára, ellenben a passzus avar pusztáknak való értelmezése¹⁹ teljesen téves, lévén az Avarorum solitudines a Magyar Alföld északi felére helyezhető. A földleírás 888–897 között készült el, tehát kortárs lejegyzés, információja egybevág a DAI azon adataival, amely szerint a honfoglaló magyarok Ómorávia területét „teljesen végigpusztították” illetve „megsemmisítették.”²⁰

Ide tartozik még Metód joghatóságának kérdése és az ahhoz kapcsolódó helynevek, Dévény és Nyitra problémája is. II. Hadrián pápa 869-ben Rasztiszláv, Szvatopluk és Kocel kérésére Metódot Pannónia püspökévé szentelte, központja „Szent Andronikosz széke” Sirmium lett. Ez a régi püspökség az avarok 582-es foglalása²¹ miatt 869-ig üresen állott. Metódnak csak az egyházmegyéjében volt joghatósága, azon kívül nem, s mivel a XI. századig nem ismert a kánonjogban a címzetes püspök illetve érsek fogalma, Metód akkor lehetett egyházi előljáró Szvatopluk országában, ha annak területe (azaz Ómorávia) egybeesik a pannóniai dioecesis területével.²² Püspöki Nagy relativizálja a Dowina~Dévény (Rasztiszláv városa) illetve a Nitrava~Nyitra (Pribina városa) megfeleltetéseket, mint annak bizonyítékait, hogy Rasztiszláv illetve előtte Mojmír regnuma a Dunától északra lett volna, és meggyőzően mutatja be az azonosítások gyengéit.²³ Végül hivatkozik Kézaira, aki szerint „Marót fia, Szvatopluk, aki Braktát meghódítván, a bolgárokon és messianusokon uralkodott...” majd „...Pannóniában is uralkodni kezdett”. Nem ismerjük Brakta nevét, de meghódítása révén Kézai szerint Szvatopluk a bolgárok és messianusok felett szerzett hatalmat, márpedig mindkét nép Moesiában vagy annak szűkebben vett környékén élt és talán megfeleltethetők a bolgároktól elszakadt timocsánokkal és abodritokkal, akik közé lokalizálhatók a Margus menti szlávok is.²⁴ Az összegzésben ki is mondja: Ómorávia a bolgár fennhatóság alól a IX. század második évtizedében elszakadó, 818-ban a Frank Birodalom védelme alá helyezkedő, bolgár-szláv törzsek – abodriták, a Margus és Timok menti szlávok – egyesüléséből alakult 833 táján. Ehhez a területhez csatol Szvatopluk 873 után új földeket. Szerző még Bodrog vármegye etimóját is, igaz, csak említve, az abodritákhoz köti.²⁵

Az Ómoráviát délre lokalizáló elképzelések közül ezek voltak azok, amelyek Mojmír és Rasztiszláv regnumát illetve Szvatopluk országát a Kárpát-medence déli részeire illetve a Balkánra helyezte, nagyjából a Szerémséget adva meg központi résznek. A következő teóriák Ómoráviát ettől északabbra, a Kárpát-medence középső vidékeire, a Duna-Tisza köz középső és déli területeire illetve a Tiszántúl déli felére kiterjedően lokalizálják, és eltérés

mutatkozik abban is, hogy Mojmir és Rasztyiszlav országát térben máshol helyezik el, mint Szvatoplukét.

Senga Toru tanulmányában Ómoráviát a Duna-Tisza közének déli régiójába helyezte. Senga eredményei alapvetően a DAI adatainak elemzéséből születtek, melyet egyéb, nyugati és szláv kútfők adatainak figyelembevételével finomított. Eszerint Ómorávia Szvatopluk fejedelemsége volt, amely terjeszkedésig a Duna-Tisza közén állt fenn, és amely „állam” aztán egyesült a Rasztyiszlav által birtokolt tényleges morva területekkel;²⁶ a köztes időben a két „morva” terület közé „bolgár uralom alatt álló terület ékelődött”.²⁷ Elgondolása szerint a görög *megalé* ’régi, ó’ jelentésében éppen arra vonatkozhat Moravia jelzőjeként, hogy Szvatopluk egykori országa nem azonos a Rasztyiszlav regnumát, majd morva és cseh földeket is integráló országával; attól különbözik mind időben, mind térben, de idővel része lesz, sőt, megszervezője az egész konglomerátumnak.

Senga szerint Ómorávia nem Pannonia területével illetve Sirmium városával van összefüggésben; ennek annyi az oka, hogy a DAI Ómoráviát keresztletlenül nevezi, Sirmium pedig püspöki, majd érseki központ volt, Metod székhelye. Ezért „a Duna észak–déli vonalától keletre eső síkság jöhet számításba... a Duna-Tisza között”.²⁸ Senga területi lokalizációja úgy született, hogy kizárta az északi földrajzi elhelyezkedést, a Karoling-kori Dunántúlt, Sirmium vidékét, annak „keresztelt” volta miatt, a Tiszántúlt a bolgár befolyásra hivatkozva, így nem is maradt más terület, mint a Duna-Tisza köz.²⁹ Bobához hasonlóan Senga szerint is arra utalnak a kútfők adatai, hogy Rasztyiszlav és Szvatopluk uradalmi nem ugyanazon területet fedik, hanem azok két, egymástól független patrimonium,³⁰ amelyek majd Szvatopluk alatt fuzionálnak. A két Moráviának a lokalizálását a Bajor geográfus adataira hivatkozva az északi Morava vidékére, valamint a Dráva-Duna torkolattól északra és délre eső területekre teszi.³¹ Tehát az eddigiektől eltérően Senga Rasztyiszlav országát nem a Balkánra lokalizálja, hanem azt megfelelteti az északi Morava-völgy területével. Senga szerint a Duna-Tisza közti Ómorávia előzménye az volt, hogy Avaria bukása után ezen a területen egy avarok és szlávok által benépesített „ütközőállam” jött létre, amelyet később kezdenek el megszervezni északról a morvák. 871, azaz a két regnum egyesítése után „feltételezhető, hogy Szvatopluk a 870-es években áthelyezte a székhelyét Nyitra vidékére”.³² Később, Szvatopluk országának bukása idején a Regino adta képet, miszerint a honfoglalók a karantánok, morvák és bolgárok határait támadták, a morva határokat a Duna-Tisza közzel, a bolgár végeket a Tiszántúllal azonosítja.³³ Tekintve az avarok szállásait és a bolgár befolyás északi kiterjedését javasolható a megadott területek déli sávjára gondolni (ami erősen közelít a Boba és Püspöki Nagy által meghatározott területekhez), de erre Senga is utal, mert a DAI adatainak elemzése szerint 895–900 között dél felől Ómorávia volt szomszédos a magyar törzsekkel, míg a X. század közepén a horvátok, azaz: Ómorávia területe a magyarok alföldi szállásai és a horvát földek közé estek.³⁴

Kristó Gyula összegzése szerint „teljesen nyitott kérdésként kell kezelniünk a morva jelenlétet a Garam–Duna vonalától keletre”. Bár nem kommentálja a „hagyományos” nézetet szemben íródott Boba és Püspöki Nagy-elképzeléseket, a DAI, a Bajor Geográfus és a Naum legenda³⁵ adatai alapján Kristó is két Moráviát tart valósnak, mely tény megerősít az ország megkülönböztető jelzője a *megalé*. Ebből az is következik, hogy Ómorávia valahol a „Duna-Tisza közének déli részére és a Temes-köz (a Duna-Temes köze) nyugati sávjára terjedhetett ki”, míg a „későbbi” Morávia Dévénynél a Dunába ömlő Morava folyó két partján alakult ki az avar hegemonia után.³⁶ Kristó az északi Moráviával kapcsolatban ír Mojmir, majd

Rasztiszlav uralmáról; a DAI alapján Szvatopluk azonban, már mint a déli morvák uraként is szerepel koncepciójában. Kristó nézőpontja szerint „a dolog lényegét tekintve³⁷ az már igazán részletkérdés, hogy Szvatopluk előbb volt e Nagy Morávia ura, s onnan került az „északi” Morávia élére Rasztiszlav utódként, vagy pedig az „északi” Morvaország fejedelmeként 870 után terjesztette ki uralmát Nagy Moráviára”. A regnum területét nem lokalizálja, csak hozza Boba illetve Senga Toru elképzelését, azaz a déli Morava folyó völgyét valamint a Duna-Tisza között.³⁸ Boba, Püspöki Nagy és Senga kutatásaira hivatkozva Kristó is úgy gondolja, hogy bizonyos ideig két Morvaország létezett, annak ellenére, hogy Ómorávia régészeti hagyatékáról egyelőre semmit nem tudunk, míg a morva területek már régóta dokumentáltak.³⁹ Az északi morva földekkel a magyar törzsek csak 895 után lettek határosak.⁴⁰

Makk Ferenc a DAI geográfiai adatait alapul véve ugyancsak arra a következtetésre jutott, hogy „a két Horvátországhoz és a két Szerbiához hasonlóan volt egy északi és volt egy déli Morávia”. Az utóbbi feleltethető meg Ómoráviának, amely a Száva és a Morava folyók tágabb környékén helyezkedett el Sirmium központtal, a Duna-Tisza közének déli részére is kiterjedően.⁴¹ Tóth Sándor László is foglalkozott a DAI által lokalizált magyar szállásterület kérdésével, s ennek kapcsán megjegyezte: „Nem foglalkozunk itt azzal a kérdéssel, hogy hol volt valójában Szvatopluk „Nagy”-Moráviája (délen vagy északon), számunkra itt csak annak a rögzítése szükséges, hogy Konstantinos számára ez a Bizánchoz közelebb eső, a Dunától északra és keletre levő, bizonytalan kiterjedésű, a Kárpát-medence keleti felében levő régiót jelentette, amely a magyarok megtelepedésével gazdát cserélt”.⁴²

A Magyar Alföld belső körzetére lokalizálta Ómoráviát Martin Eggers és Charles R. Bowlus.⁴³ Bowlus munkája nem Ómorávia lokalizációját tekintette céljának; műve a Keleti Frank Birodalom délkeleti őgrófságainak katonai szervezetének vizsgálatán alapult. Nézete szerint „a Karolingok katonai szervezete határozottan Pannonia délkeleti része felé orientálódott” amely irányultság „ugyan nem nyújt elegendő bizonyítékot annak feltételezésére, hogy Morávia központja az antik Sirmium környékén volt, ám a karoling őgrófságok katonai szervezete alapján az sem tűnik valószínűnek, hogy a IX. századi Morvaország a Dunától északra feküdt”.⁴⁴ Bowlus lokalizációja tehát annak az eredménye, hogy lajstromba vette a frank hadjáratokra vonatkozó forrásokat és azok útvonalait megkísérelte rekonstruálni. Az ezekkel összefüggő ausztriai helynevekből következik, hogy azok előfordulása csak egyféleképpen magyarázható: a Drávától délre elterülő morva területet lehetett ily módon megközelíteni.⁴⁵ Eggers szerint Rasztiszlav fejedelemsége nem a Drávától délre, hanem a Dunától keletre, a Tisza-Maros összeszögellésének közelében lehetett, s központja nem Sirmium, hanem Marosvár volt.⁴⁶ Ez lenne a DAI-ban szereplő megalé Moravia, amelynek lakosai a frankok által lettek betelepítve a déli Morava-völgyéből.⁴⁷ Szvatopluk országa saját, balkáni regnuma és ezen terület egyesítése révén jött létre, amely fejedelemség területét délkeleti irányból északnyugatnak tartva kiterjesztette a Kárpát-medencében.⁴⁸

Eggers és Bowlus Szvatopluk országát (tehát nem eredeti törzsterületét, hanem az uralkodása alatt létrejött fejedelemségét) gyakorlatilag a Kárpát-medencének ugyanarra a vidékére helyezik, a Magyar Alföldre. Eggers ennek határait a következőképpen adja meg: Északon az Északi-középhegység déli lejtői, délen az Al-Duna vonala; keleti határát a szerző nyitva hagyta a Nyírség közepénél és az Erdélyi-középhegység lábainál. Ehhez a „valódi Moravia-hoz” 870/871 körül csatolták a Szerémséget, a Dráva-Száva között az egykori Valkó vármegye területét, Boszniát és a Belgrádtól dél felé eső vidéket. Továbbá ehhez az „alföldi Moráviához” tartozott Nyitra-vidéke, azaz a Nyugat-Felvidék és a Felső-Visztula

menti viszlának földje, 884-ben a Rábától keletre elterülő Pannonia, 884-ben vagy 890-ben Csehország és Morvaország. Bowlus majdnem azonos koordináták között képzel el Szvatopluk hatalmi területének határait, de a csatolt részeket tekintve némiképp mérsékeltebb, délen „csak” a Szerémséget és a későbbi Valkó vármegyét tartja a „birodalom” részének, északon előbb a Kelet-Dunántúl, majd a Vágtól keletre eső területek, végül az attól nyugatra lévő földek, egészen a Kamp-folyóig, kerültek Szvatopluk uralma alá.⁴⁹

Bálint recenziójának második felében régészeti ellenvetéseket sorakoztatott fel Ómorávia Duna-Tisza közi, alföldi lokalizációjával szemben. A jól kutatott alföldi területeken a VIII. és X. századra keltezhető leletanyag között nem különül el megfogható IX. századi réteg, amelynek legvalószínűbb oka az, hogy a kérdéses területen nem volt semmilyen politikai-etnikai szervezet, mely egy önálló régészeti kultúrát létrehozott volna. Mindkét munka kizárólag írásos források elemzése alapján lokalizálja Ómoráviát a Magyar Alföldre. Bálint hivatkozik a cseh és szlovák régészet eredményeire, miszerint a leletek „kora, száma, jellege” egyértelmű összhangban áll az északi lokalizációval. E régészeti kultúrával kapcsolatban megjegyzi: a régészeti leletanyag Ómorávia lokalizációjának kérdésében mindaddig nem használható fel döntő érvként, amíg a szerb régészet nem kezdi el a Dél-Alföld és a Morava környéki IX. századi emlékek feltárását, mert addig nem hasonlítható össze a két (északi és déli) leletcsoport. Bálint szerint csak akkor állhat szilárd alapokon a déli-lokalizáció, ha kimutathatók a kérdéses területeken IX. századi temetők, települések, földvárak, templomok.⁵⁰ Végül feltehető a kérdés: mennyiben befolyásolta, a történetírás mellett, a leletek politikatörténeti és kulturális hovatartozásának megítélését a politika, mely a létrejött Csehszlovákia előképének tekintette a „Morva Birodalmat”?⁵¹ Veszprémy László kritikája szerint Bowlus túlságosan épít Boba koncepciójára, illetve annak eredményeire, emiatt azok megkérdőjelezése, cáfolása Bowlus eredményeit is megdöntik. Például Veszprémy azt sem látja elfogadhatónak, hogy a szerzők szerint a morvák kétféle középkori írásmódja mögött két, eltérő helyen lakó morva népcsoportot kell látnunk; ugyanez vonatkozik a Bajor geográfus adatára (Marharii, Merehani). Veszprémy összegző véleménye az, hogy a szerzők által megoldottnak vélt kérdésekre adott válaszok újabb, ugyancsak megoldásra váró kérdések és ellentmondások sorozatát vetik felszínre.⁵²

Eggers és Bowlus elképzelése az eddigi eredményekhez képest birodalommá dagasztotta Ómoráviát, de annak kialakulását a szerzők sem a hagyományos modell szerint képelték el. A régészeti kutatások tükrében bátran állítható, hogy a Magyar Alföld közepére nem lokalizálható Ómorávia területe, akárhogyan is vélekednek annak fekvését illetően. Viszont a leletanyag hiánya arra is figyelmeztet, hogy annak nem meglete nem annak bizonyítéka, hogy az ismert hagyatékkal bíró északi Morava-medence lenne Ómorávia, hanem annak, hogy azt máshol kell keresni és ennek nem feltétlen analógiája az északi morva emlékcsoport. Ami ennek az elképzelt birodalomnak a déli illetve keleti határait illeti, az többszörösen fedi a Bolgár Kánság északi határait.

Összegzés

Boba, Püspöki Nagy és Senga kutatásai alapján rögzíthető, hogy a honfoglalás előtt, a IX. század folyamán kialakult a Kárpát-medence déli részén egy szláv fejedelemség. Ez Boba szerint egy, a Rusz felépítésére emlékeztető nagyobb condomínium patrimonialis

része volt. Területi elhelyezkedése vitatott a térségen belül, de úgy tűnik, hogy a Szerémség, boszniai területek, és a későbbi magyar Bács, Bodrog, Csongrád vármegyék is beletartozhattak. A szakirodalomban elterjedt egyik felfogás szerint ezen a területen, de külön-külön országban uralkodott Mojmir, Rasztiszlav majd I. Svatopluk (871–894). Senga szerint csak Svatopluk kormányozta Ómoráviát, kvázi elődei az északi Morava folyó völgyében építették ki hatalmukat. Ez a Kárpát-medence déli részén létrejött fejedelemség a DAI által említett Ómorávia, szemben a későbbi Morva örgrófság előképének számító Moráviával. Ezen a területen 869-ben létesül újra püspökség Metód vezetésével Sirmiumban, miután 582-ben az avarok elfoglalták a területet. Metód működésének színhelye és Ómorávia földrajzi helyzete szorosan összefügg. Az évszázados hiátus lehet az oka, hogy a DAI keresztleltenek nevezi Ómoráviát. Svatopluk 873-ban megszerzi a morva területeket, ami a Garamig terjed délkeleti irányban, majd 890-ben Arnulfától a Cseh földeket is. Ezt a fejedelemséget törli aztán alkotóira a magyar honfoglalás a X. század utolsó tizedében. Nem világos, hogyan csatlakoznak egymáshoz Svatopluk uralmi területei, de a DAI alapján az biztos, hogy Ómorávia területét a magyar törzsek vették birtokba. Ebből egyrészt az következik, hogy a tágabban vett Duna-Tisza közről nem beszélhetünk, mert ott semmiféle, a kérdésben szerepet játszó, IX. századi emlékanyag nem fogható meg. Viszont szóba jöhet ugyanezen terület déli sávja illetve a Szerémség területe. Ha a régészeti eredmények ki tudnak mutatni e területeken egy olyan IX. századi hagyatékot, amely azonosítható is lesz, mint a „maravaiak” emlékei, az el fogja dönteni a kérdést. Egyébiránt ha ezek tükrében meg kellene határozni egy korridort, amely összekötötte a két területet, az a Magyar Alföld legnyugatibb sávja lehetett, amely nyugatról határolta az avar pusztákat és egyfajta senkiföldje szerepet tölthetett be.

Utógondolatok: Tudomány a politika szolgálatában

Boba Imre, Püspöki Nagy Péter és legutóbb Martin Eggers is alapos kutatástörténeti áttekintést adott arról a folyamatról, hogy hogyan váltak a források értesítései az észak-balkáni Marava menti szlávokról Moráviáról szóló híradásokká az évszázadok folyamán és Morávia északi lokalizálásának ötlete valójában a XIV. században alakult ki Csehországban, amely végső soron Prágai Kozma elbeszélésére megy vissza, elterjesztése pedig a XV. századi humanistákhoz köthető, elsősorban Aventinushoz (és Aeneas Sylvius Piccolominihez).⁵³ Püspöki Nagy már húsz éve jelezte: a „translatio regni” tana, azaz a morva „korona” uralkodói joghatóságának átruházása a Cseh Királyságra a Luxemburgi-ház terjeszkedő politikájának az érdekeit szolgálta (mely dinasztia akkor a cseh uralkodókat adta, 1310–1437 között).⁵⁴ Így lett egykorú források adatainak későbbi félreértéséből tudatos ideológiai eszköz, majd pedig politikai-diplomáciai fegyver a XIX–XX. századra, és vált axiómává a tudományosságban és a közgondolkodásban is, kivált az egykori Csehszlovákia területén. Legutóbb Petrovics István utalt rá, hogy Boba teljes joggal mutatott rá arra a tényre, hogy az így rögzült nézet miatt Moráviának a Dunától északra való fekvését a kutatás magától értetődőnek tekintette és ezért a felfogásuknak ellentmondó kútfők adatait egyszerűen figyelmen kívül hagyták, más források értesítéseit pedig, nézetüknek megfelelően, indokolatlanul javígtatták. Ezek többször olyan, modern nyelvekre történő, forrásfordításokban öltöttek testet, amelyek kulcsfontosságú értesítései komoly torzulásokat szenvedtek, hiszen szándékolt, tendenciós fordítás termékei voltak.⁵⁵ Ahogy Bogyay Tamás Boba könyvét ismertette tömören

megfogalmazta: „...Mojmír, Raszisztzláv, Szvatopluk fejedelemsége, Cirill és Metód működése valójában a délszlávok történetébe tartozik. Csak a középkor végén a humanisták kezdték el őket kapcsolatba hozni a mai Morvaországgal, hogy végül, a XIX. században, a cseh-morva és szlovák nemzeti történelem hősei illetve szentjei sorába emelkedjenek... a „nagymorva birodalom”, amelyről egy könyvtárnyi művet összeírtak, valójában tehát nem is létezett”.⁵⁶ Tanulságos egy Eggers által citált összegzés is: „A ČSSR-ben keletkezett írások a „Nagymorva Birodalomról” azért váltak végül elviselhetetlenné, mert imamalomszerűen állandóan ugyanazokat az érveket és „bizonyítékokat” ismételtették. Herbert Schelesniker – utánozhatatlan módon – így fogalmazott: «Az utóbbi évtizedekben régészeti leletek alapján, egyházi áldással, állami hozzájárulással és támogatással, a nemzeti politika iránt elkötelezett, de a független historiográfiában is *Morva-doktrína* fejlődött ki a *Morva-hipotézisből*, hogy azután világnézzé szilárduljon».”⁵⁷ Hasonló okok mondatták ki a következő megállapítást is: „A hagyományos szemlélet tehát Nagymorávia területének idő- és térbeli alakulásában egy középkori politikai célokból létrehozott hamis hiedelemhez ragaszkodik. Ezt a hiedelmet számos, de a lényegét nem érintő változtatban védelmezi, és mélységes hallgatásba burkolózik ott, ahol az egykorú források kétségbe vonják a hagyomány hitelét.”⁵⁸ Boba kutatásai óta, ahogy Magyarországon, a nemzetközi kutatásban sem egyöntetű a megítélése a kérdésnek, és tekintélyes történészek fogadták pozitívan az „új-teória” érvrendszerét. Másrészt „az a tény pedig, hogy mindkét oldal, mind a mai napig folyamatosan napirenden tartja a kérdést, nem csupán annak aktualitását, hanem szakmai recepciójának fontosságát is jelzi”.⁵⁹

Bár rögzítettük, hogy nem foglalkozunk az északi-teória érveivel, de itt most mégis tanulságos röviden vázolnunk az elképzelés alapjait, hogy képet kaphassunk a források átértelmezéséről. A „hagyományosnak” (valójában ortodoxnak) nevezhető elképzelés szerint (ami a „kisantant-történetírás” nacionalista vonalán haladva rímelt a „dákóromán-kontinuitás” teóriájára, már ami a térfoglalás elsőségét illeti a Kárpát-medence bizonyos részein, esetünkben a Felvidéken) a honfoglalás előestéjén létezett egy morva állam, amelynek központja az északi Morava folyó völgyében feküdt, a mai Csehország dél-nyugati részén. E felfogás szerint ennek az államnak volt legtekintélyesebb uralkodója a magyar hagyomány Szvatoplukja (871–894),⁶⁰ akinek országa, mint a mai Szlovákia és Csehország (valamivel régebben pedig Csehszlovákia) előképe, a cseh-morva törzsterületeken túl birtokolta a Felvidék nyugati részét is, egészen a Garam folyásáig, de később a Felvidék keleti részén túl a Duna-Tisza köze és a Tiszántúl egy részére is kiterjesztette a „Nagymorva Birodalom” határait a Kárpát-medencében.⁶¹ A cseh és szlovák kutatók azonban tudatosan félremagyarázzák a források értesítéseit. Itt csak utalunk a DAI adatának meghamisítására, amelynek Ómoráviáját az egyértelmű lokalizálás ellenére egyszerűen északra helyezi, megtoldva azzal a képtelen megállapítással, amely szerint „Nagymorávia fogalom tárgyszerűen indokolt, mert így különböztetik meg a régi morvaországi morva alakulattól”.⁶² Holott világos: a DAI adatának egyetlen lehetséges interpretálása szerint Ómorávia a Kárpát-medence déli sávjába lokalizálható, a terület melletti jelző pedig nem térbeli, hanem időbeli kontextusba értendő.

Jó összefoglalást ad Martin Eggers a Boba Imre tiszteletére megjelent emlékkönyvben az „ortodox” vagy „hagyományos” morva történetírás által kialakított képről. Eszerint 822 előtt, amikor a „morvákat” először említik írott kútfőben, a szlávok törzseit a Morva völgyében egy uralkodóház fennhatósága alá helyezték. Mojmir (833–846) alatt Morávia kiterjesztette határait a Felvidék nyugati részére is riválisa, Pribina elűzésével. Utóda, Raszisztzláv (846–870) újabb hódító hadjáratokat folytathatott kelet felé (amire egyébként nincsenek történeti

utalások), s megszilárdította hegemon helyzetét; ilyen előzmények után Szvatopluk regnálása alatt virágzott fel a „Nagymorva Birodalom”. Prágai Kozma leírásából ennek határai Csehországot, Közép-Németország bizonyos, szorok lakta, területeit, Sziléziát, dél-lengyel földeket (a viszlánok lakta vidéket) foglalt magába a Morva-medencétől északra, ettől a tengelytől délre pedig gyakorlatilag a teljes Felvidéket, egészen a Tiszáig és a Duna-Tisza közét (de egyes kutatók a Tiszántúlra és Erdélyre is kiterjesztik Szvatopluk regnumát). 884–894 között a Dunántúl is morva területté avansált (ami ekkor frank tartomány, az Oriens, amit hűbéres fejedelmek igazgatnak). Ez hát az az „ország”, amelyet a honfoglalók felszámolnak a X. századra.⁶³ Püspöki Nagy is összegzi a „hagyományos” elgondolás eszmefuttatását: „Nagymorávia központja lényegében a későbbi Morva őrgrofság területével azonos, melyhez I. Mojmir 833 táján hozzácsatolta Nyitra vidékét, kiűzve onnan Pribinát. A hagyományos szemlélet képviselői szerint Nagymorávia Szvatopluk uralkodása idején (870–894) terjedt ki a Dunántúl, valamint a Duna-Tisza köze északi részére, majd Csehországra és Lengyelország némely vidékére.” Majd hozzáfűzi, hogy „a heves viták” oka az északi és a déli lokalizáció hívei között világos: „Ha Nagymorávia – mint az egykorú források mondják – valóban Szirmium vidékén volt, akkor I. Mojmirtól Szvatoplukig, Pribinától Szt. Cirillig és Metódig a korai szláv történelem nagy jelei ezentúl a mai Jugoszlávia⁶⁴ vajdasági, horvátországi és szerbiai részeinek történetét fogják ékesíteni”.⁶⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bálint 1996: BÁLINT CSANÁD: Magna Moravia a Magyar Alföldön? *Századok* 130/2 (1996), 992–999.
- Bálint 1997: BÁLINT CSANÁD: A honfoglaló magyarok és Európa. In *Honfoglalás és Árpád-kor. A Verecke híres útján tudományos konferencia anyaga*. Szerk. Makkay János – Korbály József. Ungvár. 5–38
- Boba 1996: BOBA IMRE: *Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori források újraértelmezésére*. METEM-könyvek 11. Szerk. Zombori István. Budapest.
- Boba 2005: BOBA IMRE: Egyháztörténeti vázlatok a középkorból. In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*. Szerk. Petrovics István. Budapest. 143–165.
- Boba 2005a: BOBA IMRE: „Moraviana” egy Közép-Európa születéséről írott osztrák tanulmányban. Szűrőpróbák. In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*. Szerk. Petrovics István. Budapest. 167–173.
- Bogay 2005: BOGYAY TAMÁS: Kopernikuszi fordulat? Létezett-e nagymorva birodalom? In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. METEM Könyvek 50*. Szerk. Petrovics István. Budapest. 269–271.
- Bollók 1999: KÉZAI SIMON: *A magyarok cselekedetei*. Ford. Bollók János. Budapest.
- Bowlus 1995: CHARLES R. BOWLUS: *Franks, Moravians and the Magyars. The Struggle for Middle Danube*. Philadelphia. 788–907
- Bowlus 2005: CHARLES R. BOWLUS: Gondolatok Boba Imre Morávia történetéről vallott nézetei kapcsán. In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. METEM Könyvek 50*. Szerk. Petrovics István. Budapest. 201–218.
- Bóna 1987: BÓNA ISTVÁN: Daciától Erdőlvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In *Erdély története I. A kezdetektől 1606-ig*. Szerk. Makkai László – Mócsy András. Budapest. 107–234.
- DAI: *De Administrando Imperio, A Birodalom Kormányzásáról*. Ford.: Moravcsik Gyula. Budapest, 1950.

- Eggers 1995: MARTIN EGGERS: *Das „Grossmährische Reich“. Realität oder Fiktion?* Stuttgart.
- Eggers 2005: MARTIN EGGERS: A „Nagymorva Birodalom” képe Boba Imre *Moravia's History Reconsidered* című munkájának megjelenéséig. In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. METEM Könyvek 50.* Szerk. Petrovics István. Budapest. 175–199.
- Fodor 2006: FODOR ISTVÁN: A régészettudomány történetisége. A magyar őstörténet példáján. *Archaeologiai Értesítő 131.* 89–114.
- Györfy 1986: GYÖRFFY GYÖRGY: A honfoglalás vitás kérdései. *História 8/1.* 7–10.
- HKIF: *A honfoglalás korának írott forrásai.* Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimonyi István közreműködésével szerkesztette Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7. Szeged.
- KMTL: *Korai magyar történeti lexikon, 9–14. század.* Főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál, Makk Ferenc. Budapest, 1994.
- Kristó 1980: KRISTÓ GYULA: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig.* Budapest.
- Kristó 1996: KRISTÓ GYULA: *Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok.* H.n.
- Kristó 1998: KRISTÓ GYULA: Regino és a magyar honfoglalás. In *Studia Varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára.* Szerk. Makk Ferenc – Tar Ibolya – Wojtilla Gyula. Szeged. 89–97.
- Kristó 2003: KRISTÓ GYULA: *Háborúk és hadviselés az Árpádok korában.* Szeged.
- Makk 2003: MAKK FERENC: Turkia egész szállásterülete. *ActaHist 117.* 3–15.
- Melich 1925–1929: MELICH JÁNOS: *A honfoglaláskori Magyarorszáig.* Budapest.
- MMFH III: *Magna Moraviae Fontes Historici III.* Brno, 1969.
- Petrovics 1998: PETROVICS ISTVÁN: Boba Imre (1919–1996) és a Nagymorávia-kérdés. In *Szlavisztikai tanulmányok.* Szerk. H. Tóth Imre, Ferencz István. Szeged, 21–28.
- Petrovics 2005: Petrovics István: Boba Imre és a Nagymorávia-kérdés. In *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére.* Szerk. Petrovics István. Budapest. 273–282.
- Püspöki Nagy 1976: PÜSPÖKI NAGY PÉTER: Az ősi Nyitra. A kortársak híradásai és a történészek elképzelései nyomán. *Irodalmi Szemle 19.* (1976/2). 119–139.
- Püspöki Nagy 1978: PÜSPÖKI NAGY PÉTER: Nagymorávia fekvéséről. *Valóság 1978/11.* 60–82.
- Püspöki Nagy 1982: PÜSPÖKI NAGY PÉTER: *Thessalonikéi Szent Methodios Sirmium érseke.* New York.
- Püspöki Nagy 1986: PÜSPÖKI NAGY PÉTER: Nagymorávia – délen? *História 8/1.* 16.
- Püspöki Nagy 1996: PÜSPÖKI NAGY PÉTER: Előszó. In Boba Imre: *Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori források újraértelmezésére.* METEM-könyvek 11. Szerk. Zombori István. Budapest. 7–12.
- Senga 1983: SENG TORU: Morávia bukása és a honfoglaló magyarok. *Századok 117* (1983), 307–343.
- SRH: *Scriptores Rerum Hungaricarum.* Ed. Emericus Szentpétery. Budapestensis, 1999.
- Szabó 1983: SZABÓ FLÓRIS: Szent Gellért püspök nagy legendája. In *Árpád-kori legendák és intelmek.* Budapest. 74–94.
- Szarka 1986: SZARKA LÁSZLÓ: Szlovák történészek Nagymorávia kiterjedéséről. *História 8/1.* 17–18.
- Szádeczky-Kardoss 1998: SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: *Az avar történelem forrásai.* Magyar Őstörténeti Könyvtár 12. Szerk. Zimonyi István. Budapest.
- Tóth 1996: TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: A konstantinosi „Turkia” értelmezéséhez. *MNy 92.* 54–63.
- Vav inek 1998: VLADIMIR VAV INEK: Nagymorávia Bizánc és a latin Nyugat között. In *Szlavisztikai tanulmányok.* Szerk. H. Tóth Imre, Ferencz István. Szeged. 7–20.
- Veszprémy 1996: VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Újabb vélemények Nagymorávia fekvéséről. *Had-történelmi Közlemények 109* (1996)/3. 131–137.
- Veszprémy 1996a: VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Nyugati források a 9. századi Pannoniáról. In *A honfoglaláskor írott forrásai. A honfoglalásról sok szemmel II.* Budapest. 153–162.

JEGYZETEK

- ¹ Bálint 1997. 35., 11. jz.
- ² Dolgozatomban a későbbi morva őrgrófság előképeinek tekinthető vidéket északi Moráviának, vagy egyszerűen Moráviának, a Balkánra (vagy, mint látni fogjuk, a Magyar Alföldre) lokalizált fejedelemséget pedig déli Moráviának vagy „Moráviának” fogom nevezni. A jelzős szerkezetek a két államképződmény egymáshoz viszonyított földrajzi elhelyezkedéséből fakadnak, míg „Morávia” esetében azért indokolt az idézőjel használata, mert ezen a területen elvileg nem morvákat kell keresnie a kutatásnak; a kérdéses népesség neve *Margus* avagy *Marava* városának latinus alakjából fakad (*Slavi Margenses* vagy *Slavi Marahenses*, azaz margusi vagy marahai szlávok), amely a későbbi Sirmiummal azonosítható, tehát nem morvák, hanem margusiak illetve marahaiak. Vö. Boba 1996. 19–23. Mivel valószínűleg ez a regnum azonosítható a DAI által említett megalé Moraviá-vel, ezért déli Moráviára az Ómorávia terminust is alkalmazni fogom.
- ³ Ellenben a hagyományosnak nevezett elgondolás hívei is belátják: „a fenti elnevezés a korabeli ószláv vagy latin nyelvű forrásokban sehol sem fordul elő” (Vavřínek 1998. 7).
- ⁴ Jó példa erre Boba Imre, először angol nyelven megjelent, könyvének szlovák és cseh fogadtatása, amelyet az akkori csehszlovák történész szakma, nézetének cáfolata nélkül, tudománytalannak és Csehszlovákia-ellenesnek bélyegezte (Petrovics 1998. 22). Ellenben több kutató már a kezdetektől pozitívan fogadta Boba nézetét, így pl. Lewis, Bowlus, Kronsteiner, Schelesniker. Vö. Bowlus 2005. 202–205.
- ⁵ SZKLENÁR, GEORGIUS: *Vetustissimus magnae Moraviae situs et primus in eam Hungarorum ingressus et incursus, quem geographice historice critice descripsit et vetustis ac plerumque coaevis monumentis illustravit georgius Szklenár*. Posonii, 1784. Vö. Püspöki Nagy 1978. 70.
- ⁶ KATONA: Examen ... pag. 3. (Praefatio). Vö. Püspöki Nagy 1978. 70.
- ⁷ Püspöki Nagy 1978. 60–61. Érdemes megemlíteni, hogy a déli-teória első magyarországi kutatóját, Szklenár Györgyöt még nem befolyásolta szlovák származása, sem pro, sem kontra.
- ⁸ BOBA, IMRE: *Moravia's History. Reconsidered a Reinterpretation of Medieval Sources*. Hague, 1971. Magyar kiadásához vö. Boba Imre: *Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori források újraértelmzésére*. METEM-könyvek 11. Budapest, 1996.
- ⁹ Boba 1996. 16. 141.
- ¹⁰ Vö. a Naum-legenda adatát, mely szerint Metód, felszentelését követően „Pannoniába ment, Morava városába” (*otíde v Pannoniu v grad Moravou*). Idézi: Boba 1996. 25. Továbbá a Vita Clementis közli Metód püspöki címét eredeti, hivatalos (görög) formában: επισκοπος Μοραβου της Παννονιας (a pannoniai Morava püspöke). A későbbi latinra fordítóknál a cím már „Moraviae et Pannoniae” püspökeként jelentkezik. Így vált a pannoniai Moravából Morávia és Pannonia... Idézi: Boba 1996. 91.
- ¹¹ Vö. Boba 1996. 36–37.
- ¹² Boba 1996. 16. Boba Imre szerint az a sír, amelyet Popović tárt fel az egykori Sirmium részét képező Szenternyén Metóde. A szerb régészek ásatásai négy, az idők során egymásra épült templom romjait tárták fel. A harmadik templomban egy sírt találtak, amelynek elhelyezkedése az épületen belül egyezik Metód prológusi legendájának azon leírásával, amely megadja Metód temetkezési helyének részleteit. Eszerint „[Metód] Morava székes-egyházában bal oldalt, az oltár mögötti falban nyugszik.” Vö. Boba 2005. 145. illetve további érveket a dolgozatban. Takács Miklós szerint a Mačvanska Mitrovicán lévő templom apszisának későbbi építési szakaszai kizárják egy állítólagos Metód sír IX. századi keltezését és így lehetőségét (KMTL 460).
- ¹³ A Boba Imre véleménye után született, Ómorávia fekvésének kérdését taglaló munkákról összefoglalást adott Petrovics István (Petrovics 2005).
- ¹⁴ Püspöki Nagy 1978. 72. A szerző hangsúlyozza: „E két forrás vizsgálatában a legnagyobb

módszertani hiba abban mutatkozik meg, hogy a két különböző érdekkörű és politikai szemléletű szerző teljesen egybehangzó állítását rendszerint nem mérlegelik együttesen. Állításaik elszigetelt alapon való kétségbevonása azzal az indoklással, hogy nem egyezik a hagyományos képpel, nem tudományos” (Püspöki Nagy 1978. 73). Veszprémy László szerint a Bajor Geográfus leírásában kétszer, két néven említett morvák alapján erőltetett két Morávia létre követhetett. Veszprémy 1996a. 136. A kútfő magyar szövegéhez vö. Veszprémy 1996a. 153–162.

- 15 A *História* 1986/1. számában számos Moráviával foglalkozó közlemény látott napvilágot. A honfoglalás vitás kérdései kapcsán Györffy György is azon nézetnek adott hangot, miszerint „kétségtelen, hogy két Moráviával kell számolnunk”, mivel a Morávia név a Morava folyó nevéből származik, amelyből kettő található a Duna völgyében. Viszont, szemben Püspöki Nagy felfogásával, elképzelése szerint Ómorávia a két regnum közül nem a déli, hanem az északi Morava folyó völgyében feküdt a IX. században (kérdés, hogyan beszélhetünk két Moráviáról, ha Ómorávia északon létezett, hiszen éppen annak délre lokalizálása adja az alapot a két Morávia feltételezéséhez). Továbbá Györffy relativizálja Metód sirmiumi kinevezésének súlyát a déli lokalizációval kapcsolatban; véleménye szerint a püspöki kinevezés nem jelent szükségszerűen székhelyet is, és a térítő tevékenység nem köti egy központhoz a kinevezettet. Végül megjegyzi: Sirmium nem a Morava völgyében feküdt, így a város összekapcsolása Ómoráviával geográfiai szempontból sem megnyugtató (Györffy 1986. 7–8). Ide tartozik Boba megállapítása Metód székhelyének kérdésében. Boba leszögezi, hogy a kinevezett püspökök az egyházmegyéjén belül kellett tartózkodnia, hatalma csak így érvényesülhetett. Metód, II. Adorján által felszentelve, szabályos ’intitulus’ kellett, hogy legyen, nem lehetett sem *episcopus vagus*, sem egy elhagyott székhely címzetes püspöke (Boba 1996. 86.). Püspöki Nagy is felhívta már rá a figyelmet, hogy a XI. század végéig a kánonjog nem ismerte a címzetes püspök illetve érsek fogalmát (Püspöki Nagy 1982. 27., lásd fentebb). Végül még egy megjegyzés: Boba szerint Sirmium Maraha/Marava városával egyeztethető, és nem a déli Morava folyóval illetve annak nevével. Vö. Boba 1996. 19.
- 16 Püspöki Nagy 1978. 63., 74.; Uó. 1986. 16. Uó. 1996. 11.
- 17 Püspöki Nagy 1978. 73–74.
- 18 „Otdud na východ od země Korutanů za pustinou je země Bulharů” (MMFH III, 338).
- 19 Vö. MMFH III, 338; 17. jz.
- 20 Vö. DAI 65; 177. Püspöki Nagy 1976. 132.
- 21 Sirmium avar ostromának forrásaihoz vö. Szádeczky-Kardoss 1998. 49–54.
- 22 Püspöki Nagy 1978. 75.; Uó 1982. 27.
- 23 Már Melich János is rámutatott, hogy a mai Nyitra névalak nem lehet a régi Nitrawa folytatója, mert a szlávok az -awa, -ava, -ova végződéseket mindenütt megőrizték. Melich úgy hidalta át az ellentmondást, hogy feltételezte: a magyarban vált Nyitrává Nitrawa neve, amelyet a szlávok visszakölcsönöztek (Melich 1925–1929. 335). Azonban joggal hívta fel a figyelmet Püspöki Nagy arra is, hogy ez csak akkor lenne történetileg elképzelhető, ha a X. században megszakadt volna a szláv népesség kontinuitása a kérdéses területen. Azonban a régészet tanúsága szerint a magyar fennhatóság alá került morvák a X. században sem hagyták fel temetőiket (Bóna 1987. 202.). Püspöki Nagy szerint a szerémségi Mitrovac (amiből kettő is van) rejtheti Nitrawát, amely valóban Salzburg joghatósága alá tartozhatott fekvése miatt, szemben a felvidéki Nyitrával (Püspöki Nagy 1976. 133–134., 134., 62. jz). Boba szerint Nitrawa neve egyedül a *Conversio* 11. fejezetében fordul elő, mint „proprietas”, azaz magánbirtok, Priwinával összefüggésben. Márpedig a felvidéki Nyitra városa, a későbbi püspöki székhely nem volt magántulajdon. Boba is utalt rá, hogy Nitrawa neve nem változhatott Nitrára/Nyitrára, következésképpen a két város, Nitrawa és Nyitra nem feleltethető meg egymásnak (Boba 2005a. 172–173). Nitrawát Boba nem tudta lokalizálni,

- de egy kútfő tanúsága szerint az valahol Moesiában feküdt („per Mesias [in] Nytraba”).
Vö. Boba 2005. 163.
- ²⁴ Püspöki Nagy 1978. 76–78; 79. Kézai adataihoz vö. SRH I, 163, magyar fordításához Bollók 1999. 102.
- ²⁵ Püspöki Nagy 1978. 79–80. A gondolatmenet vonalán haladva, azaz hogy a „morvák” összefüggésbe hozhatók a bolgár hatalom elől menekülő szláv törzsekkel, való igaz: gyanúsán egybevág a 832-ben megkötött frank–bolgár béke dátuma, amely az éppen ezen szlávtság feletti hegemoniáért folytatott szembenállást zárta le, 833-mal, amikor is feltűnik a forrásokban I. Mojmir, „Morávia” első fejedelme.
- ²⁶ Ez lett a későbbi, jelző nélküli, Morávia (Senga 1983. 327).
- ²⁷ Senga 1983. 320., 326., 342.
- ²⁸ Senga 1983. 314.
- ²⁹ Nem biztos, hogy Sirmium és környékének kizárása a DAI adatai alapján kizárólagosak, már csak azért sem, mert a mű földrajzi utalásai éppen erre a területre mutatnak; talán azért nevezi a császár kereszteletlennek ezt a területet, mert 869-ig, Metod érkezéséig valóban nincs egyházilag igazgatva, megszervezve a vidék. A Tiszántúlnak csak a legdélebbi, Temesvidéki része lehetett bolgár érdekszférában, az is csak, mint gyeptű, tehát nem beszélhetünk a Duna–Tisza közöttől északra „bolgár uralom alatt álló” területekről; a Tiszántúl illetve az Alföld északi része az avarok pusztái miatt sem vetődhetne fel a kérdésben.
- ³⁰ Vö. Senga 1983. 318., 322.
- ³¹ Senga 1983. 318–319.
- ³² Senga 1983. 325.
- ³³ Vö. Senga 1983. 330.
- ³⁴ Senga 1983. 312. Ennek ellenére térképén ettől jóval északabbra jelöli ki a kérdéses területet. Vö. Senga 1983. 340.
- ³⁵ A Naum-legenda szerint a magyarok a morvák földjét „elfoglalták és elpusztították azt” és akiket a honfoglalók nem ejtettek foglyul, azok „a bolgárok közé futottak és elnéptelenedett földjük az ugrok hatalmában maradt” (HKIF 168–169). A híradás a DAI adataival teljesen összecseng. Saját nézetének földrajzi alátámasztására, de Senga is utal a két forrás adatainak egybeesésére (Senga 1983. 329).
- ³⁶ Kristó 1980. 161–163.; Kristó 1996. 89.
- ³⁷ Mármost a déli Morávia meglétének – K-K.A.
- ³⁸ Kristó 1996. 89–91.
- ³⁹ Vö. Kristó 1996. 92. Regino értesítésének elemzésekor Kristó újra összefoglalta és megismételte nézetrendszerét Ómoráviáról; vö. Kristó 1998.
- ⁴⁰ Kristó 2003. 17. Senga is megjegyezte, hogy a honfoglalás első fázisáról tudósító források értesítéseinek tükrében „megalé Morabia elfoglalását nem azonosíthatjuk Morávia szétesésével, amely a X. század elején történt” (Senga 1983. 310).
- ⁴¹ Makk 2003. 4.
- ⁴² Tóth 1996. 57. Érdemes még egyszer rámutatni: a kutatás Boba és Püspöki Nagy nézeti után beszélnek két Moráviáról, azonban nevezett kutatók Ómorávia nevét nem a Morava folyó nevéből eredeztetik (amiből kettő is van), hanem Margus város nevének Marava alakjából.
- ⁴³ Vö. MARTIN EGGERS: *Das „Grossmährische Reich”. Realität oder Fiktion?* Stuttgart, 1995.; CHARLES R. BOWLUS: *Franks, Moravians and the Magyars. The Struggle for Middle Danube.* Philadelphia, 1995. 788–907. Bowlus illetve Eggers könyvének fő tézisei magyar nyelven is hozzáférhetőek. Vö. Bowlus 2005.
- ⁴⁴ Bowlus 2005. 203–204., 206.
- ⁴⁵ Vö. Veszprémy 1996. 136.
- ⁴⁶ Eggers, és nyomában Bowlus is, Szvatopluk országának központját Marosvárra (Csanádvár)

helyezte, Veszprémy László szerint névhasonlóság okán, ugyanis Gellért nagy legendájában Marosvár neve „Urbs Morisena” (Veszprémy 1996. 136). Vö. SRH II. 488, 489 továbbá magyar fordítását Szabó 1983. 79. Bálint Csanád utalt rá, hogy kolozsvári régészek végeztek ásásokat Csanádon a '70-es években, de a leletek késő Árpád-koriak voltak, korábbi rétegeket nem találtak az ásatók (Bálint 1996. 995).

- 47 Az Eggers által felvázolt kép az Avar Kaganátus bukása után a birodalom szétszóródott népeinek lokalizálásán alapult. A Duna-Tisza közére délről betelepülő szlávokat helyezték, akiknek esetleg maguk a frankok is egyfajta ütközőállam szerepet szántak az avarokkal szemben. Vö. Veszprémy 1996. 137.
- 48 Vö. Bowlus 2005. 206.
- 49 Vö. Bálint 1996. 995.
- 50 Bálint 1996. 997. Az összefüggés vitathatatlan; nincs régészeti nyom nélküli entitás. A régészeti anyag hiánya két dolgot jelenthet: vagy az önálló műveltséggel bíró nép hiányzik az adott területről, vagy teljesen másban illetve máshol kell keresnünk az illető nép hagyatékát. Hiszen elvileg nem tudjuk, hogy a szerémségi szlávokból létrejött „morváknak” milyen lehetett az anyagi kultúrája (feltéve, ha egyáltalán beszélhetünk ilyenről). Az északi Morava völgyében talált anyag nem lehet feltétlen analógia, mert nem a morvák, hanem az „marahaiak” hagyatékát kellene elkülöníteni, ám annak milyenségére nincsen támpontunk. Azért, mert van az északi Morava-medencében kimutatható IX. századi morva emlékműanyag, az még nem jelenti azt, hogy Ómorávia is ott lett volna. A mai morva területen megfogható leletanyag csak annyit bizonyít, hogy ott egy önálló arculatú (erősen késő avar jegyeket viselő) kultúra alakult ki, amely „nagyomorva” hagyaték ráadásul egyáltalán nem esik egybe a „birodalomnak” azzal a hipotetikus kiterjedésével, amit a hagyományos kutatás állít. Vö. Eggers 2005. 196. Bálint Csanád is írja, hogy amíg a kérdéses területekről nem rendelkezünk feltárt, IX. századi emlékekkel, addig nincs két leletcsoport, amit összevethetnénk. Emellett ha meg is indulnak egyszer a feltárások, hosszú időbe fog telni, amíg történeti kérdések mérlegelésébe be lehet vonni a belőlük fakadó következtetéseket (Bálint 1996. 997., 998). Fodor István szerint nagyléptékű ásások folytak Belgrádban és az egykori Száva-szentdemeter környékén is, amely területeken Boba óta sejteni vélük déli Morávia központját, de a feltárások eredményei nem igazolták elképzelését (Fodor 2006. 105., 72. jz).
- 51 Bálint 1996. 998. A kérdés annál inkább is jogos, mert a dendrokronológiai vizsgálatok szerint a Mikulčičéhez hasonló erődítmények (amiket „nagyomorva” emlékeknek tartanak) nem 830 körül épültek, hanem 870 után, tehát Mojmir illetve Rasztiszlav uralmi területe sem lehetett itt. Ez a kronológiai ellentmondás nem ismeretlen a kutatásban, de különösebben mégsem befolyásolja annak történeti következtetéseit. Vö. Bowlus 2005. 216.
- 52 Vö. Veszprémy 1996. 137. Tagadhatatlan, hogy az „új” elképzelések sem oldanak fel minden ellentmondást az érintett tárgy kapcsán, de a bevett történeti magyarázatok legalább ennyire problémával terhelték.
- 53 Vö. az egyes megállapításokhoz Boba 1996. 110–113. 120–125 és Püspöki Nagy 1978. 60–65; kimerítően ismerteti a morva–ómorva kérdés kutatástörténetét és hipotézisből ideológiává fajulását Eggers 2005.
- 54 Püspöki Nagy 1978. 64–65.
- 55 Vö. Petrovics 1998. 22.
- 56 Bogyay 2005. 269–270.
- 57 Vö. Eggers 2005. 198.
- 58 Püspöki Nagy 1978. 69.
- 59 Püspöki Nagy 1996. 12.
- 60 A forrásokban egyébként *Szventopolk/Szventopulk* vagy *Zuentibald* a neve; vö. Boba 1996, 185.

⁶¹ Itt kell megjegyezni, hogy nagyjából ezek azok a földrajzi koordináták, amelyekkel Szvatopluk országát szokták leírni. Azonban találkozhatunk szélsőségesebb és valamivel „finomabban hangolt” nézetekkel is. Előbbi hívei akár erdélyi és dunántúli területekre is kiterjesztik Morávia határait, a mérsékeltőbbek csak a cseh és morva területeket tartják Nyugat-Szlovákia mellett megszervezett országnak; a fennmaradó földek a „birodalom-szervezés melléktermékei”, amelyeknek direkt nincs közük Moráviahoz.

⁶² Vö. Szarka 1986. 17.

⁶³ Eggers 2005. 176.

⁶⁴ Illetve most már egykori – K-K.A.

⁶⁵ Püspöki Nagy 1978. 61–62.

CSÓTI SÁNDOR

A kalocsai szőlőkbeli templom és plébánia története (1.rész)

I. Bevezetés

Kalocsa nagy múltú történelmi város. Vallási életét nagymértékben befolyásolja, hogy Kalocsa érseki székhely. 1966-ban a hívek óhaja és kérése meghallgatásra talált. A létszükség helyzete és a lelki békét biztosító hitélet „hiánya” adott végül alkalmat egy újabb „Isten háza” megépítésére. Vele együtt egy újjáépített plébánia folytathatta 1938-ban megkezdett munkáját. A dolgozatom megírásával szeretném kitölteni azt az űrt, amit Kalocsa-Szőlőhegy jelent a város hely, illetve egyháztörténetében. Az újonnan feltárt anyaggal szeretném bemutatni, s egyben segíteni is a városát szerető, a város iránt érdeklődő emberek helytörténeti ismereteinek bővítését és kutató munkáját.

Írásom a templom és plébánia építése történetét, annak életét mutatja be. A dologi építkezés mellett bemutatom a templomot, az egyházközségben létrejött ifjúsági és felnőtt egyesületek történetét és munkáját. Mindezeket a Szent Péter plébánia megalakulásától, 1938-tól 2007-ig dolgozom fel. A munka során jegyzőkönyveket, hirdetőkönyveket, valamint korabeli leveleket használtam fel forrásul, melyek ma a kalocsai Szent Péter Plébánia irattárában találhatóak meg. Szeretnék köszönetet mondani Vancsura Erzsébet nővérnek a Szent Imre plébánia adminisztrátorának, Pécsi Sándornak a Szent Péter Plébánia gondnokának és dr. Finta József plébános úrnak, érsekiroda igazgatónak, akik önzetlen segítségükkel lehetővé tették számomra, hogy a dolgozat elkészüljön.

Tanulmányom szeretném felajánlani Antal Géza kanonok-plébános emlékének és Szüleimnek.

II. Kalocsán szervezett plébániák

1002-ben I. István király megalapította a kalocsai érsekséget. Első érseke Asztrik (kalocsai érsek 1002–1016 után) volt, aki I. István király számára II. Szilveszter pápától elhozta a koronát. Az itt székelő érsekek hitbuzgósága – hitéletet előmozdító és elmélyítő

munkássága – méltón emelte Kalocsa városát az érsekség megalapításától napjainkig a vallási élet központjává.

Kalocsán három plébániát szerveztek. *1. Belvárosi plébánia:* 1702-ben alapították, anyakönyveit 1720-tól vezetik rendszeresen. Plébániatemploma az 1735-1754 között épített, Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt Főszékesegyház. Búcsúját augusztus 15-én tartja. Templomigazgatásként hozzá tartozik a Szent István (Jezsuita) templom és a Szent József (Zárda) templom. *2. Szent Imre plébánia:* 1921-ben adminisztratívát szerveztek Eperföldön, melynek anyakönyvezése 1922-ben kezdődött. Temploma: az eperföldi Szent Imre templom. *3. Szőlőhegyi plébánia:* A Szőlőhegyi Lelkészség megszervezése 1937-ben kezdődött (70-80 évvel ezelőtt szőlők voltak itt, de a filoxéra kipusztította, s házak épültek a szőlők helyén.) 1938-tól megkezdődött a rendszeres istentisztelet Szőlőhegyen is. Anyakönyveit 1939-től vezetik. Temploma: a szőlőhegyi Szent Péter templom (kápolna)

III. A kalocsai szőlőkbeli templom és plébánia története

III/1. A SZŐLŐKBELI SZENT PÉTER TEMPLOM

III/1.1. A templomépítés előzményei

A szőlőkbeli Szent Péter egyházközség történeti előzményének tekinthető a Külvárosi Lelkészség (Szent Imre plébánia) megalapítása. Később a Szent Imre egyházközség kebeléből alakult meg a szőlőkbeli káplánság, melyet előbb lelkészei, majd utóbb plébániai rangra emeltetett a kalocsai érsekség.

III/1.1.1 1921–1938 között

a) Külváros – Eperföld

Haynald Lajos érsek 1876–78 között lebontatta Kalocsa „belvárosában” épült román stílusú plébániatemplomot (helyébe a kisszeminariumot építtette). Ígéretet tett, hogy a nép számára a város más részén épít plébániatemplomot. Az építés azonban elmaradt.

A nagy tervet dr. Várady Lipót Árpád kalocsai érsek valósította meg 1921. november 1-jei rendeletével a várost Várady érsek kettéosztotta és megalapította a Külvárosi Lelkészséget (az új lelkészség határvonala a gróf Széchenyi utca lett). Ugyanakkor elrendelte, hogy a templom felépítéséig az eperföldi, rokkanttelepi, szőlőkbeli iskolákban és Negyven-Pusztán a nép számára vasárnaponként misézzenek. Az első lelkésznek Tóth István kalocsai káplánt nevezte ki.

Az eperföldi iskola három tantermét Kirschlaumm Lajos prépost-kanonok 60000 korona adományából alakították át imateremmé. A 8 méter széles és 28 méter hosszú terem 600-700 hívő befogadására lett alkalmas. Tóth István lelkészt 1921-ben iktatták be. 1922-től kezdődtek el a hivatalos anyakönyvezések, tehát ettől az évtől létezik a székesegyházitól különálló plébánia Kalocsán. Negyvenszállás a lelkészség filiája lett. A negyveni hívek lelki gondozásában a belvárosi (központi) papság nyújtott segítséget a vasárnap- és ünnepnapokon.

A plébániatemplom 1931 és 1933 között Zichy Gyula érsek közbenjárásával épült fel – Möller Károly nyugdíjas műegyetemi tanár tervei és Röck Károly építőmester kivitelezése alapján – az eperföldi iskolával szembeni telken. A jubileumi Szent Imre év (1931) tiszteletére az új templom a Szent Imre titulust kapta. A templom felépítése után a plébánia építésére

került sor. A plébánia épülete 1934-35-ben készült el román stílusban Mácsai László helybéli fiatal építésmérnök tervei alapján. Zichy Gyula érsek a lelkészséget 1935. június 17-én plébánia rangra emelte.¹

b) Külváros–Szőlőhegy

A kalocsai szőlőhegyi iskolában 1921 óta az Érseki Hatóság 4640/21. számú rendelkezése szerint rendszeresen tartottak istentiszteletet vasárnapokon és ünnepnapokon. 1921-es év előtt csak alkalmilag volt istentisztelet. Az imaterem „felszerelését” Várady érsek Tóth István külvárosi lelkészre bízta. 1922-ben az Érseki Hatóság az emeletes iskola alsó két tantermét imateremmé alakította át a hívek számára.² Felszerelését a kalocsai templomok használt tárgyaiból oldották meg. Mindezek megvalósításában Tóth István külvárosi lelkész vállalt nagy szerepet az őt anyagiakban segítő érsekséggel együtt. Ideiglenesen misézõ papot (pátert) a Belvárosi Plébánia adta.³

A Szent Imre plébániától távol esõ területen 1300 lélek lakott. Az ott élõ hívek lelkipásztori ellátása sürgette a lelkészség felállítását. A Szőlőhegyi Lelkészség megszervezése 1937-ben kezdõdött, amikor az elõbb említett év június 14-én és 1938. október 5-én kelt adásvételi szerzõdés szerint a Szent Imre egyházközség az érsek és a fõkáptalan támogatásával telket és házat vásárolt lelkészlakás céljaira. Tóth István prépost, esperes-plébános Zichy Gyula érseknel ez ügyben elõterjesztést tett. A fõpásztor 1700 pengõt adott, hogy a szõlőtelepi iskolával szemben egy házat vegyen meg, (az épület Kisilka József háza volt). 1938-ban a megvett házat lelkészi lakás céljaira alakították át 4000 pengõért. A lelkészlakás átalakítását Mácsay László kalocsai okleveles építésmérnök, építõmester végezte. Ugyanabban az évben az iskolához – amíg az új templom fel nem épül –oltárfülkét (kápolnát) építettek 1500 pengõ értékben. A kivitelezõ szintén Mácsay László volt. Az építkezéshez a fõkáptalan 1000 pengõvel, Kalocsa városa 1000 pengõvel, dr. Horváth Gyõzõ felszentelt püspök, nagyprépost 500 pengõvel járult hozzá.

Hogy a lelkészlakásnak kertje is legyen, a fõpásztor a szomszédos telket megvette 2.000 pengõért.

Új lelkésznek Czár Menyhért kiskörösi származású, dávodi káplánt neveztek ki. 1938. november 13-tól megkezdõdött a rendszeres pasztoráció. A szõlőtelepen, Gödrökben és Negyven-Vörösszálláson lakó hívek tartoztak (tartoznak ma is, kivétel a mára megszûnt Vörös-szállás) a lelkészséghez.⁴

III/1.1.2. 1938–1965 között

A helyi lelkészség rendes lelkészséggé emelésének gondolata többször is felmerült, de mindannyiszor halasztást szenvedett az egyházközség és az érsekség nehéz anyagi és gazdasági helyzete miatt. Végül Horváth Alajos kanonok plébános, kerületi esperes és Czár Menyhért lelkész kérésére 1947. április 20-án 1298. szám alatt kelt rendeletével Grósz József érsek a helyi lelkészséget (káplánságot) önálló lelkészségi (curatia) rangra emelte.⁵ Tehát a Szent Imre egyházközséget két önálló egyházközségre osztotta, s megalakult belõle a Római Katolikus Szőlőhegyi Egyházközség.

*A kalocsai Szent Péter plébánia
lelkészei, plébánosai*

<i>Czár Menyhért</i>	1938–1957
<i>Kékesi János</i>	1957–1962
<i>Tényi János</i>	1962–1978
<i>Kövesi István</i>	1978–1995
<i>Velencei Tamás</i>	1995–1997
<i>Kiss József</i>	1997–1998
<i>Dr. Finta József</i>	1998-tól
<i>Léber Miklós</i>	1999–2005
<i>kisegítő lelkész</i>	

Czár Menyhért állandó jellegű lelkészé lett kinevezve.⁶

A megalakulás után a nagy kérdést az jelentette, hogy az egyházközség melyik szent védelme illetve pártfogása alá helyezze magát. Czár Menyhért lelkész magyarországi Szent Margitról szerette volna elnevezni lelkészségét. Elképzelését azzal indokolta meg, hogy a második világháború kezdetekor egyházközségét felajánlotta Szent Margitnak, hogyha ő megvédelmezi híveit a háború borzalmaitól, akkor Margit lesz a védőszent.⁷ Szent Margit a várost és az egyházközséget is megóvta a pusztulástól. A lelkész ezért becsületbeli kötelességének tartotta, ígéretének beteljesítését.

A lelkészség nevét „Kalocsa Szőlőhegyről” az Érseki Hatóság 1958. július 9-én 2407/58. szám alatt „Kalocsa Szent Péterre” változtatta. A védőszent Szent Péter apostol lett.⁸

1948. június 16-án egynapos tárgyalás után az országgyűlés által meghozott és még ugyanazon a napon kihirdetett 1948/XXXIII. tc. intézkedik „A nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában.”⁹

Az 1948 XXXIII. tc. 8.§ 3. bekezdése alapján a hívek a két tantermet vallási célokra is használhatták. Ezt a törvényt erősítette meg a kalocsai iskolákat az állam tulajdonába vevő bizottság, amely 2700/1949. eln. számú. Min. rendelettel lett kiküldve. A bizottság döntéséről 1950. január 5-én felvett jegyzőkönyv B/4. pontja a következőket állapítja meg:

„A 4. szám alatt felvett telek a rajta levő épülettel teljes egészében az állam tulajdonába megy át. Az itt lévő kápolnát törvényben biztosított jog alapján egyházi istentisztelet céljára továbbra is használhatja az eddigi módon.”¹⁰ Az iskolák államosítása után a kápolnában köznapokon, vasárnapokon valamint ünnepnapokon zavartalanul folyt az isteni tisztelet az 1948. évi XXXIII tc. kapcsán megjelent 8.000/1948. VKM. sz. végrehajtási utasítás c. pontja értelmében mely szerint, ha az állami tulajdonba került épület nem pusztán tanítási, hanem más (istenti tisztelet, lelkészi hivatal, ...) célra is használták, azt a használatot továbbra is biztosítani kell mindaddig, amíg egyéb elhelyezésről gondoskodás nem történik.¹¹

A problémák az 1955. évtől kezdődtek el. Az iskolaépülethez épített kápolnában a mindennapi misézés tartásához 1955. júniusától kezdve a Kalocsa Városi Tanács 852-50/1955. VII. sz. a. felhívása alapján évenként új engedélyt kellett kérni a Bács-Kiskun Megyei Tanács V.B. Oktatási Osztályától. 1959-től viszont a Kalocsa Városi Tanács Művelődési Osztályától is engedélyt kellett kérni.¹² A kérelmet csak az illetékes iskola igazgatójának a jóváhagyásával (aláírásával) lehetett továbbítani. Az Érseki Hatóság a megyei és a városi döntések után „jelképesen”, jóváhagyólag elfogadta a megküldött engedélyeket.

AZ ISKOLA ÉPÜLETE A KIBŐVÍTETT KÁPOLNÁVAL

Hitéleti statisztika 1949 és 2006 között

	1949	1959	1979	1999	2006
Keresztelés	23	44	29	11	11
Házasságkötés	15	11	1	-	-
Temetés	22	18	34	14	14
Betegellátás	-	-	45	-	42
Szentáldozás	-	4100	-	-	2000
Elsőáldozás	7	13	15	-	-
Bérmálás	7	14	13	-	-

A misék megtartását mindig engedélyezték, a következő feltételek megtartása mellett: **1.** az iskolai tantermeket csak tanítási szünnapokon lehetett az illetékes lelkész rendelkezésére istentisztelet tartására bocsátani, **2.** tanítási napokon továbbra is lehetett a kápolna fülkájében misét tartani, **3.** esti istentiszteletek tartására a fenti pontok voltak az irányadók. Az iskola igazgatója nagyobb egyházi ünnepeken (mely egyébként tanítási nap) engedélyt adhatott, ha annak időpontja nem ütközött iskola vagy más társadalmi rendezvényvel.¹³

A kápolnafülkét misézésre a tanítási napokon rendszeresen lehetett használni a reggeli órákban, az oktatás megkezdése előtt, a tantermeket viszont csak vasárnap (kivételet jelentett, ha munkanap volt) és egyházi ünnepek alkalmával – amikor nincs tanítás, iskolai foglalkozás – kizárólag a reggeli órákban (később már délután is) állt a lelkész és a buzgó hívek rendelkezésére.

A miséző lelkésznek mindig szem előtt kellett tartania – felsőbb utasításra – azt a tényt, hogy szertartásával az iskolai foglalkozás, tanítás rendjét nem zavarhatja meg.¹⁴ A kápolnafülkét redőnyvel lehetett elzárni a tantermektől.

Az egyházközséget váratlanul érte a város azon lépése, amikor 1962 nyarán az iskola renoválása során a két tantermet elválasztó, szétnyitható kettős nagy ajtót kivették és helyét befalazták.¹⁵

A sajnálatos tény tudomásul kellett venni. A lelkes hívek tömege már csak egy tantermet „tudhatott magának”.

Az igazságtalannak vélt lépés nem maradt válasz nélkül. Egyre többen választották a város más templomait olyan céllal, hogy azokban nyerjenek lelkük számára ápolást, gondozást. Sok fiatal közül csak kevesen kötöttek házasságot az „iskolában.” Nagy gondot a hely szűkössége és a hívek nagy létszáma jelentette.¹⁶ Szükségessé vált egy új templom (kápolna) építése. Tudta ezt az egyházközség is. Az építendő kápolna alaprajzát Vándor Ferenc mérnök elkészítette, melyet az Állami Egyháziügyi Hivatal el is fogadott.¹⁷ Az elképzelés megvalósítására csak 1966-ban – már új, módosított tervekkel – került sor.

III/1.2. A templom építése (1966–1973)

1966-ban a hívek óhaja kéro imádsága meghallgatásra talált. A Kalocsa Városi Tanács V.B. Építési és Közlekedési Osztálya 3408-31/1966. III. sz. alatt megadta az építési engedélyt a lelkészszéknak. A templom tervezője és az építés műszaki vezetője Kováts Attila budapesti okleveles építészmérnök lett. Kivitelezéssel Újvári József bajai kőműves iparost

L. J. Chr. I

Nr. 1298.

JOSEPHUS GRÖSZ

DEI MISERATIONE ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA COLOCCENSIS ET BACSIENSIS
ECCLESiarUM, INVICEM PERPETUO UNITARUM ARCHIEPISCOPI, CONSILIARIUS
REG. HUNG. SECRETUS.

LEGATURIS SALUTEM IN DOMINO SEMPERMANI

Memorias commendamus quibus expedit universis, quod Nos, gregia Nobis divina favente clementia commissi salutis providores volentes, capellaniam localem Kalocsa Széllőhegy intra fines territoriales hucusque determinatas, auditis adhuc anno 1944. omnibus, quorum interest, praesertim vero pastoribus ecclesiarum concernentium atque Von. Capitulo Metropolitano Ecclesiae Colocensis, a die 1. Maji 1947. praesentibus litteris in curatiam originis, declaramus atque omniamus cum omnibus juribus, privilegiis et obligationibus /applicatione missae pro populo minime excepta/, quibus curatiae in hac Archidioecesi Colocensi et Bácsiensis juxta Nostrum Decretum sub numero 1227/1947. in Litteris Circularibus promulgatum gaudent, solventes in eum pastorum et fideles hujus curatiae a vinculo, quo erga parochum atque matrem Kalocsa Sz. Inre tenentur, Contrariis minime obstantibus.

In quorum fidem has praesentes litteras, tanquam erectionis decretum a Nobis subscriptum et sigillo Nostro munitum expediri et in archive archiepiscopali Colocensi, parochiali Colocensi ad S. Emericum et curatiali Kalocsa-Széllőhegy servari mandamus.

Datum Colocae, die 20. Aprilis, die Dominica Boni Pastoris, anni 1947.

Josephus
archiepiscopus.

Ad gr. mandatum:

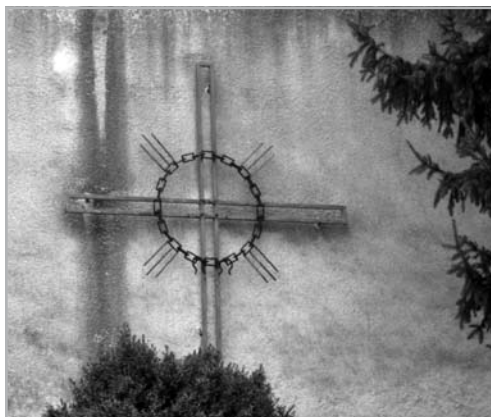
Franciscus Tábori
pro cancellario aepp.

A SZŐLŐHEGYI KÁPLÁNSÁG LEKÉSZ-
SÉGGÉ SZERVEZÉSÉT IGAZOLÓ ÉRSEKI
RENDELET

bízták meg. 1966. július 19-én kitűzték a tervezett kápolna alaprajzi pontjait. 1966. szeptember 22-én megkezdődött az alap kiásása – alapozás. A betonozás november elejére el is készült. 1966. október 30-án a kápolna alapkövét ünnepélyesen elhelyezték az alappillérben. Az alapkő megáldási szertartását és az azt követő „tabori” szentmisét Pintér László érseki helynök végezte. A szentbeszédet dr. Várkonyi Imre őrkanonok, c. prépost, az Actio Catholica országos igazgatója, országgyűlési képviselő tartotta. Az ünnepélyre meghívást kapott Szakács Gyula egyháziügyi tanácsnok is.¹⁸

Az építkezés gyorsan folyt. 1967 végére a templom már tetőt kapott (betonból – bitumenes kavicsággal borítva). Elkészült a kápolna állmennyezete faforgácslemezekből, a belső vakolás, világítást szolgáló higanygőzlámpák felszerelése, belső falak egyszeri lemeszelése és a csatornák, lefolyók elhelyezése. 1967. december 19-én megtartott műszaki szemle ideiglenes használatba vételt engedélyezett.¹⁹ 1967. december 24-én, Ádám-Éva napján volt az egyszerű megáldás „benedictio domus” szertartással, s az első hálaadó szentmisét éjfélkor meg is tartották.²⁰

1968 tavaszán a megkezdett munkákat Pirisi Károly kalocsai kőműves folytatta. Elkészült a templom külső, fedett a lelkészlakással összekötő folyosója, és a belső betonaljzat.²¹ 1968-1973 között elvégzett munkák: templom külső vakolása, villámhárító, templompadok átalakítása, javítása (1969), templom üvegezése (oratoriumé később), a templombelső falának meszelése (1970), mennyezeten világító testek elhelyezése – melyeket alumínium keretű üveglapok védnek, ajtók, ablakok festése, lakkozása (1971).²² A templom mozaiklap lerakásával, liturgikus tér parkettázásával és a liturgikus berendezések kiegészítésével (ambo és sedilia) az építési munkálatok befejeződtek.²³ A templom hogy felépülhessen kiváló szakemberek tudásuk legjavát beleadva valósították meg a hívek és

KOVÁTS ATTILA ÁLTAL TERVEZETT
EMBLÉMAKERESZT

A SZENT ANTAL-SZOBOR

A SZENTSÍR-OLTÁR

az egyházközség legfőbb álmát és vágyát. A sok név közül csak néhány ismertebbet villantok fel, mert a dolgozat terjedelme és az idő szűkössége korlátokat szab.

Kőműves munkákat Újvári József (bajai), Pirisi Károly, Bárány József ács, kőműves mester, vasbeton szerelési munkákat és vasajtó keretek készítését Farkas János kalocsai nyugalmazott vasbeton szerelő, ajtókat, ablakokat Tarlós János budapesti asztalos mester, vas ablakkereteket Molnár Imre budapesti lakatos mester, villanszerelést Arató György, üvegezést Herz Károly épületüvegező, csatornázást Tillmann László és a templom belső kimeszelését Tóth István szobafestő mester végezte.

A templom építéséhez hozzájárult az Érseki Hatóság, dr. Hamvas András és dr. Ijjas József érsek, Vág Imre érseki tanácsos, szegedi teológiai tanár, Paulay Károly prem. kanonok a Caritas International bécsi ügyintézője, a budapesti Ecclesia Szövetkezet, dr. Várkonyi Imre az Actio Catholica országos igazgatója, dr. Földesdy Antal c. apát, ny. plébános hagyatékával.²⁴ Köszönet illeti mindazoknak a híveknek, embereknek, iparosoknak, akik munkájukkal vagy anyagi hozzájárulásukkal segítették az új isten háza megépülését.

III/1.3. A templom bemutatása

A templom modern stílusban: lapos tetővel, torony nélkül épült fel a lelkészség (plébánia) udvarán, közvetlenül a plébánia épület mellett. A két épületet a templom nyitott, árkádszerű, oszlopokkal tarkított folyosója köti egybe. A „kapcsolat” jelképes tartalmat sugározhat a kor embere felé: a szerető anya kinyújtott karjával óvja és védi gyermekét a külvilág sejtelmes bizonytalanságától, s nem engedi elveszni, vagy az Atya és a Fiú eggyétartozását a Szentlélek által. De jelentheti az Isten és az Anyaszentegyház kiáradó szeretetét, ami egymáshoz és magához kapcsolja az embereket, ami megóvja őket a rossz és a gonosz minden csábításától. A templom egyszerűségével és „családias” hangulatával szinte észrevétlenül beleolvad környezetébe. Az udvar előterét hatalmas fenyőfák teszik hangulatosabbá. Az utcai kerítés mellett állították fel a sárgára festett fémkeresztet, amit az idők vasfoga kevésbé kímélt meg. A templom főhomlokzatán kapott elhelyezést a Kováts Attila mérnök által tervezett embléma: a bronzalattal fúttatott, feketére lakkozott fémkereszt a töviskoszorút jelképező lánckoszorúval. Két bejárata közül a főbejárat északi, a mellékbejárat nyugati irányba néz. Az oldalbejárón át, az előtéren keresztül léphetünk be a főhajóba. Az előtérből nyílik a sekrestye, illetve vezet lépcső a kórushoz.

A főkapu ajtaja a kórus alatti részbe nyílik. A templomba érkezőket Szent Antal szobra fogadja. Az ajtótól balra a falon egy márványból készült szenteltvíztartó van. Itt található a templom egyetlen fából készült gyóntatószéke. A gyóntatófülke mellett áll a volt iskola-kápolna fa szentsír oltára a tabernáculummal együtt. Finoman megmunkált fehér, csipkés terítő díszíti.

A kórus alól kilépve elénk tárul az egyszerű, de igényesen és harmonikusan kivitelezett belső. Belső tere – aszimmetrikus elrendezésű, a padozat a szentély felé fokozatosan szűkül – 16 méter hosszú, szélessége a kórusnál 10 méter, a szentély részénél már csak 7 méter, magassága 6,5 méter. A templom egy hajós. A mennyezetet, állmennyezetre erősített diófa vagy gesztenye színre lakkozott faforgácslemezek díszítik. A hajó talpazata – vagyis az egész belső téré – betonlajzatra fektetett 25×25 centiméteres, fehér színű, 10-15 milliméteres szürke foltokkal tarkított mozaiklap burkolat.

a) Főhajó

A főhajót két, egymással párhuzamosan húzódó padsor tölti ki. A jobb oldali falon indul ki és a kórus alatt ér véget a Prokop Péter által festett 14 stációból álló keresztút. A jobb oldalon Mária és Jézus Szíve szobra áll fali konzolon. Hideg időben a fűtést a szentélyben és folytatólagosan a hajóban 10 darab nagyméretű gáz - központosított gázzal fűthető – radiátorral oldják meg. Világítást a mennyezeten elhelyezett 3 darab alumíniumkeretű üveglak mögé rejtett neonsövek és a „különféle helyen” lévő kisebb égő testek, lámpák szolgáltatják. A főhajó és a szentély természetes megvilágítását a keleti oldalon lévő nagyméretű üveglakain felkelő és az oratorium ablakán lenyugvó, átszűrődő napfény biztosítja.

b) Liturgikus tér

A liturgikus tér parkettás emelvénye nem különül el a főhajótól, hanem azzal szorosan összefonódik, összekapcsolódik. Berendezései: a fából készült oltár, ambo, sedilia, húsvéti gyertyatartó. Kis asztalon Szűzanya Szeplőtelen fogantatása szobor. Az oltár mögött helyezkedik el az esztétikusan faragott tabernaculum. Felette a 200 éves felújított, tölgyfából készült feszület és az azt mozaikszerűen körülvevő 21 darab, Prokop Péter pap – festőművész által készített, Szent Péter életéből vett jeleneteket és szimbólumokat ábrázoló fenyőfakertű olajfestmények.

„Az oltárkép szerepét betöltő tabló elhelyezését a szentélyfal elé nem látható (takart) konzolok segítségével oldották meg. A szentélyfal központját a feszület képezi. Tőle jobbra helyezték el a 15 képet oly módon, hogy a közepén egymás fölé elhelyezett 3 fekvő helyzetű kép, mint tengely két oldalán tükörszimmetriát képező 6-6 kép együtt alkot egy foltot. Mint egy nyitott szárnyas oltár közép része és két szárnya. E két szárny közül a baloldali viszont a feszület másik oldalán elhelyezett 6 képpel képez tükörszimmetriát közrefogva és kiemelve ezzel a feszületet. Ez utóbbi 6-6 képet magában foglaló szárny síkjai egymáshoz képest kb. 160°-os szögben törnek, mint egy nyitott könyv két felé. A képek csoportonként és időrendben mintegy „biblia pauperum”-ként mutatja be Szent Péter életét annak sok mondanivalójával és szimbolikájával a festészet legszebb nyelvén.”²⁵

c) Sekrestye

A liturgikus térre nyíló kis helyiség. A papok és ministránsok felkészülését szolgálja a szentmisék alkalmával. A gyönyörűen hímzett papi ruhák (miseruha – több színben, palást, gyóntató stóla), ministránsruhák terítő, keresztelő ingecskek, a szentmisei kellékek (ciborium, kehely, stb.) és a liturgikus könyvek (miskönyv, olvasmányok, stb.) itt kaptak elhelyezést.

d) Kórus

Az előtérből lépcső vezet a kórushoz, melynek talapzata parkettával van burkolva. A kórus és az oda felvezető lépcső megvilágítását kis ablakok szolgálják. Vékony, olykor melankolikus hangjával a szentmise csendjének megtörésében, a hálaadás varázsának megtestesítőjében és az énekek szólamainak egyetlen kísérőjében, szólistájában egy kis – lábpedállal működtethető – harmoniumot (orgona) tisztelhetünk, ami magányosan áll a templom megépítése óta. A kórustól kis folyosó vezet az oratóriumhoz. A folyosó olykor oldalkórus szerepét is betöltheti.

e) *Oratórium*

Az oratórium egy zárt helyiség a sekrestye felett. Ezen oratóriumból nagy üveg ablakon keresztül az oltárra lehet látni. Gyűlések, megbeszélések, énekpróbák céljaira is felhasználták. 1968-tól templomi hitoktatás keretében elsőáldozásra és bérnálásra való felkészítést ebben a helyiségben végeztek – fűthetősége miatt. 1971-től – az iskolai hitoktatás ideiglenes megszüntetése miatt – hittantermi funkciót is betöltött. Ma már (2007-ben) részben üresen, kihasználatlanul áll.

f) *Harangok*

Az 1967-ben felépült templom tetőszerkezete alatt a homlokfalán – annak ellenére, hogy nem volt tornya – kialakítottak a harangok elhelyezésére alkalmas harangnyílásokat, melyekből 1971-ig hallatszott az Isten dicsőségét szolgáló harangszó.²⁶ Nem tudni milyen okból, de a nyílásokat befalazták – valószínűleg 1972-ben, amikor a homlokfalat újravakolták és kőporral fedték be.

A harangokat a templom mögötti udvaron elhelyezett kb. 4 méter magas, hatalmas beton talpazatra erősített, vasból készült, bádogtetővel ellátott szürke színre festett haranglábon találjuk. A volt temetői haranglábat (1969-ben szerelték szét) 1970-ben átalakítva állították fel, majd 1971. szeptember 30-án helyezték szolgálatba.²⁷ A szétszerelt haranglábon lévő úgynevezett „Boromiszta féle” harangot a Ducság István által öntött haranggal együtt 1971-ig használták a templom padlásterén, a betonból kiképzett állványra felerősítve.²⁸

A „templomnak” két harangja van. A kisebb harang súlya 53 kg, alsó átmérője 465 m/m, magassága 38 cm – korona nélkül, hangja A.²⁹ Felirata: „*Isten dicsőségére Jézus Szent Szíve tiszteletére közadakozásból öntötte 1939-ik évben Szlezák Ráfael harangöntő mester Budapesten.*” Másik oldalán: Jézus Szíve dombormű. A szőlőbeliek lélekarhangnak nevezik. A nagyobb harang súlya 65 kg, alsó átmérője 500 m/m, magassága 45 cm – korona nélkül, hangja Fis.³⁰ Felirata: „*Rózsafűzér királynéja tiszteletére újraöntötték a negyveni r.k.hívek.*” A harang külsején a Rózsafűzér királynéja dombormű látható. A harangot, az elrepedt negyveni kápolna harangjának anyagából öntötte újra Ducság István 1965-ben Örszentmiklóson. A harangok megszólaltatása kézi erővel történik. A templom nyitott oldalfolyosójának végében áll egy finoman megmunkált kovácsoltvas kereszt örökméccsessel. A volt temetői keresztet Léber Miklós plébános kérésére állították fel.

III/1.3.1. **A negyvenszállási kápolna-templom**

Kalocsától 1,5-2 kilométerre fekszik Negyvenszállás. Kápolna-temploma a Szent Péter plébánia filiája. Hívei kiszolgálásáról a szőlőhegyi plébános gondoskodik. A szőlőhegyi templom bemutatása mellett, a fennálló kötelék miatt teszek rövid kitérőt Negyvenen. A negyveni kápolna 1885-ben épült neogót stílusban. Az egy hajós, egy tornyú templom teljes hossza 16 méter. A hajó hossza 13 méter, szélessége 7 méter. A hozzá kapcsolódó szentély rész szögletes formájának köszönhetően hossza 3 méter, szélessége elől 5,80 méter, de a hátsó záródó résznél már csak 2,30 méter. A torony magassága a földszinttől a főpárkányig 12 méter. A két harangja közül a *nagyobbik* súlya 75 kg, alsó átmérője 520 m/m, magassága 48 cm – korona nélkül, hangja G. Felirata: „*Öntötte Thury és fia Budapest, 1886.*” A *kisebbik* súlya 38 kg, alsó átmérője 380m/m, magassága 38 cm, hangja C. Felirata: „*Öntötte Rouprecht János Pécs, 1867.*”³¹

Többször cserélt „gazdát”. 1885-től a belváros („központ”), 1921-22-től a külváros – Szent Imre plébánia, majd 1939-től a szőlőhegyi lelkészség fennhatósága alá tartozott. Ma a Szent Imre és a Szent Péter Plébánia együttes közös kormányzása miatt a Szent Imre Plébánia látja el a szolgáltatásokat.

III/1.4. Az eltelt 69 év alatti felújítások, tervezések, építések

A következő fejezetben szeretném bemutatni, hogy a Szőlőhegyi Lelkészség megalapítása óta, 1938-tól napjainkig (2007), a lelkészséghez (plébániához) tartozó negyvenszállási filia kápolnán, illetve a Szent Péter templomon – annak megépítése előtt és után – valamint a plébánia épületen milyen felújításokat, tervezéseket és építéseket végeztetett el az egyházközség.

III/1.4.1. Negyvenszállás (kápolna)

1933-ban a kápolna tetőzetén javítási munkálatokat kellett végrehajtani. Az eternit palák kicserélését és a kisebb bádogos munkákat ifj. Kókai István ácsmester végezte.³² A kápolnát, befogadóképességének növelése érdekében 1936-ban kibővítették. A kibővítés Mácsay László építőmester nevéhez fűződik.³³ 1949-ben a hívek nagy örömeire felgyűltak a fények. Az „állandó” és folyamatos fényforrás megkönnyítette a szentmisék tartását a kápolnában. A villany bevezetésének költségeit a negyveni hívek fedezték.³⁴ 1953-ban a negyvenszállási hívek a színét vesztett kápolnát kifestették Bernát Sándor alsóereki szobafestővel.³⁵ 1958-ban Varga István negyveni erdész lombfűzéses keretű, kereszttel ellátott 14 képből álló keresztutat adományozott. Megáldását Jagicza István bajai lelkész végezte.³⁶ Hatalmas szélvihar lesodorta a toronykeresztet és a kereszttartó gömböt. A javítási munkálatokkal György József bádogost bízták meg. A helyreállítás során kicserélték a harangok állványzatát akácfára és a tetőszerkezetet is kijavították. A költség 3610 forint volt, melyből az Állami Biztosító 2133 forintot kártérítésként, a fennmaradó összeget az Érseki Hatóság – visszafizetendő kölcsönként – állta.³⁷

1960-ban a Negyvenszállás bejáratánál lévő Szűz Mária képet őrző fiulkét a hívek kijavították és újrameszelték.³⁸ 1961 augusztusában a kápolna külsejét a negyveni asszonyok társadalmi munkában rendbe hozták, kijavították és bemeszelték. Kovács Ferenc negyveni ácstanuló a torony ablakain a faredőnyöket kijavította és a harang állvány korhadt részeit új gerendával cserélte ki.³⁹ 1962-ben a megrongálódott és tönkrement toronyrésznél tatarozási munkálatokat végeztek. Toronysisakot bádoggal visszafedték, majd a csatornákkal és lefolyókkal együtt lefestették. A felújítást Andriska Géza végezte.⁴⁰ A kereszttartó császárfát Égi Jenő ácsmester cserélte ki.⁴¹ 1965-ben a negyveni hívek a megrepedt kápolnai harangot újraöntették. 1968-ban Arató György villanyszerelő a templomban végzett szerelési és javítási munkákat.⁴²

1970-ben a templomot villámcsapás érte. Az okozott kár helyreállítási, szerelési és javítási munkálatait 2226 forint összegben Arató György kalocsai villanyszerelő végezte.⁴³ 1972-ben a templom tornyát és külső homlokzatán a vakolatot kijavították és felújították. 1973. június 23-án szombatra virradó hajnali órákban a vihar megrongálta és bedöntötte a torony déli fekvésű ablakait, a palatetőt pedig kikezdte.⁴⁴ 1974. április 7-én reggel fedezték fel, hogy a templom ablakait bezúzták. Összesen 16 ablakot rongáltak meg.⁴⁵

1986-ban történt meg a templom teljes külső tatarozása a 100 éves jubileum alkalmá-

val. Kőműves munkákat Szvetnyik István építész technikus és brigádja, a bádogos felújítási (csatornacserre: lefolyók, szemöldökpárkány csere, falszegélyek javítása, pótlása, csúcsdíz-kereszt, gömb talplemez készítése, bádogfestések) munkálatokat Pálinkás István bajai bádogos végezte.⁴⁶

A 21. században a Széchenyi-tervnek köszönhetően új, nagyszabású beruházásokat hajtottak végre. 2002-ben bevezették a gázt a templomba. A fűtést két darab konvektorral oldották meg. 2003-ban a megkopott szószéket és padokat újrafestették. 2004-ben a sekrestye rendszere beázása miatt a gerendákat kicserélték, tetőszerkezetét bádoggal fedték. A falakat újra vakolták és meszelték. A bejárati ajtó küszöbét felújították és újrabádogozták.⁴⁷

III/1.4.2. Szent Péter templom (kápolna) és plébánia

1938-ban Mácsay László építőmester kivitelezésében elkészült az iskola-épülethez toldott oltárfülke és az átépített, kibővített lelkészlakás.⁴⁸ 1939-ben a lelkészség harangot is öntetett magának. Az új „A” hangú 51,5 kg-os harang a budapesti Szlezák Rafael harangöntő mester műhelyében készült. A haranglábát ifj. Kókai István ács készítette. Költsége 359 P, melyet adományokból, gyűjtésből és a Varjú harang alapból fedeztek.⁴⁹ 1940-ben a lelkészlakás mögötti részt deszkakerítéssel választották el a szomszéd telektől. A háziállatok részére deszka ólat építettek.⁵⁰ 1943-ban Dusnoki László szobafestő közadakozásból kifestette a kápolnát.⁵¹ 1948 elején a város, a Szőlőhegy részére telefont szereltetett a Plébániára. Októberben drótkerítést húztak ki a kert végében.⁵² 1949-ben Dusnoki László fogadalomból kifestette a kápolnát. A tabernaculum tapétázást kapott.⁵³

1950. április 1-jén Szőlőhegyre bevezették a villanyt, „kigyúltak” az első fények.⁵⁴ Biztosabbá és biztonságosabbá tették az esti, éjszakai illetve hajnali közlekedést. 1951 novemberében a Városi Tanács kérésére a lelkészi hivatalból, a telefont átszerelték az iskolához.⁵⁵ 1956-ban Lakatos Sándorné oltárterítőt és karinget adományozott a kápolnának.⁵⁶ 1957 márciusában a lelkészi házat, háztetőt rendbe hozták, járdát javították, az ablakokra roló került. Májusban készült el a lelkészlak udvarában az új kút. Költsége 3.854 forint.⁵⁷ 1959-ben Szabadi Istvánné oltárszőnyeget adományozott a kápolna részére. Júliusban a lelkészlak udvari oldala kétszeri meszelést kapott, a ház ajtajait lefestették.⁵⁸

1960. május elején a nagyszobát és a konyha melletti szobát kifestették, a kerítés egy részét is újra festették. A melléképületeket részben kijavították. Június 26-án délután az iskolaudvarban álló haranglábát a Városi Tanács áthelyeztette a plébánia udvarába.⁵⁹ 1961. június 6-án a város a lelkészségre szállította a Szent József templom előtt álló, Haynald Lajos érsek által felállított, Bécsben készült öntöttvas keresztet. A keresztet az utca oldalán, a kerítésen belül helyezték el. A szállítás során megsérült keresztet kijavították majd lefestették.⁶⁰ Június 28-án a lelkészség udvarán álló harangállvány elkorhadott tetőszerkezetét felújították, mely kátránypapír fedést is kapott.⁶¹ Júliusában az iskolatermeket tatarozták. 1963-ban Fényi János kérésére az Érseki Hatóság a Szent Péter Lelkészségnek adományozta a volt kalocsai kórház-kápolnai leszerelt harangját.⁶²

1966 – 1972 között a új kápolna felépítésével egy időben készült el a lelkészlakás kibővítése is Kováts Attila építésmérnök tervei szerint. 1967-ben a lelkészség megkapta a káptalani sekrestyében lévő használaton kívüli kokszkályhát fűtés céljára az új kápolnába.⁶³ 1969-ben elkészült templom tetejére vezető vaslétra a védőkorrallal együtt, a főhomlokzati ún. embléma vas-keresztje, a templom külső vakolása nemes vakolattal, a templom külső fedett folyosójának csatornázása.⁶⁴ 1970-ben a külső folyosó tetejét lebitumeneztek kettős

rétegű szigetelő lemezzel, melyet kavicsággal fedtek be.⁶⁵ 1979-ben a plébánia épületének északi oldalán 10 m² téglá aláfalazás vált szükségessé.⁶⁶

1980-ban A templom tetőcsatornáit és a plébánia ajtóit, ablakait átfestették, felújították.⁶⁷ Rossz állapotban lévő egyik kéményt újrafalazták, a fürdőszoba melletti átnedvesedett falrészt újra alá kellett falazni és vakolni. Az előregeedett vízvezetékcsöveket kicserélték. A plébánia épülete és a melléképület új kőporos vakolást kapott a régi előregeedett helyett. A javítási munkálatokat Bolvári Ferenc kőművesmester végezte el 17357 Ft összegben.⁶⁸ 1981. július és november között végzett munkálatok a templomban: A raktáron lévő, műértékű barokk corпуст Zillich Pál madarasi festőművész restaurálta. Kovács Imre kalocsai asztalosmester a corpusnak új tölgyfa keresztet készített, amit a szentélyben erősítettek fel. Prokop Péter pap-festőművész Rómából 21 db, Szent Péter életéből vett jeleneteket ábrázoló olajfestményt ajándékozott a plébániának. Keretezését fenyőfából Kovács Imre, a képtartó vaskonzolokat Rimai János kalocsai lakatosmester készítette. A festmények szintén a szentélyben nyertek elhelyezést. A képek beállítását és a konzolokra való felerősítését is Kovács Imre végezte el. A konzolok bevésését Bolvári Ferenc kalocsai kőműves végezte. Az oltárkép-fal megvilágosítására szolgáló izzókat és foglalatokat az oratóriumi folyosó mellvédjére Korsós János kalocsai villanyszerelő szerelte fel. A templombelsőt Tamás Ferenc kalocsai szobafestő háromszor, három színárnyalatban festette ki.⁶⁹ 1982-ben Tamás Sándor a templom padjait újíttotta fel lakkozással.⁷⁰ 1983-ban szükségessé vált a templomtér belső világításának felerősítése az oltárképsort megvilágító reflektorok fényerőssége miatt.⁷¹ A plébánia épületében két darab 6.000 kW hőtárolós kályhát helyeztek el. A templom fény- és a plébánia villanyszerelési-, bekötési munkálatait Cselei Károly villanyszerelő kisiparos végezte. Együttesen a fűtőtestek beszerzési és beszerelési költsége 35.000 forintot tett ki. 1987-ben elpiszkolódás és a használat miatt a templom belseje új festést kapott.⁷²

1992-ben a templom tetején az előregeedett bitumenréteget felújították.⁷³ A templom elhasználódott bejárati és oldalajtóit, valamint a hittanterem és a sekrestye külső ablakait is felújították. A gyermekek padjainak melegítése érdekében szieszta-kályhát helyeztek el a templomban.⁷⁴ 1993-ban a lekopott templom és plébánia csatornákat, és a haranglábat is lefestették. A plébánia repedezett, rossz cserepeit átrakták. A plébánia északi oldala olyan rossz állapotban volt, hogy téglákkal kellett rögzíteni a vert fal vakolatát.⁷⁵ 1994-ben a templomba gázfűtés lett beszerelve: 1 db gázkazán, a templom hajójában 10 db nagyméretű, a sekrestyében és az oratóriumban 1-1 db kisebb radiátort helyeztek el.⁷⁶ 1995-ben a vízórákat korszerű és gazdaságos órákkal cserélték fel. 1996. december 9. és 10. között tüzeset történt a Szent Péter templomban. A templomból eltulajdonították a gipszből készült, 100 cm magas szobrot, majd szándékosan tüzet okoztak. A szobor mögött lévő kék selyem függöny elégett, a parketta megégett. A keletkezett füst a falat összekormolta. A rongálással okozott kár 265 000 forint, a lopással okozott pedig 60 000 Ft.⁷⁷ A Generali Biztosító 159.370 forint kártérítést fizetett. Velencei Tamás plébániai kormányzó a pénzből 1996. december 19-én megrendelt 60.000 Ft értékben egy lourdes-i szobrot.⁷⁸ 1997. augusztus 13-án bevezették a telefont a plébániára (Trifon-100 készüléket).⁷⁹ 1997-ben a vezetékes gázt bevezették a plébániára, kialakították a fürdőszobát, valamint felújították a plébániát.

2002-ben a plébánia épületének tetőszerkezete teljes felújítást kapott (gerendák, szarufák, stb. kicserélése) a cserepezés során a tető felét fedték új (Bramack) cserepekkel. 2004-ben a falak további átnedvesedésének megakadályozása végett a plébániát falátvágásos módszerrel

szigetelték. A belső és külső falak is új vakolást, meszelést kaptak. A templom kopott, öregedő nyílászáróit (ajtók, ablakok) lefestették.⁸⁰

III/2. A SZŐLŐKBELI PLÉBÁNIA

III/2.1. A plébánia építése

A templom építésével egyidőben folyt a lelkészlakás kibővítési munkálatai is 1966 és 1972 között. Kováts Attila okleveles építészmérnök tervei alapján. A kőműves munkákat Újvári József, majd Pirisi Károly folytatta és fejezte be. Kialakításra került a konyha, kamra, előszoba, mosókonyha, házvezetői szoba, hálófülke, fürdőszoba, egy szoba, plébánia (iroda, stb.).⁸¹

A Szőlőhegyi Helyi Lelkészséget az Érseki Hatóság önálló lelkeszség rangjára 1947-ben, plébánia rangra pedig 1973. április 29-én emelte.⁸²

III/2.2. A plébánia egyesületi élete

Tanítók, tanárok, hittanárok, káplánok, plébánosok, apáca-nővérek, jeles egyházi és világi személyek – a város életének felpozícióját a lakosság egyre jelentősebb részének a bevonásával igyekezett megvalósítani. Rendkívüli erőfeszítésüknek, fáradtságos munkájuk gyümölcseként számtalan keresztény egyházi majd világi egyesület szerveződött Kalocsa városában. Külön egyesületek jöttek létre fiatalok, öregek, férfiak, nők, gyerekek részére.

Az egyesületek részben a keresztény öntudat és a közösségi szellem erősítését, a hagyományok megőrzését, átörökítését, a jellem formálását (könyvtárak, színelőadások), vidám szórakozások (táncok, bálók, multságok, kirándulások) és olcsó bérletekhez (föld) való jutás lehetőségét szolgálták. Ebbe a virágzó egyesületi életbe kapcsolódott be a Külvárosi Lelkészség (Szent Imre Plébánia) 1922-ben. Aktív szerepvállalásával tovább növelte, formálta és gazdagította a város társadalmi életét.

III/2.2.1 1922–1947 között

Az eperföldi és rokkanttelepi iskolában megszervezték a Szívgyárdát, amely komoly segítséget nyújtott a gyermekek lelki irányításában. A hitélet elmélyítését szolgálta még a polgárasszonyok között létrehozott Mária Kongregáció. A férfiak részére a Keresztény Munkásegylet, a legények részére pedig a Földműves Ifjúsági Egylet, amelyek a paraszti férfitársadalom keresztény öntudatának és szociális megsegítésének előmozdításán fáradozott.⁸³

A Szent Péter Plébánia területileg kívül esett a város központjától: a lakói – a Szőlőhegy és a Gödrök városrész – a legszegényebb réteget adta/képezte. Egyesületi életét tekintve a másik két plébániához képest sokkal szerényebb, hiszen területén csak egyetlen egy egyesületet – Szívgyárdát – állítottak fel a szőlőhegyi iskolában a gyermekek számára; illetve egy kulturális szakosztályt a fiatalság és a felnőttek részére a plébánián.

Annak ellenére, hogy a szegénység rányomta bélyegét a városrészre, lakóinak bizonyos része bekapcsolódhatott a város egyesületi életébe. Egyesületi életét a területileg legközelebb fekvő – a Szent Imre Plébánia területén felállított – Keresztény Munkásegylet és a Földműves Ifjúsági Egylet határozta, határozhatta meg, mivel célkitűzéseivel, hangvételével is a munkás és agrár, illetve paraszti réteget szólította meg elsősorban.

a) Szívgyárda

Az eperföldi, rokkanttelepi és a szőlőhegyi iskolában megszervezték a gyermekek részére a Szívgyárdát. A gárda tevékenységéről, működéséről szóló leírások, jegyzőkönyvek nem maradtak fent az utókor számára. Korabeli templomi hirdetőkönyvek tesznek csak néhány gondolatnyi megjegyzést róla. Zsíros Ferenc S.J. kézikönyve a Jézus Szíve Szövetségéről és Fejes László apát, plébános által Császártöltésen vezetett újbóli Szívgyárda könyve alapján próbálom meg visszavetíteni az akkori kalocsai Szívgyárda célját, működését és a társadalomhoz fűződő kapcsolatát.

A Szívgyárda Jézus szentséges Szívet tisztelő és Jézusért apostolkodni akaró gyermekek szervezete volt. A Szívgyárda célja volt a gyermekek lelki életét a Jézus Szíve tisztelet által fejleszteni és őket gyakorlati erényekre, szülők iránti tiszteletre, szeretetre, engedelmességre, felebaráti szeretetre, kötelességre nevelni. A gárda jó, apostolkodó gyermekeket akart nevelni, és szervezeten vezetni.

A csapat megalakítása, szervezete

A csapat megalapítása minden esetben az illetékes plébános által történt. A plébános legtöbbször képtelen volt a gárdavezetés terhes, sok időt és körütekintést igénylő munkáját egyedül végezni. Szükségessé vált, hogy a gárdavezetéshez segéderőket alkalmazzon. Ezek legtöbbször világiak (tanítók, tanítónők) voltak, de papok, kispapok, apácák, hitoktatók is lehettek vezetőik, de mindig az illetékes plébános megbízásából és jóváhagyásával.

A csapat megszervezése két részből állt:

Jogi megszervezésből: a plébános egyrészt az egyházmegyei vezetőnek, másrészt a Szívgyárda központnak (Budapest, VIII. Mária u. 23.) bejelentette a gárdaalapítás szándékát, és engedélyt kért a megszervezésre.

Gyakorlati megszervezésből: a jelentkező gyermekek számbavétele. A gyermekek jelentkezése után a szülőkkel értekezletet kellett tartani.

A Szívgyárdának tagja lehetett minden fiú- és leánygyermek 7-14 év között. A tagok először próbaidősek, újoncok lettek. A próbaidő alatt a gyermekeknek meg kellett ismerkedniük a szívgyárdista mindennapi életével, annak kötelességeivel és jogaival is. A csapat belső beosztását is megszervezték. Az egész csapat századot alkotott. A századok szakaszokra, a szakaszok rajokra tagozódtak. A század élén állt a kapitány, a szakasz élén a szakaszparancsnok, a rajok élén a rajparancsnok.

A csapat megalakulásakor nevet kaptak (pl.: Apostol raj). A várakozási idő elteltével ünnepélyes gárdaavatás keretében lettek valóságos szívgyárdistákká.

Szorosan vett szabályok a következők voltak:

A vallási kötelességek pontos teljesítése.

Gyakori – ha lehetséges – napi szentáldozás.

Jézus Szíve tiszteletének gyakorlása és terjesztése.

Gyakorlati erények a felebaráttal szemben.

A Jézus Szíve skapuláré-érem viselése.

A napi felajánló ima elmondása.

A közös összejöveteleken, ájtatosságokon való részvétel.

Gárdavezető az lehetett, akin keresztül Jézus szeretete ki tudott áradni a gyermekekre.

A gárdavezetőnek rátermettségével, buzgóságával, ügyszeretetével alkalmas eszközévé kellett válnia a gyermekeket különösen szerető isteni mesternek és jó barátnak.⁸⁴

A Szívárdá és a társadalom

A Szívárdá a gyermekeket a mindennapi életre akarta vallásosan felkészíteni. Ne érje őket felnőtt korukban olyan hatás, ami lelki kárt okozna nekik. A gárdisták, kikerülve a társadalomba, otthon érezzék magukat. Tudjanak hatni az emberekre jó irányba, ne pedig ők alakuljanak hozzájuk rossz irányba.

A Szívárdá a legalkalmasabb társadalom-formáló gyermekegyesület volt. A társadalommal való kapcsolatfelvétel már a gárdagyűlések keretében megtörtént (heti parancsok megválasztásával).

A gárdista jellemzői, kötelességei voltak:

1. A szívárdista jelvényt viselt („*A jelvény kötelez!*”).
2. A gárdista sajtóapostol volt. A sajtótermékek apostoli buzgósággal végzett terjesztésében nyilvánult meg (pl. A Szív újság).
3. A templomi példaadás, viselkedés is tárgya volt az önnevelésnek, és a felnőttek formálásának (társadalmi nevelés). Minisztráció végzése.
4. Közös áhítatgyakorlatok: havi közös gyónás és áldozás a gárdavezetővel az élen.
5. A hazafias neveltetésben elengedhetetlen volt a nemzeti ünnepek megtartása.

A gárdavezetés legfontosabb eszközéül a heti összejövetelek szolgáltak. Az összejövetelek célja volt az elmúlt időszak áttekintése, az elért eredmények csoportonként, egyenként való megbeszélése, az új célkitűzések, parancsok kiadása és a gyermekek játékos foglalkoztatása, de mindig nevelő céllal. Az összejövetelek két részből álltak: komoly és játékos részből.⁸⁵ Ha elérték azt az életkort (14 év), átléphetek a Jézus Szíve Tisztelet ifjúsági szervezeteibe. Majd végül beléphetek a Jézus Szíve Szövetség felnőtt szervezetébe.⁸⁶ A szőlőhegyi iskolában működő Szívárdát 1948 nyarán (júniusában) belügyminiszteri – 185.993/1948. III. sz. – rendelet alapján oszlatták fel. Czár Menyhért lelkészt a határozatról Péter István Kalocsa megyei város polgármestere értesítette levélben. A feloszlátás tényszerűségét a következőképpen adja tudomására:

„Tudomásomra jutott az is, hogy egyes helyeken a papok úgynevezett testőrgárdákat szerveztek, illetve szerveznek. Felhívom a címet, hozza azonnal a papok tudomására, hogy ezen testőrgárdákat a reakció fedőszervének és illegális államellenes alakulatnak tekintem, ha ilyet szerveztek a papok, azonnal oszlassák fel, mert ellenkező esetben az ilyen testőrgárda tagjait, ha nem is követnek el semmit, az érdekelt egyházi személyekkel együtt internáltatni fogom.”⁸⁷

b) Negyvenszállási Katolikus Gazdakör

Az egyesületet, Szőlőhegytől távol eső területen, Negyvenszálláson alapították meg 1936-ban. A gazdakör elnöke révén kapcsolódott a lelkészséghez, mert a tiszteletbeli elnöke kezdetben a Kalocsa Külváros plébánosa, majd a szőlőhegyi lelkész volt. A kör tevékenységéről szóló jegyzőkönyveket nem találtam. A Negyvenszállási Katolikus Gazdakör alapszabályai – mint egyetlen fennmaradt forrás – alapján próbálom meg bemutatni az egyesület működését. A kör célja volt a Negyvenszálláson és vidékén lakó katolikusok szellemi, társadalmi és

anyagi érdekeinek előmozdítása a vallás-, erkölcsi szellem a hazafias irányú közművelődés és az összetartás öregbítése által, a politika teljes kizárásával. Tagja lehetett minden katolikus vallású, tisztességes, feddhetetlen előéletű és kifogástalan jellemű egyén, ha rendszeresen felvétetett.

A kör rendes, pártoló, alapító (férfiak) és pártoló tagokból állt. *Pártoló tagok* csak nők és vidéken, vagy Negyvenszállás környékén lakó férfiak lehettek. A kört évenként pénzbeli segéllyel támogatták. *Tiszteletbeli tag* az lehetett, akit a kör megválasztott. Az egyesület elöljárósága a nagygyűlés által négy évre választott elnök (tisztelőbeli elnök), alelnök, jegyző, pénztáros, ellenőr és a könyvtáros.

Tiszteletbeli elnök: kezdetben a mindenkori Kalocsa-Külváros plébánosa, majd a szőlő-hegyi lelkész volt. Az *elnök*, mint a kör képviselője és vezetője, a nagygyűlések és az igazgató - választmányi ülések összehívója, amelyeken maga elnökölt. Tanácskozásokat vezetett, szerződéseket kötött, a nagygyűlés vagy az igazgató-választmány határozatait végrehajtotta. Az igazgató-választmány jelentéseit és indítványokat a nagygyűlés elé terjesztette. A pénztár állapotát bármikor ellenőrizhette, szükség esetén meg is vizsgálathatta. Az *alelnök* az elnök „akadályoztatása” esetén lépett ideiglenesen a helyébe. A *jegyző* a nagygyűlések és az igazgató-választmányi ülések jegyzőkönyveit vezette. Azokat az elnökkel és a hitelesítőkkal együtt alá kellett írnia. Őrizte és használta a kör pecsétjét. Az elnök megbízásából folytatott levelezést a kör nevében. A *pénztáros* a tagok névsorát tartotta nyilván, a felvételi és tagsági díjakat szedte be. A kiutalványozott összegeket nyugta mellett kellett kifizetnie. A kör cselekvő és szenvedő vagyonállapotáról rendes könyvet vezetett, melyet a nyugtákkal és egyéb okiratokkal együtt lezárt évenként. Mindenről a legfelső ülésen a választmánynak be kellett mutatni. A gondjaira bízott pénzekről vagyonával állt jól. Az *ellenőr* a pénztáros munkáját és a pénztár állapotát ellenőrizte. Hiányosságok esetén jelentést tett az igazgató választmánynak. A *könyvtáros* felügyelt a könyvtárra. A könyvek jegyzékét rendben tartotta, esetleg ki is egészítette. A könyvtárra hozott határozatokat végrehajtotta. A könyvtár hiányáért felelős volt.

Tagok felvétele, kizárása: Aki a kör tagja akart lenni, szándékát az elnökséggel tudatnia kellett. A belépni kívánó nevét és állását a kör helyiségében lévő táblára függesztették ki 8 napra. A kifüggesztés mellé az ajánló nevét is fel kellett tüntetni. Felvétele vagy elutasítása felett az igazgató-választmány titkos szavazás útján határozott. A felvétel elnyeréséhez a szavazatok kétharmadát meg kellett szerezni. A határozatokról a jegyző levélben értesítette az érintetteket.

Minden tag, illetve rendes tag beiratkozáskor felvételi-, valamint a berendezésre a könyvtár részére díjat fizetett. Kezdetben a rendes tagok évenként 50 pengőt, a pártoló tagok minden évre 2-2 pengőt, az alapító tagok egyszer, s mindenkorra legalább 2 pengőt voltak kötelesek tagsági díjul fizetni. A tagsági kötelezettség két évre szólt. A fizetési kötelezettségüket nem teljesítő tagokkal szemben bírói eljárást rendelhettek el. Becsületbe és jó erkölcsbe ütköző cselekmények miatt vagy a kör tekintélyét célját, és érdekeit csorbító tagokat az igazgató-választmány által, előzetes megintés után ki lehetett zárni. A kizáráshoz, abszolút többség kellett. A kör ügyeit a következő gyűléseken intézhették: nagygyűlés, igazgató-választmányi és a tisztviselők által.

Nagygyűlés: Minden évben egyszer ült össze. Idejéről és tárgysorozatáról a tagokat a táblai kifüggesztésen értesítették. Rendkívüli nagygyűléseket akkor tartottak, ha az elnök összehívta, vagy ha az igazgató-választmány két-harmada döntette el, vagy ha a kör tagjainak egyharmada találta szükségesnek. Tagjai a kör minden rendes tagja és az alapító tagok. A

tagok azonban választási és szavazási jogaikat csak személyesen gyakorolhatták. A nagygyűlés határozatait nyilvános szavazás útján hozták meg (de 10 tag kérésére az elnök titkos szavazást rendelhetett el). A gyűlés csak két-harmados jelenlét esetében volt határozatképes. A szavazatok egyenlősége esetén az elnök szavazata döntött. A nagygyűlés jegyzőkönyvét a jegyző vezette, melyet az elnök és a kiküldött két tag hitelesített aláírásával. A nagygyűlés hatáskörébe tartoztak: *a)* a tisztviselők, az igazgató-választmány és a tiszteletbeli tagok megválasztása; *b)* az évi jelentések és számadások jóváhagyása, a felmentvény megadása és a költségelőirányzat megállapítása, *c)* a tagdíjak felemelése vagy leszállítása; *d)* a rendszeresen tett indítványok letárgyalása; *e)* és azok az ügyek, amelyek a választmány hatáskörébe tartoztak.

Igazgató-választmány: A tisztviselőkből, 10 rendes és 4 póttagból állt. A rendes és póttagokat a nagygyűlés választotta közfelkiáltással. Tagjainak felét minden évben kisorsolták. Helyettük új tagokat, vagy a régieket választották meg. Elnöke a körelnök, vagy az alelnök, vagy a megjelentek közül a legidősebb személy. A választmány az elnökkel együtt 7 taggal már határozatképes. Gyűléseket minden hónapban tartottak. Jegyzőkönyveit a kör jegyzője vezette, melyet az elnöknek, a jegyzőnek és két választott tagnak kellett hitelesíteni aláírásával. A választmányi ülések nem voltak nyilvánosak. A választmány feladata volt: *a)* ajánlott tagok szavazás útján való felvétele vagy elutasítása; *b)* panaszokban ítélet meghozatala; *c)* köri helyiség kibérlése, berendezési tárgyak beszerzése; *d)* hírlapok, folyóiratok és könyvek meghozatala, *e)* leltározás, számadások átvizsgálása, nagygyűlés határozatainak végrehajtása. Az igazgató-választmány bármely határozata ellen a nagygyűlésen fel lehetett lebbedzni.

A gazdakör egyes alkalmakkor felolvasásokat, szavaslásokkal és énekkel egybekötött nagyobb ünnepeket és multságokat tartott.⁸⁸ 1945-ben a Kalocsa város polgármesterének (a Pest vármegye alispánjának 9901/1945. kig. sz. és a magyar belügyminiszter 20.165/1945. sz. B.M.I. rendeletére) felhívására jelentést kellett tenni az egyesület működéséről.⁸⁹ 1946-ban ismét jelentést kellett tennie az egyesület vezetőségéről és az egyesület tagjairól.⁹⁰ 1949-ben a Negyvenszállási Gazdakört a belügyminiszter az 1936.: XVII. Tc., illetve a 7.330/1946. M.E. sz. rendelet alapján feloszlatta, mert az alapszabályban kitűzött célját megvalósítani nem tudta és alapszabályát a demokratikus szellemnek megfelelően nem módosította.⁹¹ 1944. április 17-én a város „nyilas uralom” alá került, az újonnan kinevezett dr. Lantay István polgármester személyében. Lantay hamarosan rendeletet adott ki a kalocsai zsidók gettóba gyűjtéséről (Tomori utca 27-31, 66-72, 81. számú, a Szent István király út 75. számú, a Híd utca 62-68. számú házak). A Kalocsán összegyűjtött zsidóságot szegedi gyűjtőtáborba szállították. A kalocsai zsidóságból 939 ember pusztult el különböző koncentrációs táborokban.⁹²

1944. október 15-én nyilas hatalom átvétel történt Kalocsán, dr. Lantay István nyilas érzelmű polgármester és Rendek Imre nyilas pártvezér vezetésével. 1944. október 31-én a város orosz megszállás alá került. A nyilas vezetők elmenekültek.⁹³ Az orosz katonák elszállásolása, óriási terheket rótt a városra (pl. ideiglenes kórházak). 1945-ben sorra alakultak meg Kalocsán a politikai pártok helyi szervezetei (kommunista párt, szociáldemokrata párt, paraszt párt, kisgazda párt, demokrata párt).⁹⁴

III/2.2.2. 1948–1989 között

Ennek az időszaknak mind a plébánia mind a város életét a kommunista hatalom által diktált törvények és ideológiák alakították, határozták és szervezték meg. Az intézmények

államosítás alá kerültek. Az egyesületek feloszlata, megszüntetése 1945 és 1946-ban rendeleti úton kezdődött el. 1948-ban államosították az egyházak által fenntartott iskolákat is. Az 1950-es évektől kezdve sorra alakultak a szövetkezetek; vállalatok; repülőtér és laktanya épült Kalocsán. A város vörös aranyának számító fűszerpaprika továbbra is őrizte központi szerepét, de mellette jelentős szerepet kapott a kézművesipar is. Fejlődött az egészségügy, oktatás, a mezőgazdaság, az „ipar”, közlekedés (infrastruktúra). Hatalmas építkezések kezdődtek el (pl. lakótelep, iskola épületek, stb.). A fejlődést jól mutatta a város lélekszámának folyamatos emelkedése.⁹⁵

Az egyházközség egyesületi életének ezen időszakáról nagyon keveset tudunk. Mi lehet ennek az oka? *Feltételezésem kettős irányú volt.* **1.** Azért, nem jött létre új egyesület a város ezen részén, mert az ott élők anyagi, szociális helyzete nem tette lehetővé, illetve érdeke ezt nem kívánta meg. A Belváros és részint a Külváros pezsgő egyesületi életről tett tanúbizonyságot. Aki akart és szeretet volna valamelyik egyesületnek a tagja lenni, biztosan beléphetett. **2.** Ha működött is, akkor vagy feloszlatták, vagy teljesen beolvasztották egy másik, a kor igényeit kielégítő és annak minden érdekét megtestesítő másik egyesületbe, szövetkezetbe. Akkoriban ez bevett szokás volt, nemcsak Kalocsán, hanem az egész Magyarországon. Kizárólagos forrásul az egyházközség képviselőtestületi jegyzőkönyve, illetve historia domusa szolgált. Nagyon szűkszavúan fogalmaz mindkettő! A városban is működő egyesületek neveit említi csupán. Kutatásaim eredménye az első pont felé hajlanak, azt támasztják alá. A Kalocsán működő egyesületek névanyagát (jegyzőkönyvek, választmányi listák, stb.) vettem össze a Szőlőbeliek neveivel (képviselőtestületi jegyzőkönyvek, plébániai anyakönyvek, stb.). A legtöbb helyen egyezést találtam, mert a név mellett feltüntették azt a városrészt is, ahonnan az illető származott. A szőlőhegyiek megfordultak, és aktív részesei voltak a város, különböző pontjain szervezett egyesületeknek.

A kutatások során sikerült rábukkanom egy egyesületre (Kalocsa Szőlőhegyi R. Katolikus Egyházközség Kulturális Szakosztálya), ami a plébánián folytatta működését! Sajnos mindezt, csak egyetlenegyszabályzattámasztjaalá, amit az Érseki Hatóság 3389/1948. sz. alathagyott jóvá.

a) Kalocsa Szőlőhegyi R. Katolikus Egyházközség Kulturális Szakosztálya

A szakosztály tevékenységéről szóló jegyzőkönyveket, bővebb leírásokat és leveleket nem találtam. A Kalocsa Szőlőhegyi R. Katolikus Egyházközség Kulturális Szakosztályának szabályzata, illetve az egyházközség képviselőtestületének 1948. március 21-i jegyzőkönyve - mint egyetlen fennmaradt forrás - alapján próbálom meg bemutatni a szakosztály működését. A szakosztályt 1948. március 21-én alapították. Az Érseki Hatóság 1948. május 26-án kelt 3389/1948. sz. alatt erősítette meg az engedélyt.

A szakosztály célja: A katolikus vallású férfiak, nők és az ifjúság vallásos érzületének az elmélyítése, az istentiszteletek fényének az emelése, a tagok vallásos kultúrájának a terjesztése, a demokratikus életre való nevelése volt, a napi politika kizárásával. *Tagja lehetett:* minden büntetlen előéletű állampolgár, aki a 16. életévét elérte, nemre való tekintet nélkül. *A tagok kötelességei voltak:* A kulturális szakosztály életében, egyházi istentiszteleteiben, körmeneteiben és egyéb vallásos meg-mozdulásaiban személyesen való részvétel. A kultúrnyó emelésében akár tevőlegesen, akár hallgatólagosan részt venni. A heti taggyűlésen pontosan meg kelet jelenni.

A Kulturális Szakosztály *egyházi vezetője:* az egyházközség mindenkori elnöke, ügyvezetője, az előbbinek egyházi megbízottja; *világi elnöke:* az Egyházközség Szabályzatának

88 §. a) pontja értelmében az egyházközségi képviselőtestület által, a képviselők közül megválasztott tag volt. Az egyházközségi képviselő-testület az egyházi elnököt, illetve helyettesét, valamint a világi elnököt rendes körülmények között előzetes sürgősség esetén utólagos jelentéstétel kötelezettségével fegyelmi és nevelési ügyekben teljes jogkörrel ruházta fel. *Kizáró oknak* számított: a büntetett előélet, jogerősen marasztaló büntető bírói ítélet, erkölcstelen életmód, a házirend ismételt megsértése.⁹⁶ A szakosztály további működéséről illetve annak megszűnésére vonatkozó leírást nem találtam, sem a Kalocsai Érseki Levéltárban, sem a plébánia irattárában.

III/2.2.3. 1990–2007 között

Az új politikai rendszer támogatta az egyházat. Az egyesületi élet a Szent Imre Plébánián (egyházközségben) kezdett elfojtott csirájából kihajtani és megújult erővel igyekezett magának utat törni. A plébánosok és káplánok minden erejüket bevetve próbálták meg a Szent Imre Egyházközség felnőtt és ifjúsági életét felpezsdítette. Csoportosulásokat szerveztek számukra. Megszervezték a felnőtt és ifjúsági hittant, kirándulásokat, lelkinapokat, bálakat, ifjúsági mozgalmak (cserkészlet), csoportok kezdték meg működésüket a plébánián. 1995-től Finta József káplán egyre több erőfeszítést tett az egységes ifjúság megteremtéséért. Munkálkodásának gyümölcseként két ifjúsági csoport kezdte meg működését a plébánián: a Pubertársaság (15-17 évesek) és az Ifjúsági csoport.

Finta József körzeti ifjúsági referensi megbízást kapott, s a Szent Imre Plébánia a város és környéke katolikus ifjúsági központja lett. Elkezdődtek az azóta rendszeressé váló ifjúsági programok (ifjúsági misék, lelki napok, bálak).⁹⁷ A lelkesedés és a töretlen munka „határokat” nem ismerve egyre nagyobb és szélesebb körben hódította meg a fiatalok, felnőttek szívét és érzelmét. A Szőlőhegyi Plébánián is életre hívták a fiatalok egyesületi csoportját.

a) Ifjúsági csoport

Dr. Finta József plébános aktív közreműködésével 2001-ben megszervezték az ifjúsági csoportot Szőlőhegyen. Feladatául szolgált és szolgál ma is (a fiatalok) egységes „keresztény szellemű”, vidám és „kellemes” szórakoztató – hasznos – időöltéssel összekapcsolt társas összejövetelek tartása. Mindezek együttes hatásával valósul meg a legfőbb cél: „bérmálás szentségére való felkészítés, felkészülés”. Az összejövetelek alkalmával közvetlen beszélgetések is folynak. Minden találkozó egy-egy választott témakört (pl. családi életre való felkészülés stb.) „dolgoz fel”. A fiatalok a plébánia életében is aktív szerepet vállalnak: templomi szolgálatokban (ministráns), nagyheti szertartásokon, ünnepi – úrnapi körmeneteken, búcsúk alkalmával, vendéglátás (plébánián), stb. A plébánia élete szorosan kapcsolódik az Eperföldi Plébániához (pl. ifjúsági bálak, farsangi bál – műsorok, nyári táborok, stb.), melyben a szőlőhegyi ifjúsági csoport is segítségével aktív szerepet vállal.

Létszáma 2006-ban 7 és 8 fő között változott.⁹⁸

A használt Főegyházmegyei Levéltár iratanyag jegyzékének (fond- és állagjegyzék) rövidítései:

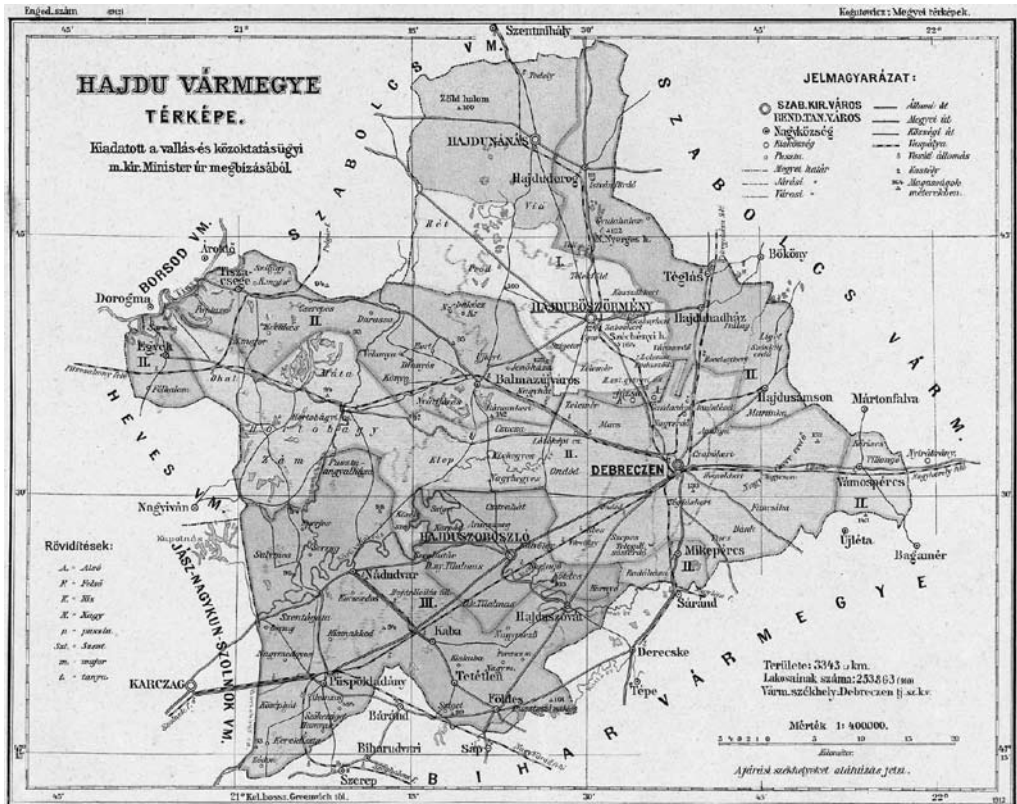
- KFL. = Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár
- KFL. I. = Kalocsai Érseki Levéltár
- KFL. I. 1. = Kalocsai Érseki Hivatal
- KFL. I. 1. b. = Plébániai iratok

JEGYZETEK

- ¹ FARKAS LÁSZLÓ–FEJES LÁSZLÓ: *A kalocsai Szent Imre Plébánia Historia Domusa*. 8.
- ² *Szent Péter Plébánia Irattára* (későbbiekben rövidítve: Szt.P.P.P.I.): 60/1965.
- ³ Szt.P.P.P.I.: 4640/1921.
- ⁴ FARKAS LÁSZLÓ–FEJES LÁSZLÓ: *A kalocsai Szent Péter Plébánia Historia Domusa*. 8–9.
- ⁵ KFL I.1.b. Plébániai iratok: 1298/1947.
- ⁶ KFL. I. 1.b. 1301/1947.
- ⁷ KFL. I. 1.b.: 75/1947.
- ⁸ Szt. P.P.P.I.: 7/1971.
- ⁹ Szt. P.P.P.I.: Érseki Körlevelek 1948. IX. 3046.sz./isk. Kalocsa, 1948, Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája. 41.
- ¹⁰ Szt. P.P.P.I.: 1950. január 5-én felvett jegyzőkönyv (nyilvántartási szám nélkül).
- ¹¹ Szt. P.P.P.I.: 1166/1955.
- ¹² Szt. P.P.P.I.: 105/1960.
- ¹³ Szt. P.P.P.I.: 46016/151/1960.
- ¹⁴ Szt. P.P.P.I.: 105/1960 és 64/1966.
- ¹⁵ Szt. P.P.P.I.: 116/1962.
- ¹⁶ Szt. P.P.P.I.: 6/1965.
- ¹⁷ Szt. P.P.P.I.: 8/1964.
- ¹⁸ Szt. P.P.P.I.: 80/1966.
- ¹⁹ Szt. P.P.P.I.: Szent Péter Plébánia Építési Naplója II. (1967. IX. 1. – 1968. V. 4.)
- ²⁰ Szt. P.P.P.I.: 112/1967., 91/1967.
- ²¹ Szt. P.P.P.I.: 69/1968.
- ²² Szt. P.P.P.I.: A kalocsai szőlőhegyi Szent Péter Kápolna építési pénztára (1966-1972); 60/1972.
- ²³ Szt. P.P.P.I.: 843/1973.
- ²⁴ Ezen adatok lelőhelye a Szt. P.P. irattárában talált levelezések, melyet az egyházközség folytatott a mesteremberekkel és az adományozókkal (a szerző).
- ²⁵ Szt. P.P.P.I.: Idézve Kováts Attila főgyeházmegeyi okleveles építészmérnök műszaki átvételi jelentéséből, a kalocsai Szent Péter templomban oltárkép elhelyezés munkáiról. Bp. 1981. december 23. – Kövesi István plébános által felterjesztve 81/1981. sz. a.
- ²⁶ Szt. P.P.P.I.: A kalocsai-szőlőhegyi Szent Péter Lelkészség kápolnájának építési naplója I. 86/1967. (1966. február 3.–1967. augusztus 31.)
- ²⁷ Szt. P.P.P.I.: A kalocsai Szent Péter kápolna építési naplója 1966-1972.
- ²⁸ Szt. P.P.P.I.: 14/1970; valamint az 1971. augusztus 7-én kelt elismervény szerint Fényi János a Boromisza féle harangot a főszékesegyház torony alatti helyiségébe szállította.
- ²⁹ Szt. P.P.P.I.: Kimutatás a Kalocsa Szent Péter és a negyveni kápolna harangjairól. Kalocsa, 1966. nov. 17. (nyilvántartási szám nélkül)
- ³⁰ Szt. P.P.P.I. Kimutatás a Kalocsa Szent Péter és a negyveni kápolna harangjairól. Kalocsa, 1966. nov. 17. (nyilvántartási szám nélkül)
- ³¹ Szt. P.P.P.I.: Kimutatás a Kalocsa Szent Péter és a negyveni kápolna harangjairól. Kalocsa, 1966. november 17. (nyilvántartási szám nélkül)
- ³² Szt. P.P.P.I.: Ifj. Kókai István kép- ácsmester költségvetése – elszámolás a negyveni kápolna tetőzetének eternit palával való fedéséről 1933. VIII. 31. (nyilvántartási szám nélkül)
- ³³ Szt. P.P.P.I.: 855/936. Negyvenszállási rk. Kápolna kibővítésének előmértetes költségvetése Mácsay László építőmester 1935. VII. 19.; 881/1936; 1144/1936.
- ³⁴ Szent Péter Plébánia Historica Domusa 1949. 4–5.
- ³⁵ 2568/1953.
- ³⁶ Szt. P.P.P.I.: 20/1958.
- ³⁷ Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1958. 9.

- 38 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1960. 14.
 39 Szent Péter Plébánia historia Domusa 1961. 17.
 40 Szt. P.P.P.I.: 33/1962; 61/1962; 1420/1962.
 41 Szt. P.P.P.I.: 69/1962.
 42 Szt. P.P.P.I.: Arató György számlája 1968. november 22.
 43 Szt. P.P.P.I.: Arató György számlája 1970. augusztus 7.; 53/1970.
 44 Szt. P.P.P.I.: 35/1973.
 45 Szt. P.P.P.I.: 13/1974.
 46 Szt. P.P.P.I.: Szvetnyik István költségvetése 1985. augusztus 22, 2624/1985 Bács-Kiskun Megyei Tanács építési engedélye; Kalocsai Főegyházmegye Házi Tatarozó Brigádjának végszámlája (munkaszám 85/14) a negyvenszállási templom tatarozási munkáiról 1986. december 22.; Pálinkás Mihály bajai bádigos költségvetése 1986. május 24.
 47 Dr. Finta József plébános elbeszélése alapján.
 48 Farkas László – Fejes László: A Szent Imre Plébánia Historia Domusa 8–9.
 49 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1939. 2.
 50 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 2.
 51 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 2.
 52 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1948. 4.
 53 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1949. 4.
 54 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1950. 5.
 55 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1915. 5.
 56 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1956. 6.
 57 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1957. 7.
 58 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1959. 10–11.
 59 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1960. 13–14.; 2133/1960
 60 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1961. 15–16.
 61 Szent Péter Plébánia Historia Domusa 1961. 16.
 62 Szt. P.P.P.I.: 42/1963; 1621. sz./1963; 44/1963.
 63 Szt. P.P.P.I.: 26/1967, 960/1967.
 64 Szt. P.P.P.I.: 844/1970. Képviselő-testületi jegyzőkönyv 1970. január 25.
 65 Szt. P.P.P.I.: 1204/1971. Képviselő-testületi jegyzőkönyv 1971. január 31.
 66 Szt. P.P.P.I.: 76/1979.
 67 Szt. P.P.P.I.: Hirdetések (kéziratban) 1980. VII. 20.: évközi 16. vasárnap
 68 Szt. P.P.P.I.: 930/1980. Képviselő-testületi jegyzőkönyv 1980. május 30.
 69 Szt. P.P.P.I.: Kováts Attila műszaki átvételi jelentése a kalocsai Szt. Péter templomban oltárkép-elhelyezés munkáiról 1981. december 23.; 82/1981.; 1672/1981.
 70 Szt. P.P.P.I.: Hirdetések (kéziratban) 1982. V. 16.: húsvét 6. vasárnapja.
 71 Szt. P.P.P.I.: Hirdetések (kéziratban) 1983. XI. 25.: karácsony ünnepe és 1983. XII. 31. – 1984. I. 1.
 72 Szt. P.P.P.I.: (31/1997), 1052/1997 Kalocsa Szent Péter templom leltára.
 73 Szt. P.P.P.I.: (31/1997), 1052/1997 Kalocsa Szent Péter templom leltára.
 74 Szt. P.P.P.I.: 461/93. Képviselő-testületi jegyzőkönyv 1993. február 7.
 75 Szt. P.P.P.I.: 577/94. Képviselő-testületi jegyzőkönyv 1994. február 6.
 76 Szt. P.P.P.I.: (31/1997), 1052/1997.
 77 Szt. P.P.P.I.: 2/1997. Kiss György jelentése, illetve a rendőrség által készített jegyzőkönyvből.
 78 Szt. P.P.P.I.: 13/1997.
 79 Szt. P.P.P.I.: T.sz.: T002853/97. Munkaelvégzési nyilatkozat 1997. augusztus 19.
 80 Dr. Finta József plébános elbeszélése alapján.
 81 Szt. P.P.P.I.: A lelkészlakás toldalék részének külső és belső vakolásáról költségvetés 1971. november 18. (Pirisi Károly) (nyilvántartási szám nélkül)
 82 FARKAS LÁSZLÓ–FEJES LÁSZLÓ: *A Szent Imre Plébánia Historia Domusa*. 8.

- 83 FARKAS LÁSZLÓ–FEJES LÁSZLÓ: *A Szent Imre Plébánia História Domusa.* 9.
- 84 KISHÁZI MIHÁLY: *A szívgárdavezetés segédkönyve.* Esztergom, 1943.
- 85 Uo.
- 86 P. MÜLLER LAJOS: *S. J.: A Jézus Szíve-tisztelet története.* 1944, Korda R.T.
- 87 Sz.P.P.P.I.: 6/1948. Kalocsa megyei város polgármesterének levele Czár Menyhért lelkésznek 1948. június 16.
- 88 Szt. P.P.P.I.: 8117. Negyvenszállási Gazdakör alapszabályai.
- 89 Szt. P.P.P.I.: 3995/1945.
- 90 Szt. P.P.P.I.: Kalász György miniszteri osztálytanácsos levele 1946. április 8. (Magyar Belügy-miniszter sz.: ad 250.826/1945. hivatkozva)
- 91 É.H. 7456/1949.
- 92 ASBÓTH MIKLÓS–ROMSICS IMRE: *Kalocsa múltja és jelene.* Kalocsa, 1998. 159.
- 93 Uo.
- 94 Uo. 160.
- 95 Uo. 169.
- 96 Jegyzőkönyv 1948. március 21., ill. Szt. P.P.P.I.: Kalocsa-szőlőhegyi r.k. Egyházközség Kulturális Szakosztályának Szabályzata 1948. március 21. (3389/1948.)
- 97 Dr. Finta József plébános elbeszélése alapján.
- 98 Dr. Finta József plébános elbeszélése alapján.

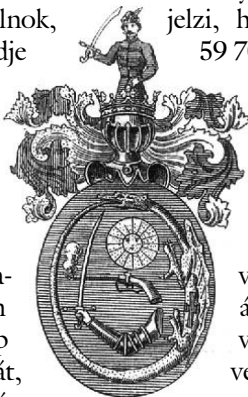

Hajdú vármegye története

„Valamikor címerében nap lángol, fegyver füstölög, kardot emel egy páncélos kar, saját farkába mar a sárkány. Határai Szabolcs, Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Heves és Borsod vármegyék, földje sík, száztíz-százhusz méterrel haladja meg a tenger szintjét, nyugati részén a Tiszáig még lejt is valamit, ott csak kilencven méter. Talaja alluviális lösz, zsíros televény váltakozik rajta szikes területekkel, és vannak mocsaras vidékei is. Pedig folyóvizekben nem gazdag ez a táj, a Tisza épp csak hogy érinti a megye határát, egyetlen nagyobb vize a Hortobágy, amely a debreceni határt elhagyva Nádudvarnál a Kadarccsal egyesül, s Debrecen, Elep és Álomzúg pusztái között kanyarogva a Kösélyszegeben a Kösély eret foglalja magába. (...) A Kösélynek tulajdonképpen csak hossza volt, esése nem, s éppúgy a Sárréten enyészett el végül, mint a terület valamennyi vize. A Sárrét és a Hajdúság vidéke, a puszták, alig vizek, mocsarak, több mint háromszázféle madár búvóhelye...”¹ – írja Szabó Magda, Debrecen város híres szülöttje *Régimódi történet* című regényében.

A megye 3353 km²-es területe szinte teljesen sík vidéket jelent, átlagosan 110-120 méter tengerszint feletti magassággal. Folyóvizekben meglehetősen szegény vidék: a Tisza csak a megye északnyugati határát érinti s egyetlen jelentősebb folyóvize a Hortobágy. A XIX. század végén 317 104 ha termőterülettel bírt, melyből 171 051 ha szántóföld, 33 209 ha rét, és 89 200 ha legelő, a többi pedig erdő, nád, szőlő, és kert.

Akkoriban főbb termékei a búza, árpa, rozs, zab, köles, s kisebb mennyiségben repce és dohány volt. Jelentékeny állattenyésztését jelzi, hogy a megyében 1884-es évben 59 703 db magyar s 615 nem magyar fajtájú szarvasmarha, 139 bivaly, 29 262 ló, 539 szamár és öszvér, 120 858 sertés, 310 013 juh és birkák és 143 kecske; továbbá 540 915 darab tyúk, 7128 pulyka, 85281 lúd, 57742 kacska és 166 319 galamb, valamint 3484 méhkas alkotta az állományt. Lakossága 1870-ben (a vármegye későbbi területét alapul véve) 165 659, 1880-ban 173 329, amely lélekszám 1891-re jelentékeny növekedést mutatva 190 978 főre nőtt. A szinte teljesen magyar (99 %) lakosságú megyén belül a vallási felekezetek között egyértelmű a reformátusok túlsúlya (147 171 fő), ezen kívül jelentősebb számban katolikusok (21 795), görög katolikusok (10 990) és izraeliták (9749) éltek Hajdúban.

A török hódítás alatt leigázott vármegyék – a földtől és a termelő munkától elszakított – népéből katonának állt nemesek és jobbágyok alkották a valamikori Hajdúkerület lakosságát. Kezdetben a magyarok, vagyis a hajdúk közé keveredett délszláv etnikumok asszimilációja igen hamar végbement. Lakosai olyan szabadparasztokká váltak, akik katonai szolgálattal tartoztak mind az erdélyi fejedelemnek, mind a magyar királynak.²

A *Hajdúkerület* elnevezés terminológiája is külön hangsúlyozza a terület fejlődését. Eleinte *hajdúvárosok*, vagy *hét hajdúváros* néven említették, majd Polgár kiválásával, *hat hajdúváros*, vagyis *septem oppidorum*

Haidonomicalium néven szerepelt. Később vált általánossá a *Hajdúkerület*, latinul *Distriktus Haidonomicalis*.³

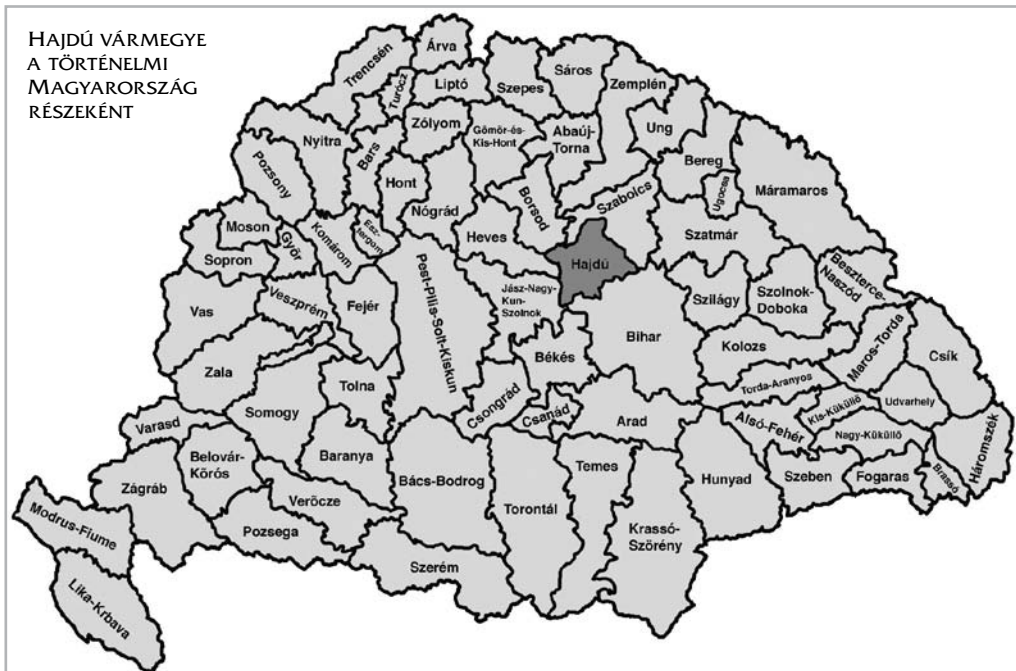
Bocskai István közbenjárásával, először településenként szerveződtek össze. Kiváltságolásai Kölesér-Nagyszalonta kivételével, kizárólag Szabolcs vármegyére korlátozódtak, melynek tartalma szerint a hajdúkat nemesi jogok illették meg. A vármegye azonban ezt a lépést nem hagyta szó nélkül, így 1614-ben panaszt emeltek amiatt, hogy a hajdúk nemesi kiváltságaik ellenére is határozottan elkülönítették magukat, többnyire nem vettek részt a megye rendjeinek munkájában. A nádor, Thurzó György megoldásképpen a következő utasítást adta ki: „...jövőben a régi nemesek szokásai és az ország törvényei értelmében ismerjék el a megye joghatóságát és bíraskodását”, amit a magyar országgyűlés 1618 évi LXXIII. törvény cikkében tett hivatalossá.⁴

A hét hajdúváros – Böszörmény, Szoboszló, Nánás, Polgár, Dorog,

Vámospércs –, a XVII. század elején került ki Szabolcs vármegye kerületéből, s így már csak a kassai főkapitányság alá tartozott. Mindezek ellenére, ebben az időszakban még nem lehet szó a városok feletti, középszintű feladatokat ellátó intézményről, csak az azonos kiváltságokat és kötelességeket teljesítő szervezetről.⁵

A hajdúvárosok közjogi helyzetét tekintve – mivel hódoltsági területen jöttek létre, a korábban itt lévő, a török részére is adózó jobbágyfalvak és mezővárosok mintájára a hajdúkat is fizetésre kötelezték. Ezt a helyzetet mélyítette az is, hogy a hajdúság a magyar végvári rendszer részeként, ún. hajdúpalánkokat állított fel, a török elleni védelemre berendezkedve. A magyar rendek, főként a katonai szempontokat figyelembe véve, pártfogásukba vették a hajdúvárosokat.⁶

A század második felétől kezdve, katonai szerepük elvesztése mellett, súlyos csapásként érte a hajdúkat az adómentesség megszűnése. 1685-ben a bécsi udvar döntése alapján város-

aikat hivatalosan is az adózók közé emelték. Csupán egy megoldásra váró kérdés merült el, még pedig önállóan, vagy Szabolcs megye keretein belül teljesítsék e adóterheiket. Az 1696-os nádori concurzus értelmében, végül önálló adózási portákat hozhattak létre, így végleg leválva Szabolcs vármegyétől.⁷

A török kiűzése és a kassai főkapitányság megszűnése után, ismét vitássá vált a hajdúvárosok főhatósági hovatartozása. Három megoldás közül választhattak: vagy az Udvari Tanács, vagy a Kamara befolyása alá kerülnek, valamint fenn állt a veszélye annak, hogy Szabolcs megye bekebelezi területeiket. Hosszabb vitákat követően végül sikerült kiharcolniuk, hogy a Kamara vegye át a hajdúk felett a főhatósági szerepet, melynek végleges leirata 1733-ban jelent meg.⁸

Ily módon, az önállóságukra büszke hajdúkat sorcsapásként érte a II. József által kiadott közigazgatási reform, mely alapján a hajdúvárosokat, mint a megye ötödik járását, ismételten Szabolcs vármegyéhez csatolták. Az addigi küzdelmeik egy csapásra hiábavalóvá váltak. Kilátástalan helyzetük, azonban hamar megfordult, mivel II. József politikája csúfos bukásban végződött, és a nemesi ellenállás befolyása új fejlődési irányokat szabott ki a magyar történelem számára. Ezt légmentesen kihasználva, a hajdúvárosoknak először sikerült követeket küldeni az országgyűlésbe, Peres Jablonczay János főkapitányt és Nánási Oláh Mihály főjegyzőt.⁹

A kerület székhelye Böszörmény lett, melynek kerületi közgyűléséről, már korai határozatok is szóltak, de a fenn maradt archaikus közigazgatás megléte miatt ezeket a gyűléseket mindig más településen tartották meg. A XVIII. század végén enyhült csak meg ez a szokás, amikor Böszörményben megépült az első kerületi börtön, melyet később székházzá bővítettek. A 1848/49-es szabadságharcot követően a kerület ismét elvesztette önállóságát. Ezt az 1867-es kiegyezés, bár visszaállított, de az addigra kialakult

belső társadalmi feszültségek előrevetítették azt a tényt, hogy a kerület korabeli formája tarthatatlanná vált. Az egész országot érintő közigazgatási átrendezés által, az 1876/XXXIII tc. értelmében a kerületet Hajdú vármegyévé alakították, melynek székhelye Debrecen lett.¹⁰

„A vidék sokáig a környék legnagyobb jelentőségű, legjobban szervezett települése, Debrecen sorsával függ azonos szálon, de az álmosdi csata után Bocskai rendeletére a fejedelem angyalai, a hajdúk letelepedésére kijelölt területté válik, s lesz belőle, egészen 1876-ig, Böszörmény székhellyel, önálló hajdúkerület (...) 1876-ban hozzácsatoltak Bihar, Szabolcs és Debrecen város területéből egy jókora darabot, az így megnőtt vidék aztán immár a neve szerint is megyévé vált, Hajdú vármegyévé, és eredeti székhelye, Böszörmény helyett a centrális fekvésű, valamikori puritán, kalmár és tudós városállam, a vizesmocsaras Sárrét, a homokos-erdős Nyírség és az ország egyik legjobb gabonatermő vidéke közt elterülő Debrecen lett.”¹¹

KISS NIKOLETT

FELHASZNÁLT IRODALOM

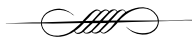
- Hajdú vármegye szócikk. *Pallas Nagylexikona*. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html>.
- NYAKAS MIKLÓS: A Hajdúkerület kialakulása és korszakai. In *Vármegyék és szabad kerületek*. Szerkesztette Radics Kálmán. Debrecen, 2001, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. 79–92.
- SZABÓ MAGDA: *Régimódi történet*. Budapest, 2008, Európa.

JEGYZETEK

- ¹ Szabó. 2008. 30–31
² Heckenast
^{3–10} Nyakas
¹¹ Szabó 2008. 33–34.

FEJES BÁLINT

Színlelt menekülés, cselvetés a nomád népek harcászatában

A háborúban alapvető fontosságú az ellenség megtévesztése és ez által való legyőzése. A keleti nomád népeknek életmódjukból kifolyólag szinte lételemükké, életük részévé vált a háborúskodás. Megannyi technikai, stratégiai és taktikai újítás származik tőlük. Ezen a téren méltán híresek voltak többek között hadicseleikről, amelyek segítségével a nagy győzelmeket érték el a letelepült életmódot folytató népek hadseregei felett.

Dolgozatom célja, hogy a fennmaradt írott források segítségével felvázoljam három nomád nép: a szkíta, az avar, és honfoglalás-kori magyarok jellemző hadicseleit.

Szkíták

*Hérodotsztól*¹ tudjuk, hogy a szkíták az őket megtámadó *Dareiosz* perzsa király serege ellen a „*félperzselt föld stratégiáját*”² alkalmazták. (i.e. 510 körül) Nem bocsátokztak nyílt csatába, hanem egynapi járőrföld távolságot tartva csalogatták a már kiürített vidékre az ellenséget.³ Így igyekeztek az utánpótlási vonalaikat a végletekig nyújtva és előttük minden forrást megsemmisítve ellehetetleníteni a perzsákat. Mindezt próbálták úgy tenni, hogy amennyire csak lehet a velük nem szövetséges népek területére is be-be csalják az ellent.⁴

Tették ezt azzal a céllal, hogy a háborúban nem érintettek is bevonhassák a küzdelembe a perzsák ellen.⁵ *Dareiosz* tehetetlenségét mutatja, hogy levélben próbálta felszólítani a nomádokat a harcra, de ered-

ménytelenül. A szkíták seregüket két részre osztották. Az egyik seregrész csalogatta az ellenséget, és folytonosan zaklatta azt, amikor annak zöme pihenőidejét tartotta. Lovaságukat sokszor szétkergette, de ügyelt arra, hogy a számára veszélyes gyalogsággal ne kerüljön harcba. A másik seregrész a perzsák hátába került és követte azokat.⁶

Nyílt csatára nem került sor és a perzsák visszavonultak, nomádok pedig minden élelemforrást megsemmisítettek előttük a visszaúton is. Ezt úgy tették, hogy egy „sávot” meghagytak ahol nem égtek le a legelőket és nem tömték be a kutakat. Itt készültek csapdát állítani az elcsigázott viszsza vonulóknak. Nem sikerült azonban törbe csalniuk a ellenséget mert az azon az úton tért vissza amelyen jött, és nem tért ki a számára „kijelölt” terület felé.⁷ (Hérodotosz IV., 115–140.)

Avarok

Az avaroknál *Maurikiosz*⁸ munkájából ismerjük azt a hadicselet, amikor hadrendjükhöz még temérdek lovat csapnak, hogy a sokaság látszatát keltsék. Egy tömbnek látszó, azonban kisméretű és külön mozgó ezredekből állították fel csatajüket, amely megtévesztőleg hatott az ellenség számára. *Maurikiosz* figyelmezteti az olvasót bevett cselükre, amikor is menekülést színlelve az őket –hadrend megtartása nélkül – üldözőket csapdába ejtik lesben várakozó alakulataikkal.⁹ *Paulus Diaconus*¹⁰ feljegyzéséből tudjuk,

hogy amint a bajorok az avarok alárendeltjeire – a szlávokra – támadva a hirtelen felbukkozó kagáni sereggel találták magukat szemben. *Chronicon Paschale*¹¹ írja, hogy 623. június 5-én az avarok kagánja *Heracleia* falaihoz érkeztek békekötési szándékkal, de az őket fegyvertelenül fogadó bizánciakra a falak mentén lesbe állított, bozótosokban és facsoportokban rejtőzködő avarok rátámadtak. Betörték a városba is, ahol nagy mérszárlást rendeztek és kifosztották azt.

Paulus Diaconus: 663–668-as *friauali* hadjáratban az avarok négy nap alatt négyszer ütköztek meg *Lopus* herceggel. Az első három alkalommal a herceg győzött, de nagy veszteségek árán. A negyedik alkalommal viszont váratlanul az avarok nagy sokaságával találta szembe magát. Súlyos veszteségei miatt már nem vehette fel a harcot velük. Serege és ő maga is menekülni próbált, de elfogták és megölték. (Szádeczky-Kardoss, 81. 82. 110. 169. 217.) Az avarok sikeresen alkalmazták a felperzselt föld stratégiáját is. A 791-ben pannóniai szállásaitak támadó három frank sereg számottevő eredmény nélkül tért ezért vissza hazájába. (Katus 2001., 120.)

Honfoglaló magyarok

Bölcs Leó Taktika című művében említi legbővebben a magyarok (türkök) hadicseleit. Munkájából megtudhatjuk, hogy az említett nép jobban kedveli a csatában a cselek bevetését és inkább ezek segítségével, mint inkább karja erejével kívánja kivívni magának a győzelmet. Leírja, hogyan állítják a sereg egyik részét lesbe. A másik rész az összecsapás során megfutamodást színlelve a lesben állók elé csalja az üldöző ellenséget. Ha az üldözők csatarendje megbomlik, akkor a lesben állók, könnyen lecsaphatnak rájuk és a menekülést színlelők is visszafordulhatnak. Így tudják közös erővel felmorzsolni az ellenséget. Megtévesztésre is szolgált a ma-

gyaroknál az, hogy csapataikat nagy számú követi, amelyek távolról a sokaság látszatát keltit.¹² Az állatokat is a hadrendhez vonják a csaták során. A hátsó sorokba helyezik őket, védelmi céllal, valamint a hadrend mélységének növelésére. Főerejüket kisebb külön mozgó egységekre bontják, amely távolról egy összefüggő hadrendnek tűnik. A főerőn kívül áll még tartalék erejük, melynek egyik feladata az ellenség törbe csalása.

Haditaktikájuk főbb jellemzői a távolharcon kívül leginkább a színlelt meghátrálás és visszafordulás, a lesben állás, a bekerítés, és a kis külön mozgó alakulatok alkalmazása. Ennek a taktikának a sűrű erdővel, lápokkal, mélyedésekkel tarkított terep kedvez a legjobban.¹³ (Kristó 1995., 102–109.)

Igen értékes leírását adja *Al-Maszúdi*¹⁴ a besenyők és a magyarok 934-es, bizánciak ellen vívott csatájának. A nomádok itt is viszonylag kisebb, gyorsan és külön mozgó osztagokra bontott – de messziről egy tömbnek – tűnő hadrendben álltak fel. A főerőn kívül kívüli tartalék kezdte nyilazással a csatát, támadásra ingerelve az ellenséget. Az ellenrohama elől a derékhad és szárnyak csak kitértek, hogy később bekeríthessék azt. Az ellenség szétzilált sorait rendezett támadással közelharcban semmisítették meg végül.¹⁵ (Gyórfy 1958., 66.)

A „Taktika” által említett terepviszonyok kihasználásáról tanúskodik *Ekkbará*¹⁶ is, aki kis csapatokban, erdőben rejtőzködő és újra meg újra visszatérő magyar osztagokról emlékezik meg. A nomádok csapatai épületeket gyűjtanak fel szerteszét a vidéken amerre járnak, és tüzek fényéből tudják meg merre vannak társaik. (*Sankt Gallen*, 926) (Kristó 1995., 247.)¹⁷

*Regino*¹⁸ évkönyve is említi a magyaroknál meghátrálás, majd visszafordulás taktikáját, amely végzetes is lehet azok számára, akik felveszik velük a harcot, de nem ismerik még ezt a cselet.¹⁹ (Kristó 1995., 247., 198.)

*Liudprand*²⁰ említi csatájukat, amelyet

éjjel kezdtek így szerevezve előnyt a meglepetés erejével. Az ellenség egy részét álmában ölték meg. A csata további részében megfutamodást színleltek, és törbe csalva az ellenséget kivívták a teljes győzelmet. (910-es augsburgi csata) (Kristó 1995., 215.)

*Widukind*²¹ leírásában, amely a 955-ös augsburgi csatáról szól szintén kitűnik, hogy a magyarok igyekeztek egy csellel Konrád serege mögé kerülni. Gyorsan átúsztatva a Lech folyón a cseh háttvédeket kezdték nyilazni. (Kristó 1995., 225–226.)

954 tavaszán is hirtelen jelentek meg Thuin és Liège városok körül. *Folcuin*²² leírása szerint váratlanul nagy porfelhő támadt, és borsisakok ezrei tűntek fel, a távolban. A támadás oly gyors volt, hogy annak ellenére sem tudtak sokan elmenekülni, hogy már számítottak a magyarok érkezésére. (Kristó 1995., 230.)

Összegzés

A szkíták esetében a forrás részletesen ismerteti az ókori nomádok „felperzselt föld” stratégiájának sikeres alkalmazását. Az itt alapvetően védekező háborút folytató szkíták kiváló helyismeretük és életmódjukból fakadó sajátosságaik révén vethették be ezt a hadi eljárást támadóikkal szemben. Az ellenség ellehetetlenítésére, és lassú felörlésére törekedtek. Haditervük végső célja a legyengült perzsa sereg csapdába csalása és szétverése lett volna, de erre már nem került sor, mert az ellenség kikerülte a kelepécét. Döntő csatába nem bocsátkoztak, de a forrás által említett rajtaütésszerű támadásaik hasonlóak lehettek a későbbi korok nomádjainak megfutamodó majd visszatérő taktikájához.

Az avarok is sikeresen alkalmazzák a „felperzselt föld” stratégiáját, de velük kapcsolatban már több taktikai elemet is ismerünk. A magyarokat is beleértve a források oly gyakran említik a megfutamodó majd vissza-visszatérő cseleiket, hogy az már szinte

összefonódik a nevükkel. Taktikai céljuk leginkább az ellenséges sorok szétzilálása és bekerítése volt. Ennek megfelelően mindkét nép terepviszonyok adta rejtőzködési lehetőségek legtökéletesebb kihasználására törekedett. A jó rejtőzködési képességből és gyorsaságukból adódhatott, hogy sikeresen tudtak váratlanul, és rajtaütésszerűen támadni. A kívülálló megfigyelő hadrendjüket tagolatlannak, mozgásukat kiszámíthatatlannak, kavargónak láthatta. Valójában hadrendjük sok kis egységre tagolt, és mozgásuk pontos és megtervezett volt. Ezek a taktikai eljárások arra szolgáltak, hogy nehezsítsék az ellenség számára mozgásuk kiszámíthatóságát.

Ezen csapatmozgásoknak fontos eleme a kisebb csoportokban való mozgás. A csapatok összevonhatósága és irányítása kulcskérdés lehetett hadászataukban. (Erre a taktikai kérdésre adtak szellemes és találékony választ az Ekkhard által említett fényjelek segítségével kapcsolatot tartó magyar csapatok Sankt Gallennél.)

Nem pusztán a hadművészet kérdése, hanem általánosan jellemző lehet sok esetben, hogy a tárgyalt népekről a nyugati források csak toposzokban beszélnek. Bizonyos esetekben kimutatható, hogy a nyugati szerzők korábbi szerzők műveiből merítenek, és ráillesztik más olyan népekre is, akikről a régészet vagy a történettudomány később kiderítette, hogy más etnikumhoz tartoztak. A források mellett régészet, valamint a történeti segédtudományok is bizonyítják, hogy a fent említett népek azonos kultúrkörből származtak. Életmódjuk, és szokásaik hasonlóak voltak, ezért a különböző korokban élt szerzők bátran merítették egymástól, mert a szokásaik nagy vonalakban nem változtak. Az átvett műveket ki is egészíthették, mint például a 13-as lábjegyzetpontban említett Bölcs Leó-féle Maurikiosz átvétel, amely egyébként rávilágít az avarok és a magyarok hadművészetében fellelhető párhuzamokra, vagy jellemző még a 9-es lábjegyzetpontban

említett terminusátvétel is ami szintén megfelel a fent leírt elveknek. Azt a tényt, hogy a toposzok átvételét Bölcs Leó és Maurikiosz is azért használták, mert továbbra is megfeleltek a valóságnak, az is bizonyítja, hogy a IX–X. századi magyarokra vonatkozó leírások is – apró eltérések kivételével – nem cáfolják, sőt alátámasztják a leírtakat. Ezek a késői források azok amelyek által végül igazán közeli és cizellált képet kapunk a nomád hadviselésről, hiszen alátámasztják az őket megelőző írókat, de sokkal részletesebbek, bőbeszédűbbek a már ismert toposzokon felül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- GOLDEN, P. B.: *War and Warfare in the Pre-Cingisid Western Steppes of Eurasia*. In: *Warfare in Inner Asian History (500–1800)*.
 GYÖRFY GYÖRGY: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 1958.
 HÉRODOTOSZ: *A görög–perzsa háború*. Ford.: Muraközi Gy. Budapest, 1997.
 KATUS LÁSZLÓ: *A középkor története*. Budapest, 2001.
 KRISTÓ GYULA: *A honfoglalás korának írott forrásai*, Szeged, 1995.
 SINOR, D.: *The Inner Asian warriors*. *Journals of American Oriental Society*. 1981.

JEGYZETEK

¹ Hérodotosz i. e. 484–425-ig élt. Művét tárgyalta részét utazásai során gyűjtött tapasztalatai, és hallottak alapján írta, vagy más művekből merítve készítette. Könyvének negyedik fejezete átfogó leírást ad a szkíták országáról, szokásaikról, körülöttük élő népekről, és történetükről, valamint hadviselésüknek módjáról.

² A dolgozat nagyrészt hadi taktikáról szól, de Hérodotosz írásából a szkítákra vonatkozóan csak hadi stratégiát ismerhetünk meg.

³ Sokszor pástorostul egész nyájukat hagyták hátra, mint ha elvesztették volna. Az elgyötört üldözők elfogták az állatokat, és újabb lelkesedésre kapva még beljebb-beljebb követték a szkítákat az ismeretlen vidékre. (Hérodotosz IV., 130.)

⁴ Az idő alatt amíg a nem szövetséges területen haladt a két ellenséges sereg, a szkíták országa viszonylagos nyugalmat élvezhetett.

⁵ A szkíták szövetséget kötöttek a gelónosz, a budinosz, és a sazuromata néppel a perzsák ellen, de nem támogatták őket az agathürszoszok, a neuroszok, és az androphagoszok. Ezért sem tudták nyíltan felvenni a harcot a támadókkal, és ezért folyamodtak a „felperzselt föld” stratégiához. (Hérodotosz IV., 120.)

⁶ A szkíták eközben diplomáciai tárgyalásokat folytattak az Isztrosz-hídat őrző iónokkal, akik a perzsák visszavonulását biztosították. Próbálták rávenni őket a híd lerombolására de sikertelenül. (Hérodotosz IV., 130.)

⁷ Nem tudni, hogy önként vállalták a nélkülözést a csapdába ejtésüket elkerülendő, vagy csak nem ismerték eléggé a terepet, és ezért vonultak ugyan azon az úton vissza.

⁸ Maurikiosz kelet-római császár (582–602), szül. 539., megh. 602. nov. 28. II. Tiberius császár fővezére és veje volt, kit 582. követett a trónon. A perzsák és avarok ellen harcolt szerencsésen. Ő állította össze az Ourbikiosz neve alatt ismert Taktika c. hadi-munkát, melyből később VI. Bölcs Leo császár a maga Taktikáját másolta és bővítette.

⁹ Maurikiosz ezt „szkíta lesvetésnek” nevezi. A szkíta terminus itt nem feltétlenül a lesvetés szkítáktól átörökölt voltára értendő, hanem az eurázsiai nomád népek általános elnevezéséből ered.

¹⁰ Paulus Diaconus (725/730–797/799) longobárd származású szerzetes. *A longobárdok története* című munkát írta, amelynek adatait hallomásból szerezte. (Révai)

¹¹ Chronicum Paschale vagy Chronicum Alexandrianum. 630 körül írta ismeretlen szerző, tehát nem teljesen egykorú de nagyon közeli az elbeszélte eseménnyel, ami hitelessé teszi. (Lexicon des mittelalters)

¹² A kísérő lovak tömege természetesen nem csak a megtévesztést szolgálta, hanem inkább váltólovaként, talán esetlegesen teherhordó állatként, de egyes korabeli szerző szerint élelmiszerforrásként is szolgálhattak. (Ez utóbbi azonban nehezen hihető.)

¹³ A szerző átvette a VI. század végén vagy a VII. század elején készült Maurikiosz-féle hadi-taktikának a türkökre vonatkozó leírását, mert azokat az általa ugyancsak türk néven ismert magyarokkal azonosnak vélte. Emellett azonban felhasználta a magyarokra vonatkozó közvetlen értesüléseit is, akiknek taktikája fő vonásaiban

egyezett a tükrökével. Ennek bizonyítéka, hogy értesüléseivel hat helyen kiegészítette forrása szövegét. (Györfly 1958., 72.)

¹⁴ Al Maszúdi X. századi muszlim történeti és földrajzi író. Az említett eseménnyel egykorú a feljegyzés. Maszúdi nagyon sokat utazott és látott ami még hihetőbbé teszi történeti munkáit. (Kristó 1995., 52.)

¹⁵ Konkrét példája lehet ez a forrás annak, hogy a „Taktikában” leírtak hogyan érvényesülhettek a valóságban.

¹⁶ Ekkhard (980–1050) Sankt Gallen monostor történetírója 884-től 972 között. A magyarok betöréséről hallomásból értesülhetett. (Kristó 1995., 246)

¹⁷ Ezeknek a tüzeknek a segítségével tudnak a kis csapatok tájékozódni, és ha kell gyorsan egyesülni.

¹⁸ Évkönyvíró (845–915 körül), 892–899-ig prümi apát. A magyarokkal kapcsolatos értesü-

lései szóbeliek és hitelesnek mondhatók. (Kristó 1995., 194)

¹⁹ A meghátrálást és visszafordulást ez a forrás a gyengeség jeleként és a kitartás hiányaként tünteti fel.

²⁰ Liudprand (920–972) Longobárd származású diplomata, majd cremonai püspök. Műve az Antapodosis magyarokra vonatkozó részei szóbeli hagyományokra hagyatkoznak. (Kristó 1995., 211.)

²¹ A vesztfáliai Corvey szerzetese (925–1004) Műve: Res gestae Saxonicae. A magyarok kalandozásaira vonatkozó részei szóbeli hagyományokon alapszanak. (Kristó 1995., 219.)

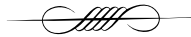
²² Folcuin 928 körül született Lotaringiában. A lobbesi bencés monostor 637–980 közötti történetét írta meg. A kései magyar kalandozásokról amelyről megemlékezet szóbeli híradásokból értesült. Folcuin 990-ben halt meg. (Kristó 1995., 228.)

A N T I K

HOFFMANN ZSUZSANNA

Cicero és Cato Maior

— *Az öregségről szóló filozófiai fejtegetés korvonalkozásai* —

„Az öregség koronája a tekintély” (Cicero)

Lehet-e derűs és méltóságteljes az öregség? – vetődik fel gyakorta a szinte örökzöld kérdés. Az ókori görögök és rómaiak sokféle módon viszonyultak az öregjeikhez. A szemlélet helyenként és koronként változó, függvénye a társadalmi berendezkedésnek is, de azért általános jellemzői megragadhatók.

Természetes egyfajta tisztelet, az idősebb korosztály tapasztalatainak, tetteinek, életvitelének respektálása, ugyanakkor olykor kifigurázásuk, becsmérésük, esetenként feleslegessé válásuk is hangot kap. Ez utóbbi elsősorban gazdasági okokkal, megélhetési nehézségekkel, illetőleg az ifjúság életszem-

léletével is magyarázható. Maga az öregség természetes állapot, de általános érvényű problémaként is felfogható. Foglalkozott vele a görög irodalom is, Homéros nagy öregjei – akiket a közösség tisztel és elismer – Priamos és Nestór, említi Hésiodos is, előkerül a görög tragikusoknál, például Sophoklésnél (Oidipus Kolonosban 1224–1227), továbbá Euripidés Héraklésében (638–700), Aristophanés Sókratés ábrázolásában.

Jelen dolgozat Cicero Catójának – ami egyben a kérdés átfogó, történeti áttekintése is – elemző bemutatására vállalkozott, kiemelve az idealizált nagy öreg jellemének, tetteinek azon sajátosságait, ahol a források más Cato-képet mutatnak. Az elemző vizs-

gálódás figyelemmel kíván lenni az olyan aktuális korvontatkozásokra is, amelyekkel Cicero a saját korára – esetleg önmagára – céloz, keressük a választ arra a kérdésre is, hogy miért helyezte a dialógus lefolytatásának időpontját a pun háborúk korára (Krisztus előtt III–II. századra), és miért esett Cicero válaszája éppen az idősebb Catóra.

Az írás keletkezésének ideje feltehetően a Kr. 44. esztendő eleje, amikor a római köztársaság végnapjait éli, úgyszintén – több okból – gyászos-tragikus időszaka Cicero életének is. Ez utóbbi saját hangulatát a következőképpen ecseteli: *Ha meghányomvetem magamban mindazokat a viszontagságokat, amelyekkel oly kegyetlenül tett próbára a sorsom – már-már abban is kételkedem, amiben korábban hittem (Tusculanae disputationes 5, 3, ford. Hahn István). A tisztos római polgár kötelezettségei közül, amellyel hazájának, szűkebb pátriájának és a családjának tartozik, csupán az első vonatkozás az, ahol még módja van cselekvésre. A haza elvárásait minden polgára felé jogosnak véli, neki magának is lenne teendője, sőt van mondanivalója is. Milyen módon lehetséges realizálni ezeket a kötelezettségeket az ő helyzetében? A filozófiával való foglalkozás számára a létezéssel, az étellel válik azonossá. Ugyanakkor úgy érzem – írja – eljutottam már a bölcselkedésre alkalmas életkorig, és napjaink ezernyi baja oly fokot ért már el, hogy lelkem terhet semmi más nem könnyítí többé (Ad fam. 4, 4-5, ford. Hahn István). Magánéleti tragédia, a családján belüli politikai meghasonlottság, a közéletből való kiszorulása teszik indokolttá ezt a véleményt. A mű datálásához támpontot ad továbbá egy levélbeli hivatkozása, miszerint Kr.e. 44. május 11-én azt írja barátjának, Atticusnak, hogy a Cato Maiort gyakrabban kell olvasgatnia, mivel keserűbbé tette az öregség. (Legendus est mihi saepius Cato Maior ad te missus. Amariorem enim me senectus facit). Cicero a jóslásról (De Divinatione, 2, 1, 3) írott művében szintén megemlíti, hogy annak*

írása közben készült el az Atticusnak dedikált *Cato Maior*. A megírás céljaként azt jegyezte meg barátjának Atticusnak, hogy könnyebbé kívánta tenni mindkettőjük számára a közeledő öregséget (Atticus akkor 65 éves volt, Cicero pedig 60), de ennél lényegesen többet is akart. Atticus – ahogyan máskor is – lelkesen fogadta az újabb munkát, és dicsérettel illette. 44. július 17-én ezt a választ írta Cicero Atticusnak: *Quod vero scribis te magis et magis delectare, O Tite, si quid, auges mihi scribendi alacritatem* – vagyis örül a dicséretnek, az elismerés pedig fokozza munkakedvét (Ad Att. 16, 3, 1).¹ Ugyanazon év november 4-én újból hasonló tartalommal ír. Joggal vetődhet fel az a kérdés, miért választotta Cicero a dialógus főszereplőjének éppen az idősebb Catót, és ment vissza a történelemben egy teljes évszázadot? Okkal óvakodott saját korának viszonyairól, vezető politikusainak hatalmi harcairól – különös tekintettel Iulius Caesarra – nyilvánosan véleményt mondani. Valójában az őszinte véleménynyilvánítást már csak – a nem a nyilvánosságnak szóló írásokban – a levelekben kockáztatja meg, ott is elsősorban az Atticusnak címzettekben. Cicero akkori hangulata Hésiodos pesszimizista sorait idézi:

Csak ne születtem volna e most élő ötödik rend embereként, meghalni előbb, vagy a messze jövőben élni szeretnék, mert melyben mi vagyunk, ez a vaskor...
(Munkák és napok 174–176., ford. Trencsényi-Waldapfel Imre)

Mit tehet ilyen helyzetben egy, a köztársaság és a tradicionális értékek mellett végsőkig kitartó, nagyműveltségű, gondolkodó római polgár, egy *vir bonus*? Mint köztisztelőben álló, tekintélyes szónok-politikus, *consularis*, érzi a felelősséget, és azt, hogy tartozik hazájának, az államnak ebben a helyzetben is, sőt leginkább ebben. Keresi a módot és lehetőséget arra, hogy mivel

és hogyan használhat. Ha a köztársaság válságának pontos okát ő sem tudja, annyit pontosan érzékel, hogy rossz az irány, mélyül a válság, ezért hiányzik számára az állam ügyeinek rendezése szempontjából egy *rector* vagy *moderator rei publicae*, akitől megoldást, útmutatást vár. Feltételezhető, hogy ebben a szerepben önmagára gondol, elsősorban, mint elméleti irányítóra. A Catilina összeesküvés leleplezésében – némiképpen eltúlzott – szerepe mellett biztatást jelenthetett számára Caesar tiszteletteljes, elismerő viszonyulása, aki – annak ellenére, hogy Cicero Pompeiust támogatta – számított tanácsaira. Valójában Augustus is felhasználta Cicero idevágó (államelméleti) elgondolásait saját programjában és propagandájában. Kézenfekvő – ahogyan az utópikus elméletek kigondolói is tették – a múltban megtalálni, vagy a jövőben feltételezni azt az államberendezkedést, amely a helyreállított ősi értékrend mellett a *vir bonus* ideális élettere lehet. Cicero a múltban kereste és vélte a szükséges példát megtalálni. Kedvelt korszaka a Kr.e. III–II. század, amely időszakot olyan nevek fémjelzik, mint Fabius Maximus – a nemzeti konzervativizmus legjelesebb képviselője² –, az idősebb és ifjabb Scipio, Laelius és a korszak emblematisz figurája, Cato Maior.³ Miért megfelelő választás Cicero akkori helyzetében éppen az öreg Cato? Ahogyan maga Cicero, Cato is azon a véleményen volt, hogy korának szokásaival és erkölceivel ellentétes irányt kell követnie, mert azok megromlottak, és nagy változásra van szükség (Plut. Cato Maior 6). Állambölcseleti írásaiban is fokozott hangsúlyt helyez a hagyományon alapuló értékekre, az ismert, az ősök által kipróbált, tapasztalataik alapján bevált, hiteles, tehát követhető, követendő eljárásokra, intézményekre (*mores et instituta maiorum*). Cicero az akkori válságos helyzetben szívesen idézte fel a nagy római alakját, aki példásan szigorú életvitelével, műveltségével, munkabíráásával, erkölcsi tartásával, makacs, harcos

kiállásával a rómaiság követendő mintája lehetett, továbbá a *respublica libera* történetének egy múltbeli sikeres időszakát idézte fel. Az államról szóló munkáját ugyancsak Cato példaadó szerepével kezdi: *M. Catónak, egy valójában ismeretlen és híres ősök nélkül való embernek*,⁴ aki mindannyiunk számára, akik ugyanazon célokra törekszünk, példakép, aki minket cselekvésre és férfias tökéletességre sarkall, bizonyára módja lett volna Tusculumban, egy egészséges és közeli helységben nyugodt körülmények között mulatnia magát (1,1,1). Ezzel szemben Cato késő öregségéig tevékeny, küzd és írásaival oktat, minden tőle telhetőt vállal, minden feladat és tisztség kötelesség számára, érdekek nem vezetnek, mindig van véleménye, amit igen markánsan képvisel. Ideális és ösztönző minta Cicero számára is, különösen harcos kiállása és kikezdetlensége.⁵ Az idősebb Cato után kétségtelenül a leghíresebb *homo novus* maga Cicero, akinek ősei között nemcsak consul, de még senator sem akadt. Továbbá több rokon motívum is fellelhető Cicero és Cato életében, nevezetesen, hogy Cicero nemrégén veszítette el imádott lányát, Tulliát, hasonlóképpen halt meg Cato nagy reményekre jogosító, felnőtt fia Kr.e. 152-ben.

További kérdés lehetne, hogy mennyire hiteles a legendás római alakjának cicerói ábrázolása, tekintetbe véve azt a nem lényegtelen körülményt is, hogy Cato szinte folytonos küzdelemben állt a Scipiókkal, különös tekintettel az Scipio Africanus Maior személyére. Hozzá hasonlóan Cicero is vívja a maga sajátos harcát Iulius Caesar ellen, akiben a köztársaság veszélyes ellenségét látja. Pierre Grimal a Scipiók évszázadának nevezi a második századot,⁶ amelynek szintén meghatározó személyisége Cato Maior is. A markáns, harcos római tekintélyére és általános tiszteletére egyértelmű bizonyíték, hogy a Scipióknak sem sikerült félreállítani, de még kikezdeni sem.⁷ Az államról szóló munkájában (2, 1, 1) adott Cato-jellemzés

feltűnően emlékeztet Ciceróra, ezek szerint beszédében mértéktartó, kedves, komoly, erősen hajlik tanításra és tanulásra, élete és beszéde szinkronban állnak egymással, valószínűleg címzettje méltatásával a szónok saját magára is fel akarta hívni a figyelmet. Maga Cicero is – közéleti szerep híján – tanítani akar, hatni kortársaira, elsősorban az ifjúságra, elméleti útmutatásait, tanácsait kívánja közzétenni: *Mivel tehetnék ugyanis jobb vagy nagyobb szolgálatot az államnak, mintha tanítom és művelem az ifjúságot, különösképpen az ilyen korszakban, és ilyen erkölcsök közepette, amikor már annyira lezüllöttek, hogy csak közös összefogással lehet észre téríteni őket* (A jóslásról 2,4, ford. Hoffmann Zsuzsanna).

Az egész, Catoról szóló írás rendkívül szeretetteljes hangvételű, megértő, szellemes, anekdotikus, történelmi példákkal fűszerezett, archaikus nyelvezettel és kifejezésekkel korhűvé tett fiktív dialógus. Cato a hibáktól mentes, ősi római ideál megtestesítője, Cicero célja érdekében még az ismert, más források által közzétett jellemhibákról is hallgat. Erről ő maga így vall: *Quoniam quidem concessum est retoribus ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius* – vagyis a szónokoknak van bizonyos szabadságuk a történelem megváltoztatására, annak érdekében, hogy valamit hangsúlyosabbá tegyenek (Brutus 42, ford. Hoffmann Zs). Egyik levelében Xenophónra hivatkozik (*Ad Quintum fratrem* 1, 1, 23), aki Kyrozt nem történelmi hitelességének megfelelően mutatta be, hanem egy igazságos uralkodó példaként: *Cyrus ille a Xenophonte non ad historiae fides scriptus est, sed ad effigiem iusti imperii*. Kereste és meg is találta azt a történelmi szereplőt, akinek idealizált személye kapcsán elmondhatta a saját gondolatait.

A fiktív filozófiai dialógus helyszíne Cato *Maior* háza, az esemény időpontja Kr.e 150. A párbeszéd további résztvevői, C. Laelius és Scipio Africanus Minor, akik vendégek a házban. Scipio és Laelius arra kéri

a házigazdát, hogy fejtse ki számukra a véleményét az öregségről, egyben annak a titkára is kíváncsiak, miért viseli ő maga olyan jól és irigylésre méltó derűvel előrehaladott életkorát. Cicerónak lehetett mintája is a téma vizsgálata vonatkozásában, de még az írása elején tisztázza, hogy nem a mitikus Tithonos⁸ szájába adja mondandóját – mivel az nem elég hiteles – hanem az öreg Catóéba, hogy szavainak annál nagyobb súlya legyen. A Cicero számára akkoriban közelálló témák és a gondolatok a betegség, öregség, halál, gyász és a fájdalom elviselése,⁹ ezekkel kapcsolatban is szeretné közreadni Cato véleményét. A saját elbizonytalanodott tanácsalanságában egy nagyon is határozott, konzervatív szemléletű római keres és talál, akivel olyan gondolatokat mondat el, amilyen ő maga is szeretne lenni, és hasonló közéleti aktivitásra vágyik. A példával – kortársai és az ifjúság mellett – magát is buzdítja, a minden körülmények között helytálló, rendíthetetlen római idealizált alakjával. A fejtegetésben a következő kérdésköröket veszi sorra: 1. az öregség gátolja az emberi tevékenységet (15–26 *caput*); 2. az öregekből hiányzik az ifjúság ereje (27–38 *caput*); 3. az öregség nélkülözni kénytelen az érzéki élvezeteket (39–64 *caput*); 4. a halál közelsége aggasztó az öregek számára (66–84 *caput*).¹⁰

Már a fejtegetés elején leszögezi Cato, hogy a különféle, az öregkorral kapcsolatos panaszok okai valójában az erkölcsökben keresendők: *Mert a higgadt, és se nem zsémbes, se nem barátságtalan öregek túrheto öregséget élnek, a fanyarság és a mogorvaság pedig minden korban kellemetlen*.¹¹ Talán a vagyon, a befolyás, a megszerzett méltóságok és hivatalok teszik elviselhetővé Cato számára idős korát? – hangzik Laelius kérdése. Cicero mellőzöttségében is köztisztelőben álló tekintély. Ebben lehet valami, ismeri el Cato, azonban az öregség elleni leghatékonyabb fegyvert a tudományokkal való foglalkozásban,¹² valamint az erények gyakorlásában

látja. A szépen leélt élet, az erényesség jutalma, az arra való visszaemlékezés örömet ad öregkorban is. Themistoklés, majd az öreg Fabius Maximus példáját említi, aki már öregen foglalta vissza Tarentumot. Cato is mellette volt akkor, és ott ismerkedett meg egy Nearkhos nevű pythagoreus filozófussal, akinek a tanításai rendkívül nagy hatást gyakoroltak rá, és ezután még fokozottabban törekedett a mértékletes és egyszerű életvitelre. Fabiushoz – különös módon ragaszkodott – aki öregkorában is kitűnt a hadvezéri és erényeivel.¹³ Kiválóságát Ennius a következő soraiban örököltette meg.

*Egy ember menté meg Rómát késkeléssel.
Sok hiú szóért ő cserben sose hagyta a közjót,
S íme, dicsőségét az idő most egyre növeszti.*¹⁴

Békében éppen olyan kiváló és erényes férfiú volt, mint háború idején, mindig a közjót, az egész közösség szempontjait tartotta szem előtt, bölcs türelemmel és megértéssel viszonyult az ifjak heves, gyakorta meggondolatlan akcióihoz, például a lovasági parancsnok, Minucius, elhamarkodott, veszélyes kapkodását, higgadtan és okosan fékezte. Különösen kitűnt emberi nagysága, fennkölt jelleme abban, ahogyan felnőtt fia elvesztése miatti gyászát viselte,¹⁵ ebben bármelyik bölcslet megelőzte. Példás továbbá a családi élete, mindenkinek rendelkezésére állt tanácsaival, kitűnően ismerte a történelmet, továbbá imponáló az *auguri* jogban való jártassága. Fabius Maximus esetében főként a jelleme és életmódja hatott Catóra – halála után szinte nem volt kitől tanulnia, jegyzi meg Cato. Kedvelte és példaképnek tekintette a görögök közül Thukydidést és Démosthenést – és ő maga is igen sokoldalú tudományos jártassággal büszkélkedhetett, amint igazolja ezt fiához, Marcushoz írott munkája is.¹⁶ Nem lehet azonban mindenki Fabius vagy Scipio, azonban a helyesen eltöltött, erényes élet mindenkinél garancia a

derűs, kiegyensúlyozott öregségre. Kiemeli, hogy például Platón írás közben halt meg, Isokratés és Gorgias magas kort értek meg, és mindvégig aktívan művelték tudományukat. Az öregkor a nemes és győztes versenylő öregségéhez hasonlít, amely az időtől megtörve megnyugszik. Alapvető fontosságúnak minősítette a test és a szellem folyamatos gyakoroltatását, ahogyan a győzelemhez szokott atléták is teszik. A költő Ennius is irigylésre méltó nyugalommal viselte mind az öregség terhét, mind pedig a szegénységét.

I. Az első kifejtendő téma, hogy mennyiben és miféle tevékenységtől von el az öregség? Kézenfekvő Appius Claudius, a híres *ensor* esete, aki öregségére még vak is lett, mégsem hagyta, hogy a *senatus* szegényletes békét kössön Pyrrhossal. A gyakran emlegetett hajóskapitány példáját hozza fel az eset párhuzamaként, akiről sokan azt hiszik, hogy ő a kormányrudat fogva nyugodtan ül, miközben a hajó legénysége lázasan dolgozik. *De nem testi erő, nem testi gyorsaság vagy ügyesség kell a nagy dolgokhoz* – mondhatja ki Catóval Cicero – *hanem belátás, tekintély és véleményadás, ezekben nemcsak hogy nem foglalkozik meg, hanem még gyarapszik is az öregség* (Cato 6, 17). Hiszen ha nem így lenne, nem neveztek volna őseink a legjelentősebb tanácsadó testületet *senatus*nak (=vének tanácsa), és hasonlóképpen nem lenne a spártaiaknál a legtekintélyesebb döntéshozó testület a *gerusia*. Bár az ifjú Scipio számára is olyan dicsőséget tartanának fenn az istenek, mint az idősebb Africanusnak! Ez utóbbi valójában Cicero véleménye, Cato merőben más-ként értékelte a Hannibal legyőzésével Róma első emberévé emelkedett Scipio Africanust. Saját példájára térve, felteszi a kérdést, hogy talán ő tétlenkedik? *Ellenkezőleg* – jelenti ki – a *senatus*nak *elrendelem, hogy milyen háborút kell viselni és miképpen: Karthágónak, amely már régóta rosszban tőri a fejét, jó előre hadat üzenek, és nem szűnök meg gyanakodni rá mindaddig, amíg meg nem tudom, hogy*

eltörölték a föld színéről (Cato 6, 18). Cicero maga is szerette volna magát fontosnak és befolyásosnak tudni, akinek a véleménye számít, a tanácsaira igényt tartanak, ahogyan Caesar azt megígérte. Ugyanezt a gondolatot megfogalmazta korábban (Az államról I, 17, 27): *„ugyanazt mondhatja magáról, amit nagyapám, Africanus szokott Cato írása szerint mondani, hogy ő soha nem volt jobban elfoglalva, mint akkor, amikor nem kellett semmit sem tennie, és soha nem volt kevésbé egyedül, mint amikor magára volt hagyva.* Plutarchos, Cato életrajzában (6) a következő jellemzést adja róla: *Hatalma méltóságát és szigorúságát teljes mértékben érezte; igazságszolgáltatása engesztelhetetlen, a hatósági rendeletek megtartása tekintetében pedig pontos és hajlíthatatlan volt.* Ismeretes, hogy (Cato) rendkívül makacs és akaratos politikus volt, akarátát igyekezett mindenáron keresztülvinni. Meglehetősen elszántsággal tette ezt a punokkal szemben is, jelentős szerepe volt abban, hogy a rómaiak Karthágó teljes megsemmisítéséről döntöttek. Ez a jellegzetes hozzáállás nagyon is emlékeztet Caesar rendkívül határozott és gyors döntéseire és cselekvésmódjára. Ami Cicero-t illeti, szeretett volna tevékeny lenni, de valójában az elméleti munkásságon kívül, a közéleti aktivitásra nem talált megfelelő teret. Bölcshez nem méltó módon sokat panaszkodik és siránkozik, ezt főleg az Atticushoz intézett levelei tanúsítják. Az öregségről szóló írása szinte önmagához intézett *consolatio*.

A történelmi példák tanúsága nyomán Cato megállapítja, hogy a leghatalmasabb államokat mindig a fiatalok ingatták meg, az öregek támogatták és állították helyre (Cato 6, 19). *Ezt a nagy országot, mondd, hogyan tettétek tönkre ily hamar?* – teszi fel a kérdést a költő Naevius *Ludus*-ában. Erre a válasz: *Újdonsült balga, ifjú nép lépé szőszékeinket el.* (Cato 6, 20) – a meggondolatlanság és kapkodás az ifjúkor, a bölcsesség az öregség sajátossága. A gyengülő emlékezet is az

utóbbiak gondja, de a folyamatos ténykedés frissen tartja azt, ennek igazolására költők, filozófusok egész sorát hozza példának. Az ifjúság esetében veszélyes, hogy bizonytalant biztosra vesznek. Ott van továbbá az öreg filozófusok, madárjósok jogtudósok példája, akik számtalan dologra kitűnően emlékeznek, és idős korukban is frissen gondolkodnak. Bizonyosság erre az öreg Sophoklés esete, akit a fiai bíróság elé vittek azzal a váddal, hogy vagyonát elhanyagolja, tehát gyengeelméjű. Az idős tragédiaköltő a bírák előtt felolvasta a legutóbb írt, „Oidipus Kolonosban” című darabját, hogy azok döntenek tudjanak elmebeli állapotáról. Az eredmény a felmentése lett.

2. A második témakör (27-38) szerint az öregekből hiányzik az ifjúság ereje. Minden kornak – ahogyan a természetben is – megvan a maga sajátossága. Az ifjaknak nem hiányoznak a kisgyermek kedvtelése, sem pedig az érett korú felnőtteknek az ifjúság féltelensége, lázadása és hevessege, ugyanígy az öregeknek nincs szüksége és nem hiányzik az ifjúság ereje, tettvágya, ugyanis számukra a természet már másféle feladatokat rendelt. Vannak azonban olyan erőpróbák, ahol nem vallanak szégyent az ifjú hősök ellenében, ugyanis erejüket megsokszorozza a bölcsesség, a megfontoltság és higgadt nyugalom.

3. Az élvezetek és az ezekre való vágyakozás hiánya megkeseríti-e az öregek életét? – ez a következő megválaszolendő kérdés Cato számára (39-64). Egyenesen ajándéknak minősíti az efféle vágyak megszűnését. További tanácsa az ifjak számára, hogy az élvezetekben tobzódó ifjúkor, megtört testet és szellemet hagy az öregkorra. Catoról egyébként köztudott, hogy nem vetette meg az efféle élvezeteket, idős korában újból megnősült és fiatal leányt vett feleségül.¹⁷ Szívesen vesz Cicero Catoval kapcsolatban – nem véletlenül – példákat a mezőgazdaságból is (Cato 15, 51), ez megfelel az öregkorhoz is, hiszen az ezzel foglalkozó emberek életük

utolsó percéig aktívak, még akkor is, ha tudják, hogy munkájuk gyümölcsét már nem ők fogják élvezni (*Fát ültet, mely gyümölcsöt más kornak terem.* Staius: Ifjúkori barátok). A földművelők életüket mindig is a természet közelségében élték, és ez az ember számára a leginkább természetes környezet, továbbá hozzásegíti, hogy mindent a maga idejében fogadjon el. Ennek kapcsán a következőt ajánlja: *Sok szempontból hasznosak Xenophón könyvei; kérlek, olvassátok őket szorgalmasan, amint eddig is tettétek. Mily ékesszólóan dicséri a földművelést abban a könyvben – A gazdálkodásról a címe –, amelyben a családi vagyon megóvásáról ír. S hogy lássátok, az ő számára semmi sem tűnt annyira királyhoz illőnek, mint a földműveléssel való foglalkozás* (Cato 17, 59). A földműves munkája az egész ókor folyamán megőrzött bizonyos hagyományos értékrendet, és magának Catónak a számára – ahogyan a földművelésről szóló művében írta –, nincsen nagyobb dicséret és elismerés annál, mintha valakit jó földművesnek és derék gazdának tartanak.

*A fát ültető földműves, arra a kérdésre,
hogy kinek a számára tesz ezt, így felel:
A halhatatlan isteneknek ültetem,
Átvennem ők hagyják az ősök örökét,
De megkívánják épp azért én tőlem is,
Utódaimra hogy gondom legyen.*
(Cato 7, 24)

Egyben a föld az, amely sohasem csalja meg a gazdát, kamatostul viszonz minden ráfordítást. Odysseus apját, az öreg Laertést említi, aki fia miatti bánatát azzal enyhíti, hogy gondolja a földjét, tehát az a tevékenység lelki bajok és terhek könnyítésére is megfelelő „terápia”. Nemes egyszerűségre, fegyelemre és önmérsékletre is tanít, példa erre Manius Curius esete, akit a samnisok tetemes mennyiségű arannyal akartak megvesztegetni, ő azonban visszautasította, mondván, hogy nem az arany birtoklását

tartja kiváló dolognak, hanem azt, hogy azoknak parancsoljon, akiknek aranyuk van (Cato 16, 55).

Kedves számára és örömet leli az idős ember a nemes hajlamú ifjakban, akik tisztelik és szeretik az öregeket, örülnek azok tanácsainak, amelyekkel őket az erények gyakorlására buzdítják. A velük való foglalkozás, bölcs tanácsokkal való segítségük, értelmes és hasznos időtöltés az öregek számára, továbbá a folytonos gyakorlás szükséges szellemük frissen tartásához. Ez az a szerep, amire Cicero is vágyik, nyilván az utalás saját magára is vonatkozik, Cato szájába adja annak a szerepnek a megfogalmazását, amit ő a saját korában és helyzetében elvárna.

Az öreg embernek, különösen ha magas méltóságokat viselt, oly nagy a tekintélye, hogy az egymaga többet ér, mint az ifjúság minden gyönyörűsége (Cato 17,61). Cicero maga rendkívül hiú ember volt, hajlamos saját szerepének túlértékelésére, különösen vágyott elismerésre és tekintélyre. Az érdemek méltatását és jutalmazását vonzóbbnak látta az idősebb Cato korában. Valójában azonban neki is meg kellett küzdenie az ambíciózus Scipióval, aki a közvélemény „páratlan manipulátora” volt.¹⁸ A későbbi Africanus esetében Cicero-korabeli aktualitásokra való utalást sejtethünk. A rendkívül határozott, céltudatos – az istennel is kapcsolatban álló – aki gyorsan és idő előtt realizálja terveit, Iulius Caesarra ismerhetünk.¹⁹ Ő szintén határozott és célratörő, aki nem ismer lehetetlent. Cicero ellenben az államra veszélyes, felforgató, hatalomra törő zarnokot lát benne. Tervei realizálásához Caesar is felhasználta az előjeleket, a papi tisztségeket, amit Cicero a Jólásról szóló írásában többször szóba hoz. Nyilvánosan dicséri, de valójában elítéli öncélúnak minősített törekvéseit, ugyanakkor szeretné, ha Caesar igényt tartana tanácsaira. Cicero meglátása aszerint gyakorlat ugyanis az öregek tekintélyének a tisztelete, minél romlatlanabbak

az erkölcsök, így Aemilius Paulus, Scipio Africanus vagy Fabius Maximus már pusztán intésükkel tekintélyt parancsoltak. Azonban többször is hangsúlyozza, hogy a tekintély a megélt élet hozadéka, az öregeket csakis akkor illeti meg, ha ezt korábban megalapozták, és az utódok tiszteletét kiérdemelték, vagyis: *Nyomorúságos az olyan öregkor, amely szónoklattal védekezik* (Cato 18, 62). Ilyen értelemben – Lysandrost idézve – *Szárta a legbecselebb lakóhely az öregek számára, mert az életkor sehol sem részesül annyi kedvezményben, az öregkort sehol sem tisztelik annyira* (Plutarchos: *Moralia* II). Így eshetett meg az athéni színházi előadások alkalmával, hogy egy odaérkező idős embernek saját honfitársai nem adtak ülőhelyet, ellenben a spártaiak – akik a követeket megillető fenntartott helyeken ültek – valamennyien felálltak, és az öreget maguk között ültették le. Mikor ezen akciójukat általános taps fogadta, egyikük megjegyezte: *Az athéniak tudják, hogy mi a helyes, de nem akarnak helyesen cselekedni* (Cato 18, 64). Helyes, hogy az idősebbeket a szavazásnál és véleménynyilvánításban megilleti az elsőbbség, továbbá, hogy bizonyos tisztségek, például az idősebb *augurok*,²⁰ előnyt élveznek a rangosabb tisztségekkel szemben is.

A. Gellius egyik részletében (Attikai éjszakák, 2, 2), ahol az életkor és az éppen viselt *magistratura* elsőbbségének a kérdését veti fel, arra a következtetésre jut, hogy az elsőbbség nyilvánosan a rangosabb tisztségviselőt illeti meg, a magánéletben viszont más a gyakorlat.

Mit lehet összehasonlítani tehát a tekintély jutalmával? *Akiknek ez kijut, azok az élet drámáját végigjátszották, és nem estek össze – rossz színész módjára – az utolsó felvonásban.*

Vannak zsémbes, mogorva és fősvény öregek is, ez Cicero szerint súlyos jellemhiba, nem az öregség az oka! Jó példa a zsémbes, mogorva és a szelíd, megértő öregségre Terentius, Testvérek című darabjának két

szereplője, Micio és Demea.²¹ Hasonlóan negatív megítélés illeti a fősvény, még mindig kuporgató öregeket: *Van-e képtelenebb dolog, mint annál több útravalót venni, minél kevesebb van a hátralévő útból* (Cato 18, 66).

4. Az írás végére maradt kifejtendő témakör a halálhoz való viszonyulás, milyen az, kell-e tartani tőle, mi történik a lélekkel a halál után (66-84). *Ki lehet olyan balga, aki határozottan tudja, még ha ifjú is, hogy estig élni fog-e?* (19, 67) – nem a kor függvénye, és nem csupán az öregeket érinti, a fiatalok éppúgy meghalhatnak.²² Egyébként az öregember már elérte azt, amiről az ifjú csak hiszi és reméli, hogy el fogja érni, vagyis a magas életkort. Ahogyan a természetben zajlik, hasonló hozzá az emberek életkora is, az ifjúság a tavasz, ami mutatja a jövő termését, a további évszakok a termés learatására és betakarítására valók. Az öregkor „termése” pedig a megszerzett javak bősége és az erényes tettekre való visszaemlékezés. Minden, ami a természet rendjébe beleillik, a javak közé sorolandó. Az ifjak halála olyan, mint amikor a víz oltja ki a lángot, az öregeké ellenben a magától kialvó tűzre emlékeztet. A halál gondolata Cicerót személyes tragédiája, lánya elvesztése okán is foglalkoztatta, az ezzel kapcsolatos gondolatait a *Tusculumi beszélgetések* című, fiktív dialógusában fejtegette. A halállal nem kell foglalkoznunk, bölcsen meg kell várnunk azt, amíg a természet maga bontja le alkotását. Ennek indoklására Pythagoras véleményére hivatkozik, aki szerint tilos a fővezér, vagyis isten parancsa nélkül távoznunk az élet őrhelyéről és állomásáról (20, 73).

Cicero kortársa – akivel egyébként számos kérdésben azonos politikai nézeteket is vallott – az ifjabb vagy uticai Cato, az idősebb Cato dédunokája. Cicero eszmefuttatása a példás életvitelről, erényekről, közéleti aktivitásról helyenként az ifjabb Catóra is vonatkozhatna, akiről Plutarchos a következő jellemzést adta (Az ifjabb Cato 8): *Annyi bátorságot és bölcsességet mutatott, hogy*

azt gondolták róla, semmiben sem marad el az idősebb Cato mögött. Hasonlóképpen markáns figurája korának, és politikai nézeteit igen erőteljesen hangoztatta, számos kritikával illetve – hasonlóan Ciceróhoz – például Iulius Caesart, viszonyuk közismerten ellenséges. Neki is konfliktusa támadt az egyik Scipióval (Metellus),²³ mégpedig a házasságkötés kapcsán, ezt az affért később számos támadással torolta meg. Marcus Iunius Brutus – aki rokonságban áll az ifjabb Catóval, annak unokaöccse – egy dicsérő munkát szentelt az ifjabb Cato tevékenysége méltatásának, amire Iulius Caesar egy *Anticato*nes (A Cato-félek ellen) című, kritikus hangvételű írással válaszolt. A névazonosság – az idősebb és ifjabb Cato – módot adott Cicerónak arra, hogy írásába helyenként aktuális célzásokat, jól elhelyezett oldalvágásokat iktasson be, saját korára, sőt magára Caesarra célozva. Minden Catóra vonatkozó dicséretben rejtett módon utalni tud saját korának elfajult politikai küzdelmeire, személyekig visszavezethető aktualitásokkal. Célpontja ilyenkor elsősorban Caesar. Cicero Caesar személyében a köztársaság ellenségét látja, a leendő zsarnokot, a királyt, akivel szemben az általa idealizált *vir bonus*ra, Catóra szavaz. Ezt a Caesart elítélő véleményt nyíltan nem hangoztatja, elsősorban a levelekben merőszintén szint vallani, illetőleg Caesar halála után. Ugyanakkor – személyes hiúsága miatt is – lépten-nyomon céloz a saját szerepére, és a Catóéval azonos jellemvonásai hangsúlyozásával személyes érdemeit méltatja. Ezen körülményeket mérlegelve, vajon véletlen lehet-e, hogy Cicero éppenséggel egy Catót – jóllehet egy másikat – választott írása főhőséül, akinek tevékenységét, erényeit, igazi rómaihoz méltó helytállását kívánta megismertetni korával, példaként a derűs, kiegyensúlyozott öregségre, ugyanakkor nem titkoltan az igazi római példaképének is szánta a maga korában, elsősorban az ifjúság számára. Ez utóbbi cél hangsúlyosabbá

tétele okán valójában egy idealizált Catót állít írása középpontjába – aki valójában a *cruda senectus* példája lehetne – gondosan kerülve minden olyan mozzanatot, jellemvonást, amiben hőset nem lehet megdicsérni. Melyek is ezek a szempontok? A továbbiakban érdekes ezekre is rávilágítani röviden.

Mind a kortársak, mind az utókor szemében ismeretes Catónak a görög kultúrához való ellenséges viszonyulása. Nem önmagában ezt a kultúrát utasítja el, hanem a rómaiakat óvja annak befogadásától, attól tartva, hogy a görög poliszvilág lehanyaglása és a görögök műveltsége, szabados életfelfogása szoros összhangban állnak egymással, jelesül ez vezetett a poliszok bukásához. Azt is jósolta, hogy a rómaiak el fogják veszíteni a hatalmukat, ha a fejüket görög tudományokkal tömik tele! Nem ismeretlenül utasít el valamit, maga kitűnően tud görögül, öreg korában behatóan tanulmányozta a görög irodalmat és filozófiát, de számára az ideál még mindig ősi, paraszti Róma, az ősoktól örökölt intézményeivel és szokásai-val (*instituta et mores maiorum*). Plutarchos életrajzában (12) erről a következőket közli: *A leghosszabb időt Athénban töltötte – mint beszélék – görög nyelven tartott beszédet, amelyben kifejezte csodálatát a régi athéniak erénye iránt, és hogy milyen gyönyörűséget szerzett neki a város szépsége és nagysága.* Az életrajzíró azonban úgy tudja, hogy ez így nem igaz, ugyanis görög földön is tüntetően ragaszkodott az anyanyelvéhez. Cicero életében – főként utolsó éveiben – különös szerepet kapott a filozófia, ezt a szempontot Catónál is szerepelteti, de inkább saját magára, mint főhősére vonatkozik, illetőleg az ifjabb Catóra. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a hellén kultúra és műveltség terjesztését Rómában és Itáliában éppen az öreg Scipio Africanus kezdte el, és a legaktívabb és odaadóbb pártfogója pedig éppen az a Scipio Aemilianus, aki az öregségről szóló mű egyik szereplője. Ő szervezte meg azt a Scipio-kör néven ismert

filhellén csoportot, amely ennek a kultúrának az itáliai elterjesztését tűzte ki céljaul, és pártfogolta azon irodalmárokat, akik ennek érdekében tevékenykedtek, például Enniust, Terentiust. Cicero Catója egyértelmű elismeréssel, csodálattal szól a görög költőkről, filozófusokról, a leghalványabb célzás sem esik negatív vélekedésről, sem a fiktív partner, az ifjabb Scipio másféle véleményéről. A görög kultúra itáliai terjesztésének maga Cicero is igen aktív képviselője, így a Catónak szóló dicséreteket feltehetően – kimondatlanul – saját személyére vonatkoztatja.

Hasonlóan fontos kérdés Cato és a Scipiók viszonya, amelyről köztudott, hogy korántsem volt annyira familiaris, mint amilyennek ez a dialógus mutatja. Az ellentét alapja egy Cato számára kellemetlen, szégyenteljes epizód, amely Scipio, Africába való átkeléséhez kapcsolódik. A rendkívül szigorú, kifejezetten takarékos, kemény, embert próbáló életvitelt helyeslő Cato, szót emelt a katonai táborban a fegyelem lazulása miatt, szerinte Scipio veszélyes szabadosságot engedett meg a katonáinak, élvezetekre és költekezésre csábította őket, amiért a *quaestora* (Cato) elmarasztalta. Azonban, az akkor még fiatal Scipio volt a fővezér (*imperator*), akinek ő – szigorú életelvei és féltékenysége ellenére sem – adhatott volna utasítást, még kevésbé volt joga bírálni. Plutarchos tudósítása szerint a következőképpen reagált: *Scipio kijelentette, hogy neki semmi szüksége nincs fukar kezű quaestorra, amikor kifeszített vitorlával rohan a háborúba; a városnak különben is a tetteiről és nem a pénzéről tartozik számot adni.*²⁴ Szintén Plutarchos közléséből arról értesülünk, hogy akkor Cato, Fabius Maximusszal együtt – ez utóbira féltékeny volt a fiatal fővezér – elhagyta Szicíliát, és a *senatusban* vádat emelt Scipio ellen. A vád szerint az ifjú hadvezér a színházban és *palaestrában* (tornacsarnok) tölti az idejét, miközben hihetetlen mértékű pazarlást folytat. A vádemelés következményeként

tribunusokat küldtek ki a helyzet kivizsgálása céljából, azzal a kikötéssel, hogyha a vád megalapozott, hozzák magukkal a fővezért Rómába. Scipio azonban sikerrel védekezett, azt állítva, hogy mindezt csak szabad idejében teszi, továbbá, hogy a győzelem hadsereg felkészültségétől függ – amiben ő biztos volt – és ezzel megindította az afrikai expedíciót.²⁵ Cato az esetet – érthető módon – súlyos, engesztelhetetlen sérelemként élte meg, megbántottságát tetézte még az a tény is, hogy egy ifjú ellenében maradt alul. Ellenséges érzületet keltett később maga ellen azzal a döntésével, hogy Scipio Africanus testvérét Luciust²⁶ – aki pedig már diadalmenetet is tartott – kizárta a *senatusból*, ezzel az akkor már halott Africanus emlékét is megsértette (Plut. Cato Maior 18). Scipio elérte, hogy Hispániában ő legyen Cato utóda (Plut. 11), és sietve indult átvenni a tartományt, Cato ellenségesen fogadta ezt a lépést, de végül Scipio nem tudta elérni elődje rendelkezéseinek a megmásmítását. Cato sokszor emelt vádat –illetőleg segített ebben másoknak is, például a Petiliusnak – a Scipiók ellen (Plut. 15), de Africanus tekintélyének és kapcsolatainak köszönhetően hathatós eredményt nem ért el. Ellenségei éberren figyelték, mikor miben marasztalható el. Plutarchos úgy értesült, hogy ötvenszer került bíróság elé, legutoljára 86 évesen, amikor így fakadt ki: *nehéz dolog olyannak, aki más idők emberei között élte le az életét, egy új nemzedék emberei előtt védekeznie* (Plut. 15). Még kilencven éves korában ő maga emelt vádat Sergius Galba ellen.

Cicero az államról szóló művében is többször szerepeltette Catót. Róma fennállásának dátumát is Cato *Origines*ének időrendjéhez igazította. Scipio Aemilianus szájába adja Cato gondolatát, miszerint a római alkotmány azért áll felette minden más államénak, mivel nem egy ember, hanem nemzedékek tapasztalatainak kiérlelt alkotása. Az organikus történelemfelfogást szintén Catóhoz vezeti vissza, amit a követ-

kező szavai igazolnak: *Öröm számomra, ha kölcsön vehetem Cato tulajdon szóhasználatát, úgy mutatva be nektek államunkat, mint amely megszületik, majd felnő, később eljut a felserdült korba és ereje egész teljébe.*²⁷ Cicero mintegy forrásaként jelöli meg Cato történeti munkáját, megújítva és felvállalva annak szellemi örökségét is.²⁸ A rómaiak elismerték Cato érdemeit, tisztelték, és komoly tekintélye volt, erre utal, hogy *ensori* tisztségét követően szobrot állítottak neki *Salus* templomában, amelyre a következő feliratot vészték: *Mikor a rómaiak állama lehanyatlott és romlásnak indult, mint censor, bölcs rendeletivel, józan erkölcsével és tanításával újból helyreállította* (Plut. 19). A közéleti tevékenysége mindvégig aktív, történeti munkáját élete utolsó évében 149-ben fejezte be, *társaságát nemcsak kortársai keresték és óhajtották, hanem a fiatalok is, mert életében sokat látott és tapasztalt, és sok olyan dologról beszélt, amit érdemes volt meghallgatni* (Plut. 25).

Cicero dicsérte, sőt idealizálta az idősebb Catót, a jeles rómaid, ebből a dicsőségből rá magára is visszasugárzott valamennyi. Adott egy követendő, követhető mintát válságba jutott korának, kritikus utalásaival kortársait is bírálja, nem utolsósorban Caesart. Saját korának súlyos gondjait tudatosan helyezi át a múltba, ott leli meg azt a környezetet, ahol kifejtheti véleményét anélkül, hogy kortársai közül bárkit megsértene célzásaival. Elgondolásaival, tanácsaival a maga módján hazájának kíván szolgálatára lenni, az ifjúságot irányítani, és magát hasznosan elfoglalni. Szeretett volna az elméleti tanácsadó, a *rector* vagy *princeps rei publicae* szerepében jeleskedni, és mellőzöttségében komolyan hitte, hogy Caesar számít tanácsaira. Az utolsóig kitarzott – ahogyan példaképe Démosthenés is tette – a hagyományos, múltban sikeres államrend védelmezésében, felidézve annak sikeres és dicsőséges múltját, ezzel új erőt adva a válságba süllyedt jelennek. Cicero Catóban találta meg azt a történeti szereplőt,

akinek személyében saját magát állíthatta a középpontba, és hiteles történeti adatokkal,²⁹ de idealizáltan megrajzolhatta azt a dicsőséges, tiszteletre és közmegebecsülésre méltó – *vir bonus*hoz illő – életvitelt és pályát, amelyet ő magának is szeretett volna. Tehát Cato személyében lényegében saját magára, és áhított közéleti szerepére gondol; Catónak Scipio Africanusszal való konfrontálásában pedig nem nehéz Cicerónak a Iulius Caesarhoz való viszonyulását sejteni. Egy filozófiai tárgyú írásban fogalmazta meg azokat a gondolatokat, amelyeket szeretett volna a gyakorlatban is megvalósítani, és ennek eredményeképpen azt az elismerést és általános tiszteletet kiérdemelni, amely Catónak osztályrészül jutott.

A régi köztársasági rendszer visszaállítását hangoztató eszmék – amelyek Cicero gondolatai is – ott vannak a Sallustius neve alatt fennmaradt Caesar levelekben, és segítették Augustus rendszerének elfogadtatását is. A jeles római polgár Catóban testet öltött erényei az államot irányító politikus eszményítésére is alkalmasak voltak. Augustus az erények pajzsán a négy fő erényt szerepeltette, tehát a hagyományos római értékeket képviselte, ez egyezett azokkal az elvárásokkal is, amelyek a filozófia iskolák szerint az uralkodót kötelezik.

AJÁNLOTT IRODALOM

- PLUTARCHOS: *Párhuzamos életrajzok*. M. Porcius Cato és az Ifjabb Cato életrajza.
M. Tullius Cicero válogatott művei. Budapest, 1974.; Cato Maior avagy az öregségről; Laelius avagy a barátságról, Az államról, Tusculumi eszmecsere.
 F. R. COWEL: *Everyday Life in Ancient Rome*. London, 1961.
 ÜRÖGDI GÖRGY: *A régi Róma napjai*. Budapest, 1967.
 SZEPESSY TIBOR: *A régi Róma napjai*. Budapest, 1968.

JEGYZETEK

¹ Cornelius Nepostól (Híres férfiakról: Cato 3) megtudhatjuk, hogy Atticus kívánságára Nepos is írt egy munkát Catóról, amelyben életéről és erkölceiről részletesebb beszél, de ez sajnos nem maradt ránk.

² Fabius Maximus halálával (Kr. e. 203) a nemzeti konzervatív eszmék képviselőjét Cato vállalta fel.

³ Ezen kor kiemelkedő politikusait szerepeltette több írásában is, pl. Az államról, Laelius, avagy a barátságról.

⁴ Ugyanígyen *homo novus* maga Cicero is.

⁵ Ez utóbbiban Cicero korántsem volt ennyire szerencsés és elszánt, száműzetése komoly és intő tanulságokkal szolgált neki.

⁶ Le siecle des Scipions Rome et l'hellenisme au temps des guerres puniques, Paris 1975.

⁷ A tekintélyes Scipio Africanus megpróbálta hispániai tartományából elmozdítani, de sikertelenül.

⁸ A ceosi Aristónak, aki egyébként Zénón tanítványa volt, tudunk egy öregségről szóló művéről, de nem látszik, hogy ez lett volna a minta.

⁹ A jelzett témákról részletesen kifejtette gondolatait a Tusculumi eszmecsereben (Budapest, 2004, Allprint Kft., fordította Vekerdi József)

¹⁰ A halálról bővebben értekezik a Tusculumi eszmecsere első könyvében.

¹¹ Cato 3, fordította Némethy Géza, a továbbiakban ezt a fordítást idézem.

¹² A források szerint igen aktív életvitele mellett erre nem sok ideje maradt, ezt is pótolta idős korában, amikor különösen behatóan foglalkozott görög irodalommal és filozófiával.

¹³ A fiatal Scipio megbízatása ellen Fabius is szót emelt, korainak tartotta ezt a rendkívüli megbízatást, részben a jelentősége miatt, illetőleg, mivel a jelölt a *cursus honorum* rendjének betartása nélkül kapta volna meg, de tiltakozásában némi féltékenység is érzékelhető.

¹⁴ Az idézet Ennius *Annales* című művéből való.

¹⁵ Cicero, Cato, Fabius esetében közös motívum a gátsz elviselése.

¹⁶ A belőle fentmaradt részletek HENRICUS JORDAN kiadásában olvashatók: *M. Catonis praeter librum de re rustica quae extant*, Stuttgart, 1967, 77-93.

¹⁷ Maga Cicero is újból házasságot kötött válá-

sa után, de az ifjú feleség súlyos csalódást okozott neki.

¹⁸ Ez utóbbi minősítést SERGE LANCEL adta neki Hannibal című művében (Osiris Kiadó, Bp. 2005, 202.) Livius (XXVI 19, 3-9) szintén tanúsítja, hogy milyen gonddal alakította saját imázsát a későbbi Africanus. Híresztelések terjedtek el az istennel való különös kapcsolatáról, továbbá esetleges isteni származásáról. Mindezek részben Numa, részben Alexandrosz esetére emlékeztették a rómaiakat, Scipio viszont nem cáfolta ezt a személye körül kialakuló legendát, hanem ügyesen kihasználta.

¹⁹ Caesar mítoszához bővebben lásd HOFFMANN ZSUZSANNA: *Divus Iulius*. Aetas XVIII (2003) 12-23.

²⁰ A madárjósok testülete igen rangos és elismert *collegium* az ókori Rómában, maga Cicero is a testület tagja volt.

²¹ A két különböző apatípushoz lásd még TRENCSÉNYI-WALDAPEL IMRE: *Terentius vizsgálata L. Aemilius Paulus temetésén*. Antik Tanulmányok 4 (1957)1-28.

²² Felnőtt fia elvesztése kapcsán ilyen tragédiát maga Cato is megélt.

²³ Plutarchos Cato Min. 7-8. A Spartacus felkelés idején katonai tevékenységében, akkora fegyelmezettséget, bátorságot és mértéktartást tanúsított, hogy úgy vélték semmiben sem marad el az dősebb Cato mögött.

²⁴ PLUTARCHOS: *Párhuzamos életrajzok*. Az idősebb Cato, 3, ford. Máthé Elek.

²⁵ Scipio tevékenységéhez lásd még Lancel Serge: Hannibal, Bp. 1995.

²⁶ Ugyanerről Gellius is tudósít: Attikai éjszák 4, 18.

²⁷ Az államról 2, 1, 2-3; az organikus történelemfelfogást Cato összegezte, ez hatással lehetett Polybiosra is (6, 51, 4).

²⁸ Részletesebben lásd HAVAS LÁSZLÓ: Cicero és Róma alapításának hátszázadik évfordulója. In *Cicero öröksége*. Agatha I. Debrecen 1995 (szerk. Havas László) 45-59.

²⁹ Valószínűleg Atticus *Annales*-ére támaszkodott. Cato értékeléséhez újabban lásd FODOR NÓRA-TÓTH JUDIT: *Antik és középkori irodalmi elemzések*. Piliscsaba, 2004. 9-94.

Interkultúra

MÁTHÉ TÍMEA:

*Az interkulturális tanulásról,
az Európai Unió nézőpontjából*

Az alábbiakban bemutatásra kerülő *Interkulturális tanulás* című kiadvány a T-Kit sorozat 2000-ben megjelent első négy kötetének egyike. E kiadványsorozat az Európa Tanács és az Európai Bizottság közötti azon együttműködés eredménye, melynek célja, hogy segítséget nyújtsanak az európai ifjúsági szervezetek és a fiatalokkal foglalkozó szakemberek, képzők számára ahhoz, hogy megfelelő gyakorlati ismeretek, változatos módszerek birtokában tudjanak a célcsoport különböző szükségleteire adekvát módon reagálni.

A sorozat eme darabja az interkulturális tanulás szerepét vizsgálja a mai világban. Számos összefüggésen keresztül bemutatja ennek fontosságát, olyan elméleteket foglal össze, melyek hasznosak a megértéshez, illetve módszertani javaslatokat fogalmaz meg, tematikus képzések modelljeit ábrázolja stb. Mielőtt mindezekre kitérek, nézzük meg, mit is takar valójában az interkulturális tanulás fogalma.

„Az interkulturális tanulás annak elsajátítása, hogy hogyan észleljük azokat, akik nagyban különböznek tőlünk. Magunkról szól, a barátainkról és arról, hogyan munkálkodunk egy igazságos közösség felépítésén. Arról, hogyan kapcsolódhatnak kölcsönösen össze a közösségek az egyenlőség és a szolidaritás, valamint a mindenki számára biztosított lehetőségek alapján. A kultúrák közötti tisztelet ápolásáról és a méltóság támogatásáról szól, különösen ott, ahol vannak, akik kisebbségben, míg mások többségben élnek.”¹

A kötet legfőbb üzenetként azt hangsúlyozza, hogy meg kell ismernünk és értenünk a saját kultúránkat, hiszen csak azt fölhasználva kerülhetünk közelebb más (szub)kultúrákhoz, mindazonáltal sajátunkat is gazdagíthatjuk. Szükséges tanulnunk egymásról, és a közös, békés, nyugodt jövő érdekében dolgoznunk kell sztereotípiáink, előítéleteink megszüntetésén. A könyv szerint ma nem az a fő kérdés, hogy elfogadjuk-e a körülöttünk lévőket különbözőségeit, a másik kultúráját, hanem az, hogy tudunk-e együtt, egy társadalomban élni. Hétköznapjaink, vagy eddigi tanulmányaink során megtanulhattuk, hogy az embereket főként a saját érdekeik, saját céljaik vezérlik, akár a másik eltiprása árán is. A politika is gyakran megosztja az embereket, illetve a területeket etnikai, vallási vagy egyéb jellemzők szerint azért, hogy konfliktusokat gerjesszenek, és, hogy a lehető legtöbb hatal-

mat ragadhassák magukhoz. Ez volt a helyzet például az első és a második világháborúban, vagy az állandó európai konfliktusok és az újabb keletű viszályok esetén a Balkánon és a Kaukázusban.

Európának viszont a globális politikák és a gazdaság alkotó és felelősségteljes résztvevőjeként olyan új szerepet kellene meghatároznia a világban, amely érzékeny a világméretű kihívásokra, és amely olyan értékekre támaszkodik, melyek minden ember javát szolgálják. Ennek érdekében a különböző intézmények (pl. az Európa Tanács, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet) számos lépést tettek már. Megalkották például az Emberi Jogok Európai Konvencióját, különböző keret-egyezményeket, integratív programokat, vagy említhetném a közös piac kiépítésére vonatkozó intézkedéseket is. Tevékenységeik alapját főként az interkulturális tanulás értékei alkotják, vagyis az emberi jogok tisztelete, a kisebbségi jogok elfogadása, a szolidaritás, az egyenlő esélyek, illetve a részvétel és a demokrácia közötti kapcsolatok kiemelése. Mindezeket maga az egyes ember is képes követni, így nemcsak a politika szereplői, hanem mindenki teljes mértékben és egyenrangúan részt vehet Európa építésében.

Most azon izgalmas kulcskérdések következnek, melyekre a megfogalmazandó válaszok nagymértékben hozzájárulhatnak az Európán belüli és a világ más részeivel folytatott kulturális párbeszédhez.²

Egy Európa: a sokféleség integrálása?

Ha Európában közelebb kerülnének egymáshoz akár politikai, vallási, kulturális szempontból, az jó lehetőség lenne arra, hogy tanuljunk egymástól, gazdagítsuk egymást, és, hogy nagyobb léptékben fogalmazzuk újra viszonyainkat a világ többi részével is.

Globalizáció: egyesült vagy egységes?

A növekvő gazdasági globalizáció életünk számos területén jelentős változásokat okoz, miközben súlyos ellentmondásokkal is meg kell küzdenünk. Az egyén felelősége egyszerre nő és tűnik el. A gazdagok és a szegények közötti szakadék is egyre tágul, egymásra gyakorolt hatásuk azonban kevésbé érzékelhető. A világ szoros kölcsönhatásban fejlődik, az idő és a tér jelentősége elenyészik. A fejlődő kommunikációs technológia ugyan közelebb hozza az embereket, és lehetővé teszi a tudásunk gyarapítását, de annak képességét, hogy azt integráljuk is, már nem feltétlenül.

Új társadalmak: multi- vagy interkulturális?

Manapság gyakran sok, eltérő kulturális háttérrel rendelkező ember él együtt egy társadalomban. Kérdés viszont, hogy ők a multikulturális társadalmakban pusztán az egymás mellett élésre képesek-e vagy lehetséges egyfajta mély kölcsönhatásban élő „interkulturális társadalom” is, annak minden lehetséges velejárójával együtt. A könnyebb érthetőség végett kitérek e két fogalom közötti különbségek fő vonásaira: míg a multikulturális társadalomban az egyes nemzetek, csoportok ugyan együtt élnek, de a különbözőséget fenyegetésként élhetik meg, addig az interkulturális társadalomban az interakciók és értékek, a hagyományok és normák cseréjének és kölcsönös tiszteletének szintje magasabb, tehát ennek elérése lenne az ideális.

Identitás: nemzeti vagy világpolgár?

Az új, széttagozott társadalmak bizonytalanságot keltenek. Ahogy a kötet említi, „a hagyományos kulturális vonatkoztatási pontok eltűnnek; a növekvő sokféleséget pedig fenyegetésként észlelhetjük az identitásunkra nézve.” Olyan fontos értékek, mint a nemzet, a vallás, a politikai ideológia, a szakma és a család jelentései is gyorsan

átalakulnak. Sőt, „a biztonságérzet hiányához hozzájárul a gazdasági bizonytalanság, a növekvő társadalmi igazságtalanság és polarizáció.” Fő kérdésként merül fel, hogy milyen alapon fogjuk meghatározni identitásunkat ebben a változó világban? Milyen fajta összefüggésekre és kapaszkodókra támlálhatunk majd?

Hatalom: kisebbség és többség

E sokszínű világban, ahol erős a különbségeinkhez való ragaszkodás, döntő fontosságú, hogy ki milyen hatalmat birtokol. Életünket nagy mértékben meghatározza, hogy az erősebb vagy a gyengébb oldalhoz tartozunk-e, hogy kulturális mintáink a többség vagy a kisebbség mintái-e. Ennek megfelelően új konfliktusok születnek vagy régiek törnek a felszínre. A vallási vagy etnikai hovatartozás nemcsak országok és régiók között, de azokon belül is a háború és az erőszak félelmetes okaivá válhat.

Hogyan járulhatunk mégis hozzá ahhoz az Európához, és ahhoz a világhoz, amelyben élni szeretnénk? A könyv szerint az interkulturális tanulás által. Ha belátjuk, hogy mennyire egymásra utaltak vagyunk, és ha az együttélés olyan új formáit kutatjuk fel, ahol a különbségeink elfogadásával értünk másokat. „Ebben az összefüggésben az interkulturális tanulás egy közösségi vonatkozásokkal járó személyes fejlődési folyamat és összefügg azzal, hogyan élünk a társadalmainkban.”

A fiatalok kiemelt helyzetben vannak, hiszen ők azok, akik általában igen intenzíven élnek meg élményeiket és nyitottak mindenféle változásra, fogékonyabbak a tágabb és szűkebb közösségek kultúrája, szubkulturái iránt. „Ez az az időszak, amikor a megértés és tisztelet, de az elutasítás és bezárkózás egyaránt kialakulhat. Ezért az ifjúsági szakemberek, ifjúságsegítők egyik fő feladata a fiatalok érzékenyítése, a világ egyre erősödő kulturális cseréjében, a saját (többségi) és a

legkülönbözőbb egyéb kulturális tartalmak iránt.” Gazdasági és szociális értelemben is kiszolgáltatottak a körülményeknek, gyakran ők a változások elsődleges nyertesei vagy vesztesei.

Az alábbiakban néhány problémakör következik, melyek befolyásolják/ akadályozzák az interkulturális tanulást. Természetesen ezek a példák nem általánosak minden országra kivetítve, mégis egy-egy, esetleg több jellemző a sajátjuk lehet.

- A modern kultúra leginkább a felgyorsult tempót, az erős érzelmeket és az azonnali eredményeket várja el az emberektől, ezzel szemben az interkulturális tanulás egy folyamatos és lassú tanulási folyamat, mely magában foglalja mind az értelmi, mind az érzelmi elemeket a mindennapi életben való jelentőségükkel együtt.

- A tanulmányaikat folytató korosztálytól általában nem várnak el összetett gondolkodásmódot, a média és a reklámok is olyan egyszerűsítésekkel dolgoznak, amelyek sztereotípiákon és prekoncepciókon alapulnak. Az interkulturális tanulás viszont „a különbségről és a különbségről, a pluralizmusról, az összetettségről és a nyitott kérdésekről, vagyis az észrevételekről és a változásokról szól”.

- Ha a fiatalokat, mint fogyasztókat célozzák meg, az egyéni vágyak kielégítése válik hangsúlyossá. Az individuum, a verseny fontosságához járul hozzá a szakmai és gazdasági bizonytalanság is. Az interkulturális tanulás azonban nem az egyénekről, hanem a kapcsolatokról és a szolidaritásról szól.

- A kamaszkorban lévők kevés élettapasztalattal rendelkeznek, „a valóság észlelése sokkal törekenyebb. Az interkulturális tanulás az önazonosság formálásával és átalakításával foglalkozik, a változások jelentésének felismeréséhez járul hozzá, illetve a feszültségek és ellentmondások elfogadásáról szól.”

- A mai társadalom kevés példát nyújt a fiataloknak, és kevés lehetőséget szolgáltat

arra, hogy a különböző életfelfogásokhoz és cselekedetekhez való joguk kifejeződjene. Az interkulturális tanulás alapvetően a változatos életösszefüggésekről és a kulturális viszonylagosságról szól.

- Az összefüggő hálózatok világában nehéz a politikai felelősség és a személyes részvétel lehetőségeinek azonosítása. „Az interkulturális tanulás a demokráciáról és az (állam)polgárságról szól, annak vállalására ösztönöz, hogy fellépjünk az elnyomás, a kirekesztés és az azokat támogató mechanizmusok ellen.”

- A politikai és közéleti viták hajlamosak leegyszerűsíteni a tényeket, és ritkán kutatják az okokat. A fiataloknak átadott történelmi ismeretek is hiányosak, egyoldalúak lehetnek olykor. Ezek miatt a fiatalok nem készülnek fel a valóság bonyolultságára.

A kötet szerzői fontosnak tartják, hogy az interkulturális tanulás „tanulása” ne egy kényszeres folyamat legyen, nem szabad ráerőltetni a fiatalokra, mivel az csak akkor hatásos, ha a saját valóságukon alapszik. Az interkulturális tanulás a mindennapokban is folyamatosan jelen van, de gyakorlatokkal, tervezett pedagógiai helyzetekkel, azok eredményeinek feldolgozásával fejleszthető. A könyv számos olyan gyakorlatot, játékot tartalmaz, melyek hozzájárulnak saját magunk teljesebb megismeréséhez, ráeszmélhetünk azon tulajdonságainkra, melyek a más kultúrájú személyekkel való kapcsolataink során kerülnek elő, továbbá ezek a módszerek elősegítik az elfogadás, a szolidaritás, a tolerancia, a bizalom megerősödését.

Most pedig nézzük meg közelebbről az interkulturális tanulás és a kultúra kapcsolatát.

Az interkulturális tanulással kapcsolatos minden szemlélet összefüggésbe hozható a kultúrával, annak burkoltan vagy nyíltan kifejezett gondolataira épül. „Szó szerinti értelmezésben az interkulturális tanulás a különféle kultúrák interakciójához kapcsolódó

tudásszerzés, a hozzáállás vagy a viselkedésmód elsajátításának egyéni folyamatára utal.” Minden elmélet jellemzője, hogy a kultúrát egy emberalkotta dologként fogják fel, egy olyan eszközként utalnak rá, melyet az emberek a mindennapi életükben használnak.

A kultúra több kultúra kölcsönhatásaként is értelmezhető. „Számos szerző szerint, ha nem létezne egynél több kultúra, akkor egyáltalán nem gondolnánk a kultúrára. Az emberek gondolkodásában, érzéseiben és cselekedeteiben tapasztalható nyilvánvaló különbségek tudatosítják bennünk a kultúra létezését. Ezért a kultúrára nem gondolhatunk egyszerűen „kulturáaként”, arra „kulturáaként” kell gondolnunk. Helyenként az „interkulturális” kifejezést a „kulturáközi” vagy „többkultúrájú” kifejezésekkel helyettesítik.”

A kiadványban több elmélet, összefüggés is olvasható a kultúra és az interkulturális tanulásra vonatkozóan. Ezek közül kiemelttem egyet, mely véleményem szerint igen elgondolkodtató és megfontolandó gondolatokat tartalmaz, ez pedig a *kultúra jéghegy modellként* való ábrázolása. Ha elképzelünk egy jéghegyet, annak általában csak a jól látható, vízfelszín feletti részére gondolunk, és ami „láthatatlan”, arról pedig megfeledkezünk, holott ez képezi annak erős alapját. Ez a feltevés a kultúrára is vonatkozatható, hiszen annak is csak egy szűk részével találkozzunk közvetlenül. Ezek a látható elemek, mint például az irodalom, az öltözködés, a képzőművészetek, a popzene stb. A kultúra erőteljes alapjait azonban már nehezebb felfedezni, úgymint az adott kultúrájú embercsoport történelmét, normáit, értékeit, valamint a térről, a természetről, az időről stb. alkotott alapvető összefüggéseket. A jéghegy-modell a kultúra rejtett vonatkozásaira tereli a figyelmet, azt fejezi ki, hogy a látható elemek csak a nem látható részek kifejeződésai, és csak általuk válik értelmezhetővé. „Emlékeztet bennünket arra, hogy interkulturális

találkozások esetén az első ránézésre esetleg felfedezett hasonlóságokról kiderül, hogy azok a valóságról alkotott teljesen más feltevézéseken alapulnak. Az interkulturális értelemben vett tanulás tehát azt jelenti, hogy először a saját jéghegyünk »víz alatti részét« vegyük figyelembe, legyünk képesek arról másokkal beszélgetni, annak érdekében, hogy jobban megérthessük egymást, és hogy közös alapokra találjunk.»

Nos, bízom benne, hogy sikerült olyan elgondolkodtató, tartalmas és tanulságos gondolatokra irányítanom a figyelmet, me-

lyek hozzájárulnak az interkulturális tanulás eszméinek elterjedéséhez és megerősödéséhez. Aki jobban szeretne elmerülni e témába, a kiadványhoz hozzáférhet a www.training-youth.net avagy a www.eikka.hu internetes címeken.

JEGYZETEK

- ¹ In Interkulturális tanulás. T-Kit. 2000. 97.
- ² Vö. Interkulturális tanulás. T-Kit. 2000. 12-13.

MÁTHÉ TÍMEA

PI H E N Ó

Ezeréves államiság, ezeréves megyerendszer

— *Tablókiállítás a Szent István-i vármegyéktől napjainkig a Megyeházán* —

A megyerendszer létjogosultságára és a középszintű önkormányzatiság fontosságára hívta fel a figyelmet a Magyarországi Megyék VI. Országos Találkozója 2009. október 2-án Szegeden. Az eseményen mind a 19 magyarországi megye képviselői, valamint három székelyföldi delegáció, Hargita, Kovászna és Maros megye vezetői vettek részt. A konferenciával induló és még gasztronómiai bemutatót is magában foglaló programsorozat kiemelkedő eseménye volt a Megyeháza aulájában megnyitott táblókiállítás.

A tárlatot *Miklós Péter* történész-mu-

zeológus és Kiss Gábor Ferenc, lapunk főszerkesztője rendezte. A kiállítást *Kligl Sándor* szobrászművész, *Marjanucz László* történész és *Szabó Árpád*, a Maros Megyei Tanács alelnöke nyitotta meg. Közreműködött még *Ivánovics Tünde* énekes és *Fábri Géza* kobozművész.

A történelmi Magyarország vármegyéit és a Magyar Köztársaság megyéit bemutató táblók földrajzi, népesedési, felekezeti és oktatási adatokon keresztül nyújtanak teljes képet az adott közigazgatási egységről, megismertetve ezzel a földrajzi elhelyezkedésen túlmutató tényekkel is. Hiszen a feltüntetett nemzetiségi arányok éppúgy beszélgetések lehetnek egy vármegye megismerése kapcsán, mint az oktatás vagy városiasodás szintjét elénk táró adatok. A huszonhárom táblón helyet kapott még minden vármegye és mai megye címere, ez utóbbiak esetében részletes címerleírással kiegészítve.

DR. MARJANUCZ LÁSZLÓ TÖRTÉNÉSZ MEGNYITÓ-BESZÉDÉT MONDJA

A KIÁLLÍTÓTÉR A MEGNYITŐÜNNEPSÉG ELŐTTI PERCEKBE

A kiállítás paravánjai között sétálva nemcsak pontos történelmi kép tárult elénk, de láthattuk a vármegyék létrejöttétől a mai közigazgatási rendszer kialakulásáig felvázolható folyamatot is. A tablókba zárt üzenet pedig egyértelmű: a máig megmaradt megyerendszer lényegében egyidős az európai módon szervezett magyar államisággal, és ez az évezredek működőképesség bizonyítja életképességét. Márpedig a mai régiók szervezését sürgető szemlélet mellett ezt nem lehet elégszer hangsúlyozni. Mind többször tudatosítani kell, hogy a megye a magyar földrajzi, társadalmi és kulturális adottságokat kifejező közigazgatási egység és olyan autonómia, mely a túlzott központosítással szemben védelmet jelenthet.

Azonban nemcsak a magyar közigazgatás jövője elképzelhetetlen a megyei önkormányzatok nélkül, hanem a határon túli magyarsággal való kapcsolattartás is. A megyék

fontos feladata a határon átnyúló magyar-magyar kapcsolatok fenntartása és erősítése. A határon túli magyarságot és a közigazgatás szerveződését vizsgálva egyértelmű, hogy Székelyföldön nem kérdés a megye hasznosága, életképessége. Köztudott, hogy Romániában az öngazgatás legmagasabb szintje a magyarság számára a megyerendszer, ezért a három székelyföldi magyar megye részvétele a Megyék VI. Országos Találkozóján az együttműködés erősítésén túl üzenet értékűnek is tekinthető.

A kiállítás megnyitása után a résztvevő megyék képviselői közös nyilatkozatot írtak alá, melyhez az ezer éves megyerendszert bemutató tablók szolgáltak látványos háttérrel. Szerencsére a tablókiállítás iránt nagy az érdeklődés, így hamarosan megtekinthető lesz több magyarországi és mindhárom székelyföldi megyében is.

BÍRÓ CSABA

BELÉNYI GYULA

AZ ÁLLAM SZORÍTÁSÁBAN

*Az ipari munkásság
társadalmi átalakulása Magyarországon
1945–1965*

MEGRENDELHETŐ: TERJESZTES@BELVEDERE.MERIDIONALE.HU
A KIADÓ TOVÁBBI KÖTETEI:
WWW.BELVEDERE.MERIDIONALE.HU/KOTETEK/